

Univerzita Hradec Králové
Filozofická fakulta
Katedra archeologie

Hrad Ralsko a jeho zázemí v archeologických pramenech
Bakalářská práce

Autor: Jaroslav Tomek
Studijní program: Historické vědy
Studijní obor : Archeologie
Vedoucí práce: Mgr. Pavel Drnovský

Hradec Králové, 2015

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracoval samostatně pod vedením vedoucího bakalářské práce, Mgr. Pavla Drnovského, a uvedl jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Kunraticích u Cvikova dne 24. 7. 2015

.....

Poděkování

Na tomto místě bych rád poděkoval:

- Mgr. Pavlu Drnovskému za jeho vedení, rady a připomínky k mé práci a za pomoc při zpracování kresebné dokumentace
- PhDr. Vladimíru Pešovi za konzultaci a rady při volbě tématu a umožnění přístupu k nálezům uložených ve Vlastivědném muzeu v České Lípě
- Doc. Františku Gabrielovi z Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem za rady, připomínky a veškeré informace, o které se se mnou podělil
- Mgr. Kateřině Laufové z Regionálního muzea v Teplicích za velice kladný přístup a umožnění zpracování nálezů uložených ve zdejších depozitáři
- Ing. Jaroslavu Panáčkovi za vstřícné jednání, cenné rady a doporučení
- své rodině za veškerou podporu na mé cestě

Anotace:

Jaroslav Tomek: Hrad Ralsko a jeho zázemí v archeologických pramenech, Filozofická fakulta Univerzity Hradec Králové, 2015, bakalářská práce.

Tato práce pojednává o problematice lokality hradu Ralsko, jeho historii, majitelích, stavební dispozici, keramických nálezech.

Cílem mé práce je především objasnění stavební dispozice, účelu hradu v dobách jeho vybudování, informace o jeho majitelích a zpracování keramických nálezů.

Klíčová slova: hrad, Ralsko, Vartenberk, Jan Chudoba, archeologický výzkum, červeně malovaná keramika, Česká Lípa

Annotation

Tomek Jaroslav: Castle Ralsko and its hinterland in the light of archaeological sources, Philosophical Faculty of University of Hradec Králové, 2015, bachelor diploma paper.

This work deals with problems of locality of castle Ralsko, its history, owners, construction disposal and pottery findings.

The aim of my work was clarification of construction disposal, function it used to serve, information about its formal owners and processing the pottery findings.

Key words: castle, Ralsko, Vartenberk, Jan Chudoba, archaeological research, red painted pottery, Česká Lípa.

Obsah

1.	Úvod	1
2.	Vývoj šlechtických sídel na Českolipsku.....	2
3.	Hrad Ralsko.....	5
3.1.	Ralský Masív.....	6
3.2.	Na vrcholu Ralska.....	6
3.3.	Ralský fonolit.....	7
3.4.	Historie hradu a jeho majitelé.....	8
3.5.	Zázemí hradu	9
3.6.	Jan z Ralska zvaný Chudoba.....	11
3.7.	Stavební materiál.....	16
3.8.	Stavební dispozice.....	16
3.9.	Zástavba hradu.....	18
3.10.	Vnitřní komunikace.....	22
3.11.	Vnější komunikace.....	22
3.12.	Hodnocení lokality.....	23
4.	Vliv lidské činnosti v nedávné minulosti.....	23
4.1.	Stav hradu před opravami v roce 1937.....	23
4.2.	Přípravné práce a objevy na Ralsku.....	24
4.3.	Stavební práce v roce 1937.....	25
4.4.	Pokračování prací v roce 1938.....	26
5.	Nálezy.....	27
5.1.	Keramický výrobní okruh na Českolipsku.....	34
5.2.	Výroba keramiky v České Lípě	37
5.3.	Českolipské hrnčířství v písemných pramenech	42
5.4.	Hrnčířská tradice v České Lípě	46
6.	Vývoj pozemkové držby rodu Vartenberků	46
6.1.	Veselská větev.....	47
6.2.	Děčínská větev.....	49
6.3.	Vartenberská větev.....	51
6.4.	Kumburská větev.....	54

6.5	Kostecká větev.....	54
7.	Závěr.....	56
8.	Seznam použité literatury.....	58
9.	Přílohy	

1. Úvod

Název bakalářské práce se nazývá Hrad Ralsko a jeho zázemí v archeologických pramenech. Jde o středověkou lokalitu, která dosud nebyla kompletně vyhodnocena z důvodu pozdějšího založení vojenského prostoru v celé oblasti. Nejvyšší měrou k poznání přispěli svými snahami František Gabriel a Jaroslav Panáček. V pozdějších letech přešla lokalita do soukromého vlastnictví a v něm, pokud je mi známo, zůstává dodnes a tím se možné výzkumné práce potenciálních badatelů o mnoho nezlepšily. Tuto lokalitu, jako téma své bakalářské práce, jsem si vybral na základě osobní obliby starých hradů a zřícenin. Za cíle své práce jsem si zvolil objasnění stavební dispozice hradu a jeho dřívější skutečné funkce. Dále bych chtěl objasnit stav hradu před záchrannými akcemi místních dobrovolníků a po nich. Nesmíme ani zapomenout na nálezy keramiky nalezené pod svahy, nad nimiž se dominanta okolí Mimoně vypíná. Metodologickými východisky mé práce budou především písemné prameny a ve zbývajících částech hmotné movité prameny, v případě této práce jde o střepy.

2. Vývoj šlechtických sídel na Českolipsku

Většina šlechtických sídel, a to nejen na Českolipsku, bývala ve svých počátcích pevná a nepřístupná. Plnila nejen ochrannou funkci před nepřáteli, ale jevila se také jako symbol nadřazenosti a nadvlády nad okolím.

Vzato z pohledu celých severních Čech a zde dříve vedených výzkumů se nejstarší stavby, vybudované v 10. století, ale i opevněná sídla postavená v době husitské revoluce dělí podle svého zakladatele na královské, a šlechtické, které mají další dispoziční typy (Gabriel 2009, 3). Podle architektury a velikosti můžeme sledovat různorodost bohatství mezi jednotlivými šlechtici. Největší a nejhonosnější, bráno v ohledu množství prostředků, sídla míval král. Zde je záhodno jak příkladu uvést jednu z dominant kraje, a sice královský hrad Bezděz. Po králi následují bohaté panské rody, které si nechávaly stavět mohutné pevnosti především v době úpadku královské moci, tedy v 15. století. V hierarchii pod těmito rody stojí nižší šlechtici, vladykové a zemani. Stejně jako i jiné společenské kasty se museli tito chudší šlechtici bránit proti rozpínavosti vyšší šlechty a jako důkaz svého postavení budovali na svých statcích tvrze (Anděl - Kabíček 1957, 6).

Českolipsko bylo osídleno již v dřívějších dobách, což dokládají především malé románské církevní stavby. Později, ve 12. století, toto pomezí osídlily další populace nejen české, ale i německé. Až století 13. a 14. jsou důležitým mezníkem v budování hradů v celém kraji. Zde na severu Čech se panovník državami dělil s dvěma velkými českými rody. Byly jimi páni z Ronova a Markvarticové. Z pánů z Ronova se později rozrodem oddělila větev pánů z Dubé, kteří měli největší vliv na vzniku hradů v západní polovině kraje i mimo jeho hranice. Ve východní polovině měli hlavní slovo potomci Markvartovi, kteří se ve 13. a 14. století rozrostli v řadu důležitých rodů, z nichž nás v této práci nejvíce budou zajímat páni z Vartenberka (Anděl - Kabíček 1957, 6-7). Stejnomený hrad však má, v jisté rovině hypotéz odborníků, analogii v královském hradě v Litoměřicích. Je tomu tak z důvodu velmi rozsáhlé

míry archeologizace a hypoteticky je kladen mezi francouzské kastely, a tudíž by mohl spadat do královsky založených hradů (Gabriel 2009, 14).

Z historických pramenů lze lehce vyčíst fakt, že šlechty v tomto období velmi přibývalo, což byl jeden z důvodů potřeby stavby nových panských sídel, jejich stavební dispozice velice úzce souvisela s bohatstvím šlechty. Časové zachycení vzniku sídel odpovídá konci 14. století. V 15. století vznikají spíše z vojenských důvodů. Hrad dříve totiž logicky nebyl pouze sídlem, ale i pevností. Tudíž bylo třeba při stavbě vybrat hůře přístupné místo, které poskytovalo větší bezpečí. A právě toto je jeden z důvodů, proč bylo v této době obětováno pohodlí šlechty. Z důvodu ochrany a přežití samotného.

Zdejší krajina umožňuje stavbu téměř všech typů hradů. Ve větší míře tu chybí typ hradu položeného na ostrově, nebo jiném místě chráněném vodou, ačkoliv zde lze uvést pozůstatek vodního hradu Lipý v České Lípě. Porovnáme-li počet hradů na kopcích a skalách s těmi chráněnými vodou, jde o velmi nepatrné množství. Jako takovou kuriozitu zdejší krajiny je záhodno zmínit hrad Sloup v Čechách, jež je hradem skalním na slovo vzatý. Zde je ale třeba dát si pozor na chybné spojení názvu hradu z písemných pramenů a relikty v krajině. Hrad, situovaný na skalním suku, který se vypíná nad bažinatým terénem, bývá špatně označován jako Birkenstein, jelikož v písemných pramenech lze jako jméno hradu vysledovat Einsiedlerstein. Dalo by se uvažovat o jeho funkci refugia, stejně jak u Ralska, protože jako středověké sídlo mohl sloužit i místní zámek (Gabriel 2009, 8). Hrad Sloup, tedy spíše Einsiedlerstein, je vytesán do masivního pískovcového suku do výšky přes 30 metrů nad zemí. Je jasné, že pískovec musel být upravován lidskou rukou a vznikly zde prostory sakrální i světské, z nichž některé jsou na povrchu skalního útvaru a některé naopak v jeho útrobách. Tato jeho stavební dispozice nepřátelům nedovolovala téměř žádné jiné obléhací taktiky, než vyhladovění.

Nachází se tu i množství malých hradů a tvrzí, ale pouze některé se dochovaly v nepatrných zbytcích. I u nich by se ale dala vysledovat věžová stavba určená k bydlení. Dle T. Durdíka (1999, 118) se s tvrzí dostala obytná věž

na hrady husitských hejtmanů, které byly zakládány či již stály na kupách, kam se hrady šlechticů od poslední třetiny 14. století stěhují (Gabriel 2009, 23-24). V podstatě lze ale říci, že vrcholnou dobou hradů bylo 14. a 15. století (Anděl – Kabíček 1957, 8). Jako jeden z dalších typů hradů, kromě těch jednoduchých na kupách a ostrožnách, přidáváme hrady dvojdílné, kdy výše postavené jádro obklopuje níže situované předhradí alespoň ze dvou stran a po případě i celé, jako je tomu například u hradu Ralsko (Gabriel 2009, 25). Podle posledních důkazů však nemusí jít o hrad jako takový, jelikož absence některých jeho funkcí, stejně jako je tomu u Ronova, ukazuje na to, že šlo spíše o nastupující pevnost (Gabriel 2009, 28). Změnou komunikací se vytváří nové varianty bergfritových hradů a současně se uvolňuje potřeba opevnění a naopak začíná být viditelná snaha o pohodlí (Gabriel 2009, 18).

V následujícím století se nejen v architektuře ujímá vlády směr renesance a s ním souvisí i rozsáhlé přestavby většiny hradů na pohodlnější sídla – zámky. Vznikají ale i stavby nové, které nesou typické známky renesančního směru, a sice sgrafita, rustiku, arkády v přízemí a v některých případech i v patře. Nejsou to jediné typické znaky, nicméně právě tyto ve velké míře zdobí i přestavěné hrady. Hrad ale nebyl to jediné, čemu se dostalo takového zkrášlení. Rozsáhlé úpravy přetvořily i zámecké okolí. Změny se dotkly i areálu opevnění dřívějšího hradu, který se s rozvíjející se dělostřeleckou silou nemohl měřit. Zde lze uvést jako příklady zámky Nový Bernštejn, Svojkov, Lemberk, Lobeč, Mladějov, Doksy, Stvolinky a mnoho dalších.

Po renesanci se vlády ujímá barokní sloh, který udává pověstnou taktovku stavebnímu stylu v době znovu-upevnění feudálního řádu a zesílení církevního vlivu v 17. století. Celým obdobím baroka proniká snaha okázalého přepychu šlechticů, kteří zbohatli ve válkách, či z milosti císaře, nebo vysávali své poddané. S příchodem nových šlechtických rodů nejen z Německa, ale i Itálie, Francie i Španělska do našich zemí pronikají cizí stavební a umělecké prvky, které se v našich stavbách projevují. Je jasné, že se v této době vedl velmi náročný společenský život, s čímž souvisí s dalšími úpravami interiérů a vzniku

velkých společenských sálů. Dva velmi známé a v porovnání s ostatními sídly v okolí velmi neobvyklé se nacházejí na zámku Lemberk a jde o Bajkový a Rytířský sál¹. Jde o jeden z hlavních důvodů výstavby dalších budov a tím se mění celý půdorys stavby, aby tvořil určitý celek. V zámeckých parcích nechybějí nákladné sochy, vodotrysky, zahradní pavilonek čili sala terrena, a další umělecká a stavební díla. Na tomto místě bych uvedl dva typické představitele zámků v barokním stylu, a sice císařské sídlo v Zákupích a zámek ve Sloupu v Čechách (Anděl – Kabíček 1957, 8-9).

Dále následují období rokoka, klasicismu, empíru a historizujících slohů, které na Českolipsku pozměnily především zámek Zákupy (Anděl – Kabíček 1957, 20).

3. Hrad Ralsko

Kupa, na které se hrad nachází, je tvořena čedičem a vypíná se do výšky 400 m, přičemž se vrchol kupy nachází ve výšce 694 m. n. m. Skalnatý svršek, který posloužil jako staveniště, je protažený ve směru od severovýchodu k jihozápadu. Na tomto jihozápadním konci vybíhá v úzkou ostrožnu, která byla nevyužitá, jak se usuzuje z absence reliktnů. Hrad zaujímá strategickou polohu poblíž staré zemské cesty z Mimoně do Jablonného v Podještědí (Menclová 1976b, 335). Celkový pohled na hrad napovídá, že měl především obrannou funkci, jelikož stavitel dbal spíše na opevnění než na obytnou zástavbu (Gabriel – Panáček 1998, 100).

Hrad Ralsko společně se svým protějškem Ronovem jsou, podle F. Gabriela a J. Panáčka (1998, 100), zcela ojedinělými mezi ostatními hrady v okolí založených na kupách. Především absence analogií k jejich podobám vylučuje jejich typové zařazení. Opevnění je tu především prezentováno silnou štítovou hradbou. Ačkoliv neznáme přesnou podobu hradu, zdá se, že obě věže plnily obytnou funkci a komunikace mezi nimi probíhala přes dřevěné horizontální konstrukce, které vedly do pater s otopnými zařízeními (Gabriel –

---

¹ Vlastní poznatek. Dříve jsem vykonával na tomto zámku brigádně práci průvodce.

Panáček 1998, 100). Tato lokalita rovněž představuje jeden z mála objektů, jehož poznání zůstává odborníkům nadále skryto. Stavební styl obytných věží odpovídá kontextu hradní architektury 14. století, ale štitová zeď je jednou z mála českých staveb, jejíž datování je zásadním problémem, který je k porozumění celé stavby nezbytné vyřešit (Durdík 1995, 246).

3.1. Ralský Masív

Vrstvy se v okolí Ralska uklánějí k JV pod úhlem 1 – 2°. Na západním úbočí se vyvinulo několik ker 250 – 700 m dlouhých a jsou svými zlomy omezeny do V-Z a SV-JZ směrů. Výšky skoků na zlomech ale nepřesahují 10 m. Vrstevní plochy se uklánějí 1 – 3° buď k jihu (300 m jv. od mostu přes Ploučnici v Srním Potoce) nebo k severu (na vršku k. 353 sv. od Srního potoka). Na západním svahu jsou dokonale vyvinuty hustě rozpukané zóny v SV a JZ směru.

Z hlediska datování po křídové tektoniky je zajímavý charakter Ralského zlomu, který se táhne přes samotný vrchol Ralska. Kra jihovýchodně od zlomu leží o 15 m výše než kra na severozápadě. Zlom tedy začíná v prostoru sídliště Pod Ralskem v Mimoní a probíhá k severovýchodu přes Vranov. Severně od vrcholu je na zlomu ve směru V-Z na levé straně dislokován výskyt fonolitu (Adamovič 1997, 111-113).

3.2 Na vrcholu Ralska

Vulkanity na vrcholu Ralska a v lomu na jeho jz. úbočí a jejich vzájemný vztah byl dlouho předmětem diskuzí. Jedním z problému je silné zakřivení magnetického pole nad vulkanickými tělesy na Ralsku, a proto možnost využití geologického kompasu nepřichází v úvahu, díky zmagnetizování střenky. Výbrusy byly zhotoveny badateli F. Wurmem a P. Zimmerhackleem (1882), K. H. Scheumannem (1913) a opět F. Wurmem, a to jak z vrcholového hřebenu, tak z lomu pod vrcholem.

K. H. Scheumann nazval horninu tefritickým hauyntrachydolenitem, zatímco badatel F. Wurm sklovitým živcovým bazaltem. Podle podrobných popisů výbrusů od obou badatelů by dnes hornina dostala název hauynický tefrit.

Horniny z obou míst však liší. Nicméně rozdíl není v minerálním složení, nýbrž ve stupni krystalizace.

Výbrusy z lomu a z výchozů v jižním svahu obsahují vulkanické sklo a augit v základní hmotě, dále lištovité krystaly plagioklasu, čtyřboké a šestiboké průřezy krystalů hauynu, magnetit, olivín, především však velké vyrostlice augitu.

Výbrusy z vrcholu se odlišují větším zastoupením skla, ale zároveň nižším zastoupením hauynu a celkově menšími rozměry vyrostlic augitu (Adamovič 1997, 113).

Zvláštností na vzorcích z lomu jsou trsovité nárůstky drobných krystalů augitu a slídy na plagioklasu (Adamovič 1997, 113).

Vzorky odebrané ze žil pod lomem obsahují vyrostlice klinopyroxenu, plagioklas (labradorit) a nefelin; určeny byly jako nefelinický bazanit (Brotz 1990). Až v rámci strukturně geologického mapování v roce 1995 (Coubal – Adamovič 1995) bylo popsáno výrazné postvulkanické tektonické porušení tefritu na Ralsku. V neposlední řadě stojí za zmínku, že zlom odděluje hřbet od skla tvořící základy větší hradní věže, kde také ohlasy tefritu dokládají levostranný subhorizontální posun (Adamovič 1997, 114).

3.3 Ralský fonolit

K této kapitole toho bohužel v současné době je pouze málo co říci. Za zmínku stojí fakt, že fonolit v SV svahu, 280 – 500 m od vrcholu, byl objeven dr. J. Königem z Liberce (Müller 1924a) a naposledy jej analyzoval J. Ullrych a kol. (1990).

Jde nejspíše o soustavu žil hornin, ačkoliv tvar jejich tělesa lze těžko odvodit na základě výchozů a provedených průzkumných rýh (Brotz 1990).

3.4 Historie hradu a jeho majitelé

Historiografie starší doby, ovlivněná markvartickou tradicí (Czerwenka 1673), uváděla založení hradu ve 12. století v souvislosti s působením Markvarticem Heřmanem v tomto kraji. Ve vzdálené podobnosti hlavní věže na lokalitě Ralsko s věžemi románských hradů je možné hledat po dlouho dobu tradovaný románský původ hradu Ralsko. Některé starší spisy zmiňují Ralsko již v 10. století, ale tyto zprávy nejsou spolehlivě doložené, a proto bude lepší se držet věrohodnějších údajů, které nás vedou do 12. století (Anděl – Kabíček 1957, 107). Jak již bylo zmíněno výše, ve druhé polovině 12. století se v pramenech setkáváme s Markvarticem Heřmanem, který se psal podle svého sídla „z Ralska. V letech 1175 – 1197 byl úředníkem a hodnostářem na knížecím dvoře v Praze a za Soběslava II. zastával post knížecího komorníka. Z jeho synů se v následné době stali páni z Michalovic, Lemberka, Zvířetic, Vartenberka a Valdštejna, přičemž od druhé poloviny 13. století je osud hradu spjat s pány z Varteneberka a ti jej drží až do století 15. (Anděl – Kabíček, 1957, 107).

Za doby panování krále Václava IV. propukly spory mezi ním a českým panstvem. Na straně odbojných šlechticů stál i držitel Ralska, Jan, zvaný Chudoba z Ralska. Jak naznačuje jeho příjmení, byl patrně opravdu na statky chudý, a proto byl původně určen k vstoupení do duchovního stavu. Kolem roku 1379 skutečně také držel poměrně tučnou prebendu, kanovníctví u Sv. Víta. Této prebendy se ale na konci 14. století vzdal, oženil se a pomalu začal růst v žebříčku hierarchie tohoto kraje, až posléze vystoupal až k jeho vrcholu (Menclová 1976b, 335). Jakožto přední osoba tohoto kraje nechyběl na místech, kde se dělo cokoliv důležitého, ale nejvíce příležitostí k využití vzniklé situace se mu naskytlo za husitských válek. V husitském odboji spatřoval ohrožení svého postavení, a proto k němu zpočátku zaujal odmítavé stanovisko, opíraje se o své pevné hrady a pomoc lužických měst. Po rozšíření svého majetku za panských bouří a díky obratné politice ho ještě rozhojnil za husitských válek i o zboží církevní (Menclová 1976b, 335). V roce 1420 dobyl klášter v Mnichově Hradišti z husitského područí a společně s jeho statky vše připojil ke svým držávám. Císař

Zikmund mu tuto kořist potvrdil a Jan Chudoba následně vytrvale podporoval císařovo stanovisko a v husitech spatřoval svého úhlavního nepřítele. Ti si toho byli vědomi a podnikali výpady na jeho území, drancovali statky a zabírali hrady. Jan, v obavě o svůj majetek, s husity následně vyjednal příměří a svolil k umístění husitských posádek na své hrady (Anděl – Kabíček 1957, 108).

V této době do popředí vystupuje osoba jeho syna, Jana Ralska mladšího, který v otcově politice pokračoval, ale dožil se neslavného konce. Jan Ralsko mladší byl v úzkých stycích se Žitavou, které za určitý obnos přislíbil pomoc při dobývání hradu Grabštejn, který v té době měli v držení husité. Žitavští tedy vyslali pomocné vojsko, které ale padlo do léčky a bylo rozprášeno. Měšťané vinili z neúspěchu Jana mladšího a toužili se pomstít. Příležitost využili v roce 1433, kdy Jana zajali, nechali ho smýkat koňmi a následně rozčtvrtit. To mělo za následek obnovení dřívějšího nepřátelství a po deset let vedli páni z Vartenberka společně s věrnými šlechtici válku s Lužicí (Anděl – Kabíček 1957, 108).

Ve zbývajících letech 15. století se na osudech Ralska zrcadlí obraz té doby. Velmi rychle se zde měnili majitelé, například Jan Čapek ze Sán, Vilém z Ilburka a později hrad získal Jan z Vartenberka. V této době se zde také usídlili loupeživí rytíři, kteří v poloze hradu viděli výborné zázemí pro své výpady do Lužice. Zdejší měšťané usilovali o jejich zneškodnění a v roce 1468 se žitavským vojákům prý lstí podařilo hrad Ralsko obsadit. Později se tu měly razit falešné mince, které se rozšířily do okolního kraje. (Anděl – Kabíček 1957, 108).

Tyto poslední události svědčí o tom, že na Ralsko přišla doba úpadku. Není překvapující, že je hrad v roce 1516 při prodeji rodu Bibrštejnů označen jako „zámek pustý Ralsko“ (NA, DZV 2 K 23-23'). Poté byl hrad opuštěný a přenechán svému osudu. Příležitostně sloužil jako úkryt osobám na okraji společnosti (Panáček 2008, 313-314).

3.5. Zázemí hradu

Jak již bylo naznačeno v předcházející kapitole, v souvislosti se založením hradu se objevuje množství otazníků. Nejde však o mylnou dataci do 12. století,

kteřou zmiňuje již A. Sedláček ve své publikaci a která je v současné době uvedena na pravou míru, nýbrž o zboží náležející k hradu. "*Zdali se hora dříve nazývala Ralskem nežli dvůr Ralsko pod ní stojící, nebo jestli bylo naopak, není známo, ...*" (Sedláček 2006, 142). Dovídáme se tedy, že pod horou stával dříve poplužní dvůr. Zajímavá je ale skutečnost, že k hradu až do roku 1481 neuvádějí písemné prameny žádné zboží. Od tohoto roku k hradu náležela stejnojmenná vesnice, poplužní dvůr a dvory kmeců pusté (Gabriel - Panáček 1998, 86). Jde zřejmě o tzv. Velké Ralsko, v literatuře také uváděné jako Gross Roll, které dříve bývalo vesnicí a někdy kolem roku 1380 se zde vyseparoval dvůr (Gabriel - Panáček 1997, 55). V souvislosti s datem 1380 se F. Gabriel a J. Panáček domnívají, že tento dvůr, zřejmě i se stejnojmennou vesnicí, spravoval jistý Heřman, služebník Jana z Ralska. To potvrzuje i A. Sedláček, který kromě jiného dodává, že když Jan získal ves Medný jako "odúmrtí", udělil ji také tomuto Heřmanovi společně s milostí, která nápravníka zprošťuje všech služeb, pokud jeho pán zemře dříve (Sedláček, 2006, 142). Dataci potvrzují i nálezy učiněné J. Kadlecem na vyluhovacím poli povrchovým sběrem. Při ověřování polohy byla v profilu na okraji tohoto pole zjištěna antropogenní vrstva s nálezy, které datují osídlení do doby kolem poloviny 14. století. Poprvé zmiňován jako pustý v roce 1544 (Gabriel - Panáček 1997, 55).

Další majetky přibývají až před rokem 1516 a jde o městečko Mimoň a ves Okrouhlu, která je v dnešní době součástí Mimoně. Jak je patrné již z předchozí kapitoly, je tento rok spojen s prodejem hradu a jeho zboží hraběcí rodině Bibrštejnů, která jej připojila ke svému děvínskému panství. Vlastní zboží na Ralsku začalo od té doby pustnout, zatímco městečko Mimoň vzkvétala. Jinými slovy je krátce po prodeji Ralsko označeno za jako hrad či zámek pustý (Panáček 2008, 314).

Dřívější výzkumy či práce usuzovaly, že šlo o klasické panské sídlo, což by potvrzoval i přídomek Jana z Ralska. Jak ale uvádí J. Panáček, hrad Ralsko byl pouze součástí predikátu Jana z Vartenberka, který byl nazýván "Johannes Ralsko", nikdy ale nebylo v písemných pramenech uváděno "seděním na

Ralsku". Co nám tyto prameny také sdělují, je skutečnost, že páni z Vartenberka sídlili na svém zdejší panství pouze na Vartenberku, čili v dnešní Stráži pod Ralskem a hrad měl spíše refugiální funkci. Tomu by nasvědčovala nejen hradní dispozice s účelně vybudovanými komunikacemi, branami, mohutnou štítovou zdí a především svojí polohou na stejnojmenném vrchu. Strategickou polohu a vojenský charakter dokládá i časté střídání vojenských posádek v době po husitských válkách a za vartenbersko-lužických válek (Panáček 2008, 314).

3.6. Jan z Ralska zvaný Chudoba

V předchozí kapitole byla osobnost Jana z Ralska, zvaného Chudoba, nastíněna staršími články a publikacemi. V této kapitole však použiji nejnovějších poznatků a vynasnažím se uvést jeho úspěchy a význam pro Českolipsko i širší okolí, které ovlivnil.

Jan Chudoba z Vartenberka na Ralsku byl prvorozeným synem Jana z Vartenberka, vnukem Vaňka z Vartenberka a členem Vartenberské větve pánů Vartenberka, pocházející z rozvětveného rodu Markvarticů. Bez jakýchkoliv pochyb se řadil mezi důležité osobnosti první třetiny 15. století.

V mládí byla jeho budoucnost směřována na duchovní dráhu, ačkoliv se jednalo o prvorozeného syna Jana z Vartenberka. O tom svědčí i částečně dochovaná zmínka z přelomu března a dubna roku 1379, která uvádí, že byl jmenován kanovníkem v pražské katedrále. Je možné, že právě v této době se zde v Praze seznámil s Janem Husem. O jejich užším vztahu podává důkaz, alespoň podle R. Anděla, dopis z roku 1406 (Anděl 1961, 37), ve kterém Hus odrazuje Jana Chudobu od lapkování, na které se údajně dal (Vodička 2011, 13). Na svou funkci kanovníka rezignoval v roce 1390 prostřednictvím svého prokurátora Petra ze Všerub. Přesné datum není známo, ale co známo je, že k této prebendě byl papežem Bonifácem IX. dosazen Jan ze Švamberka 3. června 1390. Podle L. Vytlačila ho k tomuto kroku vedla nestabilita poměrů v zemi (Vytlačil 2008, 106). O. Vodička naopak míní, že toto vyjádření je příliš obecné a dodává

"..., dokud nelze žádné určitější nalézt, spokojme se raději s dohadem, že ho k tomu vedla jeho dravá povaha, ..." (Vodička 2011, 13).

Mezi lety 1382 a 1383 zemřel Janův stejnojmenný otec a poručníkem jeho synů se stal Beneš na Kosti, z kostecké větve pánů z Vartenberka. Zápisy v konfirmačních knihách z let 1390 a 1393 kromě jiného potvrzují Janovo přijetí dědictví, ve kterém získal hrad Vartenberk a přilehlé statky. Jeho pověstná dravost je poprvé zmiňována ve zhořeleckých městských knihách, a sice ve zprávě z 9. listopadu 1398, kdy oblehl a dobyl hrad Lemberk a svého příbuzného Haška z Lemberka uvěznil v hradní věži. I. Raková zastává názor, že tak bylo učiněno z důvodu jakýchsi příbuzenských neshod. Tím Jan rozšířil své dosavadní državy o lebersko-jablonské panství, ke kterému náležely vsi Jitrava, Rynoltice a Žibřidice. Již zmiňované knihy hovoří také o jeho kontaktech a komunikaci se Šestiměstím, jehož poslové za ním kromě Vartenberka jezdili i na hrad Lemberk.

Pravděpodobně v posledním desetiletí 14. století nechává vybudovat hrad Ralsko na strmém vrchu stejnojmenné vyvýšeniny a podle něho se také na počátku 15. století začal psát jako Johannes de Ralsko (poprvé 15. prosince 1401). (Vodička 2011, 14).

Prameny následujících let prostupují zprávy o Janových rozsáhlých aktivitách. Dokládají jednak jeho cílevědomost v oblasti získávání dalších statků, ale mohou také být dokladem jeho účasti ve sporech šlechty a krále, potažmo sporů v lucemburské dynastii. Nesporné doklady chybí, ale zpočátku pravděpodobně stál na straně krále Václava. V zemských deskách z listopadu roku 1401 byla nalezena velmi strohá informace, že Jan Chudoba věznil vrchního komorníka. V roce 1406 se však jeho politika dostala do rozporu s vůlí krále Václava, kdy se Jan vzepřel jeho příkazu vrátit zastavené panství Bělou pod Bezdězem a uhradit napáchané škody, jak je blíže popsáno v kapitole 6. Nicméně při soudu na hradě Žebráku 21. srpna roku 1406 spor rozsouzen proboštem Vítkem z Černčic. Jan se zde vzdal vlastnictví Bělá a díky slibu, že se již nikdy nepostaví králově vůli, mu byly prohřešky proti králi odpuštěny (Vodička 2011, 14). Lze předpokládat, že tato událost znamenala změnu v mocenské orientaci a

Jan se záhy začal sbližovat se Zikmundem Lucemburským. Jejich vztah je zpočátku doložen velmi zlomkovitě.

V oblasti regionální historiografie je zpráva o Janově exkomunikaci dosud neznámou záležitostí. Lze se zde dočíst, že tak bylo učiněno z důvodu nesplacení dluhů v nepřítomnosti v době, kdy se účastnil Zikmundova tažení do Bosny v roce 1408 za účelem znovuoobnovení vlády místního vládce Ostoje, aby se tak bosenské království opětovně stalo více závislé na Uhrách. V papežských registrech se nalézá opis listiny papeže Řehoře XII. z 30. srpna roku 1408, aby byla Janova exkomunikace a další tresty na jeden rok sejmuty. Tato doba mu byla poskytnuta na návrat domů a urovnání všech domácích záležitostí (Vodička 2011, 15).

Po těchto událostech se dostáváme do doby husitství, která v budoucím rozhodování Jana z Ralska sehrála velmi důležitou roli a nese indicie budoucích velkých změn. Vzhledem k výše zmiňované zmínce o Husově dopisu by se dalo usuzovat, že Jan zprvu s revolucí sympatizoval. S určitou dávkou jistoty lze odhadovat, že pro něj byla velkým lákadlem myšlenka očištění církve od přebytečných majetků, vzhledem k jeho nevybíravé politice získávání majetku. Po tomto období, kdy má Jan snahu rozšířit své panství všemi dostupnými prostředky, se objevují zmínky o jeho politickém postavení v naší zemi. Dne 30. 3. 1416 mu byl, kromě jiných šlechticů, adresován list římského krále Zikmunda Lucemburského, v němž varuje před potyčkami a rozporů mezi zneprátenými stranami. Vyslovuje tím přání o blaho země, jejíž je zákonným dědicem, a žádá adresáty o jeho zachování. Tento list je cenný pro vytvoření obrazu důležitosti osoby Jana z Ralska za doby vládnutí krále Zikmunda, protože tím dokládá Janovu oblíbenost u budoucího českého krále.

Další kroky osudu vedly Jana na sněm protihusitské šlechty, které na podzim prohlásila věrnost králi a církvi. Kromě Jana z Vartenberka se ho účastnili Hynek Berka z Dubé, Jan z Michalovic, Ota z Bergova a další čeští šlechtici (Anděl 1961, 40). Nutno podotknout, že zde zmiňovaní páni Jan z Michalovic a Ota z Bergova byli také adresáti Zikmundova listu z 30. března a

udává podobu katolické kliky v severních Čechách. F. Kavka uvádí mimo jiné zjištění, že zmíněného sněmu se kromě Jana zúčastnilo několik původních odbojníků, kteří zde ale vyjádřili podporu budoucímu českému králi (Kavka 1948, 21).

Je také záhodno zmínit nové poznatky ohledně Janovi hodnosti vrchního číšníka. F. Kavka (1948) společně s L. Vytlačilem (2008) uvádějí, že Jan tuto funkci získal a vykonával již za krále Václava. S. Kasík nicméně tuto teorii ve své studii spolehlivě vyvrací. Tento titul přisuzuje Chudobovi pouze v letech 1432-1433, těsně před jeho skonem. Podle jeho tvrzení tento titul před ním držel Čeněk z Vartenberka na Veselí. Jeho argumenty jsou založeny na principu seniority a vyobrazením konvice, symbolem číšnictví, v Janově erbu, který se dochoval na jeho pečetích (Kasík 1999-2000, 62).

Po smrti krále Václava se Jan Ralsko snažil sjednotit severočeské katolíky proti husitskému hnutí. Kronikář Vavřinec z Březové se zmiňuje o bojích pánů věrných královně Žofii společně s Řádem německých rytířů proti husitům o majetek pražských klášterů, kterých je Jan přímým účastníkem. Tento Vavřinec také uvádí, že když Jan Žižka po bitvě u Sudoměře přitáhnul k Praze, rovněž 22. května přepadl a porazil pány, kteří měli v úmyslu posílit obranu Vyšehradu. I zde byl Jan přítomen (Vodička 2011, 17).

Dne 17. dubna 1420 byl Jan lstí zajat na Pražském hradě společně s Mikulášem z Házmburka a Zikmundem z Vartenberka. Zradil je jeho příbuzný Čeněk z Vartenberka, který přeběhl na stranu husitů. L. Vytlačil z tohoto usuzuje, že právě díky tomu mohl Čeněk hrad Ralsko vydat husitům a následně za neznámých okolností vězně propustit. Ohledně majetkové politiky se nám z této doby zachovala vcelku známá záležitost ohledně zástavy, kterou král Zikmund Janovi předal 28. října 1420 zboží náležící zničenému klášteru v Hradišti, komendy johanitů v Českém Dubu, vsi Kostomlaty a Pátek, které patřily původně klášteru augustiniánů v Kladsku. Celková hodnota této zástavy byla stanovena na pět tisíc kop grošů. Splátka 1794 kop byla učiněna formou vojenské služby s počtem 138 ozbrojených jezdců (Kavka 1948, 16) při obraně

Pražského hradu po dobu dvaceti šesti týdnů od 28. října roku 1419. Suma 3306 kop grošů byla použita na umoření starších pohledávek.

Jako první náznak toho, že Jan nestojí příliš pevně na straně katolíků a spíše se zajímá o rozšíření svých hmotných statků, než o náboženské ideály obou znesvářených stran, lze uvést jeho účast na čáslavském sněmu v červnu 1421. Svou účast zde o měsíc později vysvětluje vévodovi Jindřichu z Hlohova starostí o blaho země.

V dalších letech se však Jan pevněji postavil za katolickou stranu, jak dokládají zápisy ze zhořeleckých knih, kde se nacházejí zmínky o úzkých vztazích se Šestiměstím. Cennější zprávy než ty z knih zhořeleckých mluví o postupu husitských vojsk a rokování katolíků. Tato jednání se po sněmu v Čáslavi odehrály v roce 1422 v Benešově nad Ploučnicí, České Lípě a Jablonném v Podještědí (Vodička 2011, 18).

Roku 1423, přesněji 11. dubna bylo nejspíše natrvalo obsazeno první Janovo zboží, město Mnichovo Hradiště. 4. května pak informuje své spojence o ztrátě České Kamenice. Na Nový rok 1424 se sjeli severočeští páni do Žitavy, kde se setkali se zástupci Horní Lužice.

Nicméně první opravdu citelná ztráta pro Jana Ralska přišla v září roku 1425, kdy husité vypálili Mimoň, Jablonné v Podještědí a Bělou pod Bezdězem. Po porážce vojenské posádky zmobilizované z České Lípy, bylo Janem zorganizováno rokování o lužické pomoci na hradě Lemberku. Kritickým momentem v rozhodování o dalším postupu se stal běh událostí v květnu roku 1426. Husité znovu dobyli Mimoň, pokusili se dobýt i Ralsko samotné a poté pokračovali zpět na Českou Lípou. Pokud ne dříve, tak nejpozději v této době si Jan uvědomuje, že Zikmundovy šance na nastolení pořádku v zemi jsou mizivé a pokud si chce zachovat svou moc a majetky, musí začít spolupracovat s husitským hnutím. O jeho lavírování mezi jednou a druhou stranou máme doklady ze dne 12. dubna 1427. O půl roku později stál již Jan plně na straně husitů a na jaře roku 1428 se dokonce účastnil husitského tažení do Slezska. V této době ale bohužel zmínky, které se týkaly jeho osoby, značně ubývá. Poslední

zprávou je již zmiňovaná funkce nejvyššího číšníka, udělená mu na sklonku jeho života. Tímto veškeré zprávy o životě Jana Chudoby z Vartenberka na Ralsku končí (Vodička 2011, 18-19).

3.7. Stavební materiál a z něj vytvořené prvky

Ze stavebních prvků se na lokalitě Ralsko dochovalo pouze zdivo konstrukcí svislých, zatímco otisky ve zdivu nám dokazují přítomnost konstrukcí horizontálních, které se ale nedochovaly. Kámen použitý ke stavbě je místní provenience a je jím především nefelit, ale s ohledem na jeho vlastnosti nelze s jistotou říci, zda byl získán sběrem či lámáním. S největší pravděpodobností byly použity oba způsoby. Nefelit samotný ale nebyl jediným použitým stavebním materiálem. V hojné míře je doplňován pískovcem, který se používal pro profilované architektonické články a nárožní armování. Jako spojovací hmota drobných kamenů sloužila hrubá malta s kusy vápna a uhlíků, přičemž vyzdívané líce byly zaplněny litým jádrem stejného materiálu (Gabriel – Panáček 2000, 110).

Armování nároží je ve všech případech vytvořeno z opracovaných pískovcových kvádrů s viditelnými důlky pro krepny. Tyto kvádry jsou pak pochopitelně svou neopracovanou stranou obráceny směrem do zdiva. Kromě armování jsou z pískovce vytvořeny i architektonické prvky, které byly často druhotně osazené při konzervaci hradu v letech 1937 až 1939. V lících zdiva se nacházejí kruhové otvory, které dříve našly své uplatnění při upevnění dřevěného lešení. Kromě těchto otvorů, které s největší pravděpodobností sloužily pro ukotvení lešení ve zničených částech zdiva, se náhodně projevují otisky dřevěných zpevňovacích konstrukcí kruhového průřezu. Další konstrukce vyrobené ze dřeva byly následně zjištěny i v interiérech při vytváření pater věží. Pod záhlaví trámů o rozměrech 25-30 x 25-30 cm se rýsuje horizontální drážka, která by se dala interpretovat jako otisk vyrovnávací fošny nebo podbití stropu. Kromě kapes pro závory nejsou zjištěny jiné samostatné konstrukce (Gabriel – Panáček 2000, 110-113).

3.8. Stavební dispozice

Hrad Ralsko je jednodílné dispozice s dvojicí obytných věží, z nichž je ta větší situována na vysunutém bradle a dnes jí s hradem spojuje pouze krátká obvodová zeď táhnoucí se od východního nároží. Vzhledem k terénu opevnění nevyužívá žádných zemních úprav, jelikož to vzhledem k umístění hradu nebylo potřeba. Prudké svahy kupy chrání severozápadní a jihovýchodní stranu, na které jej přerušuje komunikace.

Čelní stanu hradu chránila proti opyši téměř 5,5 metru silná štítová zeď, ke které D. Menclová (1961, 443) uvádí, že jde o druhou nejstarší zeď tohoto typu v Čechách hned po hradu Točniku. Smysl této zdi je těžko pochopitelný z důvodu vybudování hradu na osamělém vrcholu, kde neexistovala možnost ohrožení ostřelováním z okolních výšin (Durdík 1995, 246). Její pravoúhlé nároží na východní straně je zpevněno armováním a na straně protější je zakončena oblinou. V poškozené části této štítové zdi se uplatňují dva mohutné odlehčovací oblouky, které jsou částečně podlámané. Vzhledem k poškození samotné koruny líce zdi nelze stanovit původní výšku ani formu ukončení. Pouze v levé části je náznak zídky, která lemuje vnější stranu. Nicméně musí být brána v potaz možnost definování reliktu jako vyzdívaná líc. Ve starší literatuře je uvedena přítomnost stavby ve formě válcové zdi či bašty nad zaoblenou stranou štítové zdi, bohužel toto nelze ověřit s ohledem na zmiňované narušení. Jedinou možností získání nových informací by byl archeologický výzkum na současné koruně, který ale bohužel není v plánu (Gabriel – Panáček 2000, 113).

S výše zmiňovanou štítovou zdí jsou dále provázány tři hloubkové zdi, přičemž pravou zdí, která vybíhá z oblíny na severozápadní straně, byla prolomena brána, jež byla skrytá za předstupující oblinou. Za hradním vstupem se hradba láme a uzavírá hradní nádvoří na stejné straně. Bez archeologického výzkumu zničené zdi nelze zjistit, zda se lomila k západnímu nároží větší obytné věže, se kterou by tak oddělovala hrad od zbylého jihozápadního opyše, či přiléhala k jiné hradní zástavbě a ponechávala ji tak osamocenou.

Rovněž není známa forma ukončení zdiva. V rozvolněné koruně je patrné štěrbinové okno, které mohlo sloužit jako střílna.

Jako vymezení obvodu hradu na levé straně zástavby by bylo možné považovat hloubkovou zeď, která vystupuje z nároží štítové zdi a v mírném oblouku se vine k vnějšímu průčelí menší obytné věže, k němuž přisedá spárou. Velmi poničenou zdí prostupuje v pořadí druhé štěrbinové okno s pozůstatky segmentovaného záklenku a s ven se rozevírajícím špaletami.

Zbylou jihovýchodní stranu hradu chránila především zástavba. Musí se brát ovšem ohled také na nedlouhý úsek hradby při větší obytné věži (Gabriel – Panáček 2000, 113).

3.9. Zástavba hradu

Zástavba přiléhá k jihovýchodnímu obvodu hradu. Na nejvyšším místě se skládá především z dvou obytných věží čtvercového půdorysu. Jedná se zřejmě o nejstarší dochované části, které lze datovat do 14. století (Durdík 1995, 246). K menší z nich, která leží na severovýchodní straně, přisedají dvě stavby. Jedna od severovýchodu a druhá od jihozápadu.

Jihozápadní věž, do které se vstupovalo padacím mostem v prvním patře z druhé ze staveb, mohla stát osamoceně. Zbývající část věže, u které je situován vstup, nejspíše plnila funkci jakéhosi nádvoří se skalnatým a nerovným povrchem. Nachází se zde také skalní trhlina, jež mohla sloužit jako jakási zásobárna vody. Jako doklad této hypotézy může sloužit i fakt, že voda se zde drží dodnes. Autoři článku se domnívají, že se nejedná o studnu, ale spíše o nádrž na dešťovou, či z jiného místa dopravenou vodu, jelikož se nikdy nepodařilo doložit informaci B. Balbína o hluboké studni.

Stavbu umístěnou severovýchodně od menší z obou obytných věží vydělovala z prostoru pomyslného nádvoří zeď, která vybíhá z poničeného vnitřního líce mohutné štítové zdi. Patra ani zakončení stavby nelze z pozůstatků budovy rozpoznat. Díky okennímu otvoru menší věžovité stavby lze usuzovat, že se jednalo o přízemní stavbu, či se jedná o přístavbu z mladšího období našich

dějin, která původní budovu překryla. Autoři dávají přednost druhé možnosti, protože přízemí mělo spíše charakter sklepa s prostupujícím skalním podložím.

Mezi oběma obytnými věžemi se nachází další objekt obdélné dispozice, který byl přístupný ze dvora hradu. Vstup do suterénu, jenž se otevírá směrem na severovýchod, uvozoval na vnější straně portál a na vnitřní straně se otevíral segmentovým záklenkem, vyzděným z lomového zdiva. Bohužel po portálu samotném zbylo pouze zjizvení ve zdivu. Zjevné je ale jeho přiložení k menšímu věžovému objektu. Suterén objektu, jenž se částečně nachází ve skalním podloží, osvětloval štěrbinový okenní otvor hned u vstupu. V levé části jej lemovalo pískovcové ostění s prostým okosením a do vnitřní části se otevíral výrazně se rozšiřujícími špaletami. Podlahové polštáře, které autoři článku předpokládají umístěné v příčném směru, ležely zčásti na skalním podloží a zčásti na ústupku zdiva. Toto zdivu pak bylo zeslabeno oproti suterénu o 1 metr. V koruně zdiva bylo zjištěno nároží okenního otvoru s armováním z pískovcového bloku. Na základě těchto zjištění autoři předpokládají v místech snížené koruny čtyři až pět okenních otvorů. Na severovýchodní straně se nachází vstupní otvor do menší z obytných věží (Gabriel – Panáček, 2000, 113-114).

Menší z obou věží, dnes ve straně vysoká asi 7,5 m (Menclová 1976b, 335), byla přístupná z přízemí, ale i z patra z přiléhajícího stavení. Osvětlená pak byla okenními otvory po stranách. V přízemí bylo vytvořeno malé štěrbinové okno, které výše nahrazovala větší, dnes bohužel nedochovaná. Patro se vytvořilo jednoduše příčně položenými trámy. Větrací otvor, kouřovod, dokládá obytnou funkci věže (Gabriel – Panáček, 2000, 114).

Větší věž, jež je ve straně vysoká 9,5 m, byla opatřena dvěma vstupy (Menclová 1976b, 335). První z nich se nachází v suterénu přístupný od jihozápadu. Druhý přístup je doložen v patře od severovýchodu jako padací most. Po obranné stránce, připočteme-li dřevěné patro a snadný vstup do suterénu, se takováto forma komunikace jeví zcela nesmyslně. Je to dáno tím, že útočníkům se tak otevírá přístup pod velmi snadno hájitelná patra a při založení požáru by se celá stavba proměnila ve velký komín. A právě proto je možná toto důvod, proč

stavitel věnoval malé brance v suterénu zvláštní pozornost. Vedle dveří, osazených v ostění a zajištěných dvojí zasouvací závorou, umístil stavitel na vnitřní straně segmentového záklenku další, dnes velmi destruované ostění, uzavřené dalším dveřmi. Suterén samotný nebyl osvětlen žádným okenním otvorem.

Směrem vzhůru, ve vertikálních konstrukcích, se nenalézají žádné stopy po zastropení. Z důvodu absence stop v architektuře i na skalním podloží lze vyloučit kamenné zaklenutí, a tudíž se jako nejspolehlivější možnost jeví dřevěná konstrukce osazená na vlastním opěrném prostředí ze stejného materiálu.

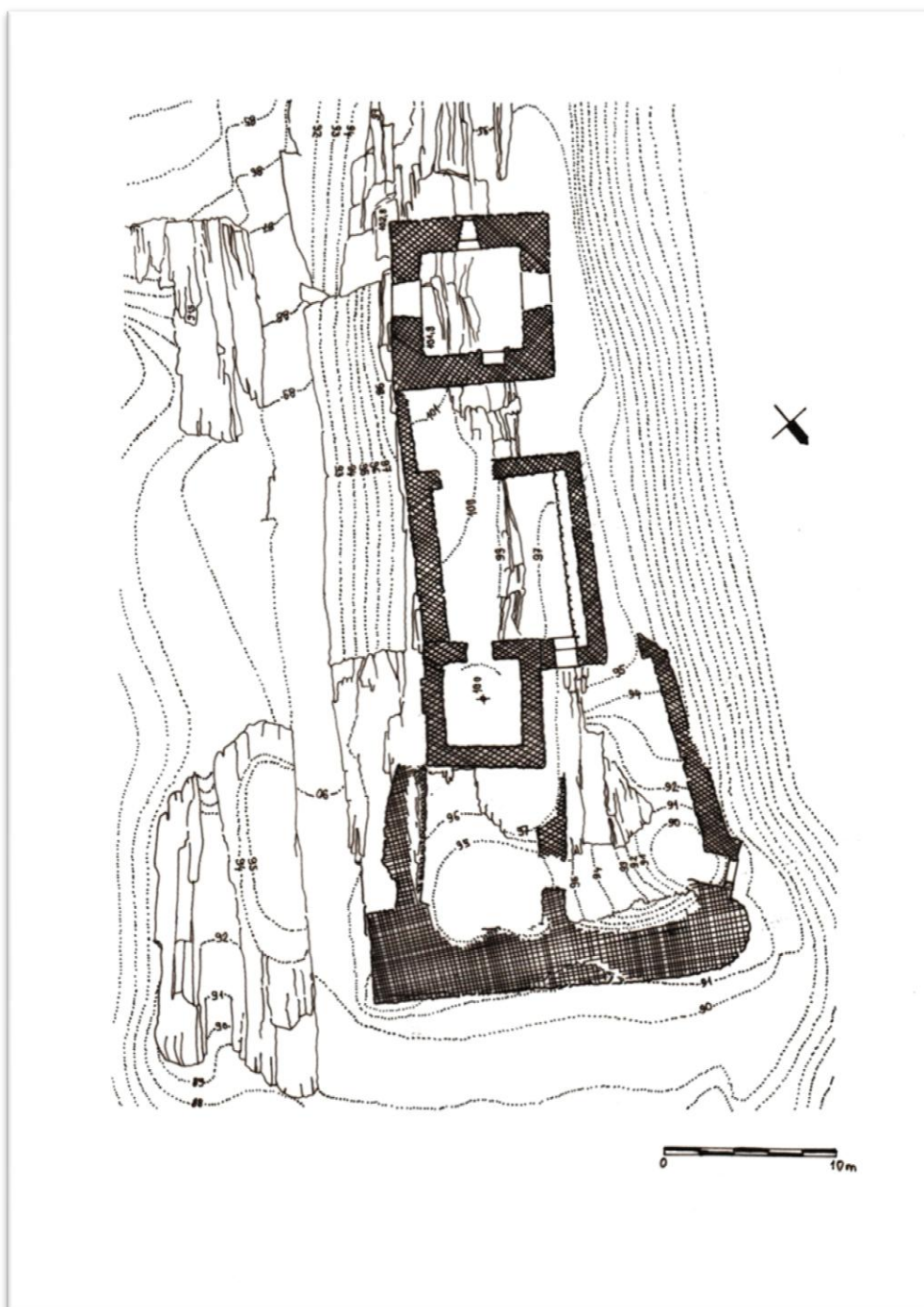
Existence podlahy nelze popřít, neboť je přízemí vybaveno krbem na konzolách, jehož samotný prostor byl ale během rekonstrukce hradu ve třicátých letech upraven.

Obytné prostory v přízemí se otevíraly třemi otvory, jejichž dřívější charakter nelze určit z důvodu zmiňované konzervace. V dnešní době se otvory ale jeví jako okno se sedátkem pod segmentovým záklenkem na pravé straně, na jehož středověký původ ukazuje pískovcová deska zadního sedátka. Dále v zadní části mohlo jít o štěrbinové okno a vlevo se mohlo jednat o široký otvor dveří.

Při rekonstrukci byl zcela nově řešen otvor v levé hloubkové zdi. Nálezová situace zjištěná před konzervací dovozovala konstatovat pouze to, že zde nějaký otvor v minulosti skutečně byl. O hledem na směr otvoru se autoři domnívají, že šlo o štěrbinové okénko. Vstup do přízemí umožňovaly vertikální komunikace jak z patra, tak ze suterénu.

Patro bylo přístupné dveřním otvorem, jenž se otevíral na padací most vedoucí do sousední budovy. Nová klenba, která byla konzervátory osazena nad vnějším ostěním s vpadlinou padacího mostu dva rozdílné architektonické články jako nadpražní římsu, je opřena do původních špalet záklenku. V pravé i levé části hloubkové věže jsou patrné dvojice otvorů, zatímco v zadní příčné zdi je pozorován pouze jeden, která si z doby středověku ponechal původní špalety. Levý zadní otvor byl při rekonstrukci zcela přestavěn, zatímco ten pravý byl

ponechán ve středověké podobě a s velkou pravděpodobností se jedná o vstup na převét (Gabriel – Panáček 2000, 114-115)

Zaměření hradu F. Gabrielem a J. Panáčkem (Gabriel - Panáček 2000).

3.10. Vnitřní komunikace

Vnitřní komunikační schéma se na nádvoří dělilo na dva směry. První z nich vedl do malé stavby situované za menší obytnou věží směrem na severovýchod. Druhý se pak vinul směrem doprava mezi oběma věžemi.

Je evidentní, že to byl jakýsi komunikační uzel, z něhož byly přístupné obě obytné věžovité stavby.

Po vertikální komunikaci v přízemí se bylo možné dopravit do nekrytého prostoru pod větší obytnou věží, dále do přízemí menší věže, a pokud neexistovala vertikální komunikace v ní, tak i do patra objektu, kde se podle D. Meclové (1976b, 335) nacházela strážnice vytápěná krbem. Nepochybně tudy také vedla cesta k padacímu mostu. (Gabriel – Panáček 2000, 115)

3.11. Vnější komunikace

Původní středověkou přístupovou cestu k hradu je možné pozorovat až v jejím posledním úseku pod skalním bradlem. Byla vedena tak, že jedna její polovina byla zapuštěna do skály z čediče asi 20 m hluboko pod jižním průčelím hradu, podél něhož dále stoupala směrem na východ. Na malé rovince před hradem se najednou otočila, aby vstoupila dovnitř, kde se jí ale do cesty postavila masivní štítová zeď. Podél ní se muselo projít až k severně situovanému okraji plošiny, kde byla za oblým nárožím skrytá vstupní brána (Menclová 1976b, 335). Cesta ústí na severovýchodní opyš a vstupuju do branky pro pěší. Ze strategického hlediska je to velmi výhodná pozice, protože cesta obíhá zaoblený konec brány a je sledována okrajem svahu, tudíž zde není dostatečný prostor pro rozvinutí útoku. Při konzervaci byl průchod hradbou upraven, ale 120 cm široká brána si uchovala původní rozměr. Tato skutečnost podporuje hypotézu o čistě obranném charakteru hradu Ralsko, jelikož šířka brány nedovoluje vjezd vozů a tudíž i uskladnění většího množství zásob, na rozdíl od jiných šlechtických hradů. (Gabriel – Panáček 2000, 110)

3.12. Hodnocení lokality

Stavební podobou hradu se již dříve zabývali F. Gabriel a M. Ebel (1993), kteří zastávají názor, že hrad vznikl buď najednou, nebo ve velmi krátkém časovém úseku, který zakončují počátky husitských válek. V organismu ruin hradu v dnešní podobě a za současného stavu vědomostí nejsou odborníci schopni žádnou část hradu spojit z pevností ze 13. století (Durdík 1995, 246). Jak již bylo řečeno, hrad Ralsko je považován za pouze obranné sídlo, jehož celý smysl spočíval v dokonalé bezpečnosti. Tomu také odpovídá vedení přístupové komunikace, která je po celou pod bedlivým dohledem. Její jižní část bylo možné bránit z arkýřů obou věží. Severní úsek byl určený pouze pro pěší přístup a byl stěsnán na úzkou, jen 2 m širokou pěšinu na okraji srázu. Východní část byla pak dokonale chráněna již zmiňovanou masivní štítovou zdí (Menclová 1976b, 336). S velkou pravděpodobností se jednalo a jakési refugium rodu Vartenberků a tomu také napovídá i fakt, že v počátcích své existence hrad nespravoval žádné dominium.

Z archeologického materiálu, který zde byl získán při opakovaných povrchových sběrech a také při konzervaci hradu ve třicátých letech 20. století lze hrad datovat dokonce 14. století. Ale několik zlomků, které zde byly nalezeny T. Durdíkem, naznačují možnost osídlení této polohy již ve století 13 (Gabriel – Panáček 2000, 110).

4 Vliv lidské činnosti v nedávné minulosti

4.1. Stav hradu před opravami v roce 1937

Středověké hrady v naší oblasti, pokud nebyly později přestavěny na zámky, podlehly v minulých stoletích působení času, nebo byly místními obyvateli rozebrány z důvodu potřeby stavebního materiálu. Rozebrání se vyhnuly pouze hrady, které byly vystavěny na těžko přístupných kupách

(Bezděz, Ralsko, Ronov a Starý Berštejn). Hrad Ralsko, stojící na nejvyšší kupě ze zmiňovaných hradů, díky tomu zůstal zachován až do 20. století v části své stavební dispozice. Snad jen severozápadní část obvodové hradby zanikla z důvodu založení na strmém svahu a byl tak narušen vnitřní líc téměř 5,5 m silné štítové zdi. Rozrušení obvodového zdiva i komunikačních otvorů následně pokračovalo (Panáček 2008, 314).

V roce 1881 se F. Bernau (1881, 18) zmiňuje o nezničitelné pevnosti zdiva hradu, který je údajně celý ještě pevný. V následujících padesáti letech se škody i na této nezničitelné stavbě značně zvětšily. V roce 1934 František Zuman, který zastával místo předsedy Společnosti přátel starožitností československých v Praze, vydal článek v regionálním periodiku Bezděz pod názvem Ohrožené Ralsko (Zuman 1934). Popisuje zde žalostný stav hradu, především ale hradní věže: *„Zřícenina záleží mimo několika nízkých zdí jen z paláce, krychlové to věžovité stavby, uvnitř vysoko spadlým zdivem zasuté. Hrany věže jsou z tesaného pískovce, ostatní zdivo z hladkého lomového čediče. Severovýchodní hrana jest však už celé zřícená, z oken i dveří ostění už dávno zmizelo, klenby nad nimi i zdivo po stranách se asi nedávno zřítily, spodní část tří hran věže je vylomena a pískovcové kvádry v rozích ve výši jsou vychýleny. Proto hrany, místo aby byly nosníkem, přímo visí.“* (Zuman 1934).

4.2. Přípravné práce a objevy na Ralsku

14. dubna roku 1937 se konala obchůzka celého hradu pod vedením Ralského výboru za účasti zástupce Státního památkového úřadu dr. Wilhelma Turnwalda a okresního památkového konzervátora prof. Hanse Cisara (Göbel 1938, 134). Pro získání stavebního materiálu a vytvoření nádrže na vodu byla vyčištěna hradní cisterna, kterou tvořila dva metry široká a devět metrů dlouhá puklina ve skále na prvním nádvoří (Friedrich 1937). Kromě stavebního materiálu byla nalezena řada architektonických článků: ostění dveří, římsy, nárožní armatura a klenební články. Eduard Friedrich (1937) zastával názor, že je možné články datovat do románského slohu a na jejich základě lze uvažovat o

založení hradu ve druhé polovině 12. století. Kromě toho bylo v cisterně nalezeno množství ztrouchnivělých trámů, z nichž některé byly dlouhé až čtyři metry, a několik částí dřevěných věder. Přeplnění cisterny předcházel odtokový kanál, který ústil skrz štítovou zeď na východní straně a byl opatřen kamenným žlabem (Panáček 2008, 318-319).

Eduard Friedrich (1937) uvádí další odkryté skutečnosti. Kromě obou hlavních věží a kulaté věžičky na nároží vedle hlavní brány, údajně stávala na jihovýchodním nároží další čtyřhranná věž. Vede k tomu skutečnost, že její půdorysné základy jsou na tomto místě patrné. V cisterně nalezená keramika byla vesměs bez glazury, částečně červeně malovaná. Upozorněno bylo především na malé hrnce a mísy, podle E. Friedricha ze 14. a 15. století, velmi zajímavý zlomek kachle s ornamentální výzdobou a pokličku s knoflíkem ze žlutavé hlíny. (Panáček 2008, 319).²

4.3. Stavební práce v roce 1937

Zmíněné čištění hradní cisterny nejspíše proběhlo již v červnu roku 1937. Dobrovolně se na něm podíleli členové spolku a další ochotní spolupracovníci. Dále byla vyzvednuta pomoc sborů dobrovolných hasičů z Mimoně, Novin pod Ralskem, Stráže pod Ralskem a Vranova, které se pomocí svých motorových stříkaček postaraly o dopravu vody do hradní cisterny. Pracovní tábor ve Stráži pod Ralskem poskytl 10 mužů, jejichž prací bylo upravení horní části cesty hradu. Následně nastoupili nosiči, kterými byl na hrad dopraven stavební materiál. J. Tille (SOKA Č. Lípa, AM Mimoně, inv. č. 377, s. 12) a W. Göbel (1938, 135) uvádějí, že na hrad bylo dopraveno 50 m³ písku, 15 m³ stavebního dřeva, 16 ocelových traverz o celkové váze 1300 kg, 25 m³ vody a 40 tun vápna a cementu.

Od 1. července 1937 zde začala působit firma Schneider & Knobloch pod dozorem architekta Ernsta Pradeho za pomoci E. Henniga. Dnes nezvěstný stavební deník na svých 100 stánkách popisoval postup stavby. Je ale známo, že

---

² Bohužel se kachli nepodařilo dohledat

na pracích bylo denně zaměstnáno 12-15 pracovníků po dobu tří měsíců za jakýchkoliv povětrnostních podmínek. 16. října 1937 byla na hrad svolána kolaudační komise, kde referent Státního památkového ústavu dr. Wilhelm Turnwald konstatoval velmi dobrou kvalitu odvedených prací.

V kolaudačním protokolu se uvádí, že byla znovu vybudována vstupní brána, část vnější hrady, bylo vyčištěno nádvoří, nově provedeno armování nároží a vyzdění okenních výklenků v hlavní věži. Dále byly vyplněny hluboké díry ve zdivu kameny, vyspárovány vnější i vnitřní líce stěn věže a některé pískovcové kvádry byly nahrazeny betonovými bloky. Zároveň se v tomto protokolu nacházelo i svolení památkového úřadu i ministerstva obrany ke stavbě vyhlídkového ochozu na koruně zdiva hlavní věže. Celkové náklady za rok 1937 činily 49 474,- Kč (NA, SPS, k. 506, sg. 30 - pam-Ralsko, hrad).

4.4. Pokračování prací v roce 1938

Zahájení prací bylo stanoveno na 24. dubna. Opět se zapojily sbory dobrovolných hasičů z Mimoně, Pertoltic a Novin pod Ralskem, které dopravovaly vodu do hradní cisterny. Dále bylo zapojeno 293 mužů z Vranova, Srního Potoka a Mimoně, kteří pracovali jako nosiči písku. Další nošení písku proběhlo 15. května, tentokrát ale byli muži z okolních měst nahrazeni ordnery Sudetendeutsche Partei v počtu 284 mužů, na které dohlíželo četnictvo (DLZ 89-1938, č. 137, s. 5; SOkA Č. Lípa, AM Mimoň, inv. č. 377, s. 13). Uvádí se, že celkově bylo v roce 1938 na hrad dopraveno 75 tun písku, 5 tun vápna, 10 tun cementu a 8 tun dřeva (!). Dále byly v sutinách pod hradem nalezeny pískovcové články, většinou z ostění oken, které byly dopraveny zpět na hrad a znovu použity (DLZ 89-1938, č. 137, s. 5; SOkA Č. Lípa, AM Mimoň, inv. č. 377, s. 14).

Pokračovalo se v pracích na opravu velké věže, při kterých bylo již koncem května kompletně opraveno horní okno na severní straně „ve staré podobě“ jak uvádí J. Tille (DLZ 89-1938, č. 137, s. 5; SOkA Č. Lípa, AM Mimoň, inv. č. 377, s. 13). Na straně věže směrem k Novinám pod Ralskem,

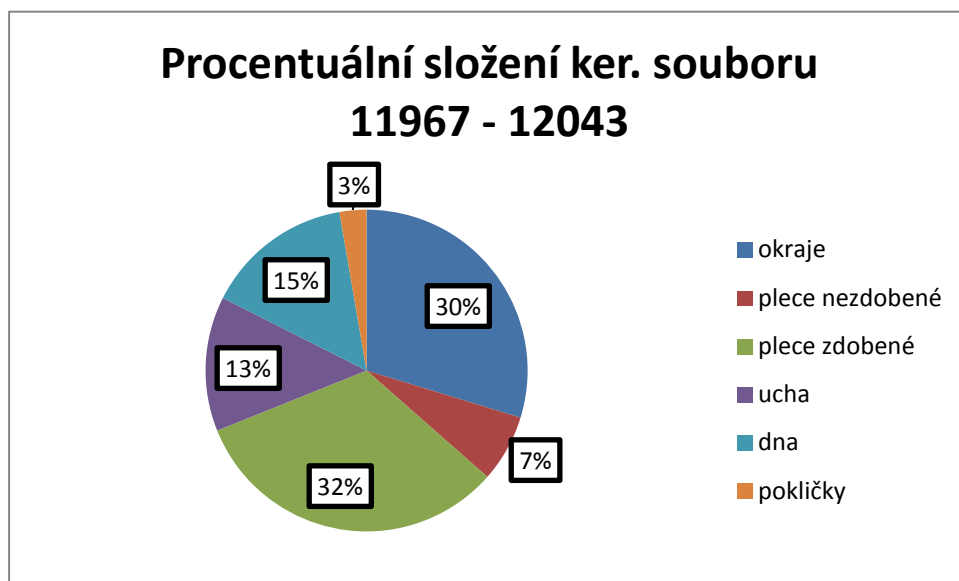
kteřá byla značně poškozená, se pokračovalo v pracích i v červnu. Korunu zdiva ukončovalo cimbuři a pokračovaly práce na vestavbě ochozu. Německý horský spolek obdržel od dr. Karla Wladsteina, správce hartigovského panství, pověření o správě zříceniny hradu, jež bylo zaprotokolováno JUDr. Ottou Hütteleem v Mimoní (DLZ 89-1938, č. 137, s. 5; SOkA Č. Lípa, AM Mimoň, inv. č. 377, s. 14). Ještě 21. srpna byla již zmiňovanými hasičskými sbory čerpána voda do hradní cisterny, ale v září byly práce z důvodu „státních zmatků“ ukončeny, jak uvádí J. Tille (DLZ 89-1938, č. 137, s. 5; SOkA Č. Lípa, AM Mimoň, inv. č. 377, s. 14).

Dne 31. prosince 1938 podal svoji zprávu o památkové činnosti za rok 1938 okresní konzervátor prof. Hans Cisar vrchnímu radovi dr. Rudolfu Hönigschmidovi, který zastával post vedoucího památkové péče v sudetoněmeckých oblastech. Podle J. Tilleho (Soka Č. Lípa, AM Mimoň, inv. č. 377, s. 15) bylo na stavební práce za oba roky vydáno 126 000,- Kč. Následně ještě ocenil dobrovolné pracovní služby na celkovou částku cca 100 000,- Kč (Panáček 2008, 321-322).

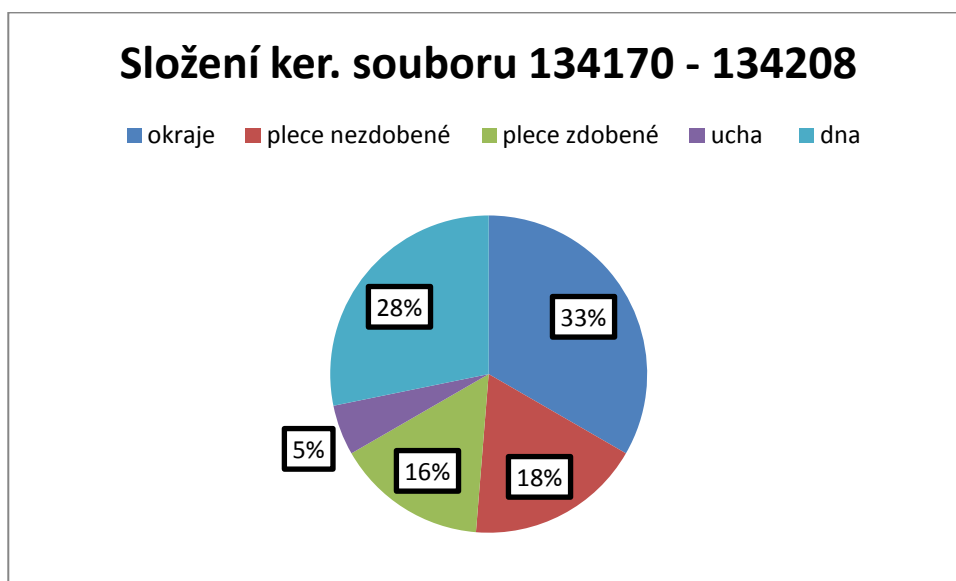
5. Nálezky

Jak jsem již předeslal výše, z důvodu absence celých nádob v depozitářích muzeí a dosud neprovedeného zpracování nálezových souborů, nelze provádět analýzu jako takovou. S tím také souvisí absence složitějších statistických a přírodovědných analýz.

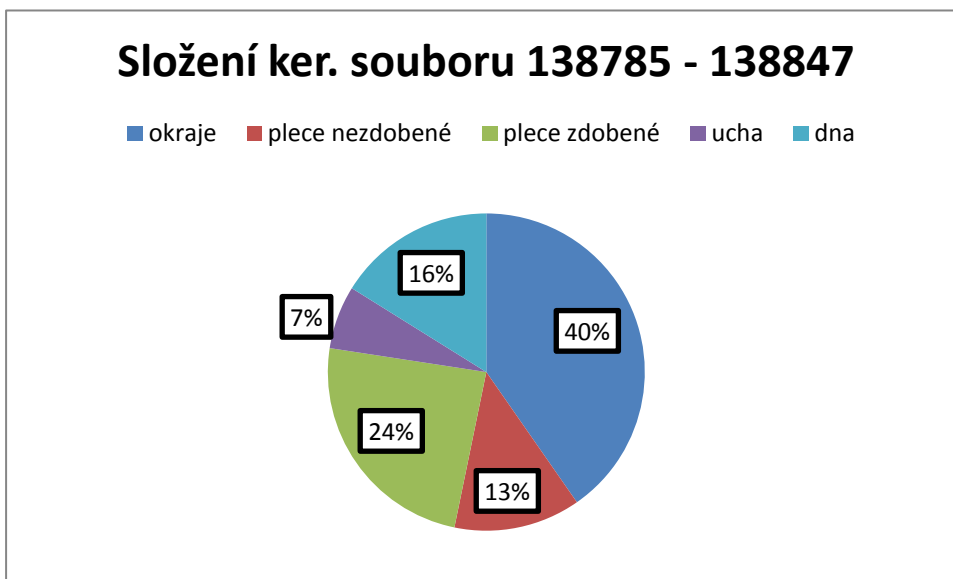
Nálezky z lokality Ralsko jsem rozdělil do třech menších souborů podle inventárních čísel. Nejpočetnější z nich čítá 76 kusů. Tento soubor byl získán od muže, který je našel a nelegálně si je chtěl ponechat. Naštěstí ale byl nakonec získán pracovníky Vlastivědného muzea v České Lípě a v současné době je uložen v depozitáři pod inventárními čísly 11967 - 12043. Celkový počet střepů toho souboru tedy činí 76 střepů. Jednotlivé počty částí keramických nádob jsou následující: 22 kusů okrajů, 11 kusů patří dnům, 12 fragmentů uch, 29 střepů výdutí a 2 pokličky.

Druhý soubor, inv. čísla 134170 - 134208, je o poznání skromnější, avšak o nic méně zajímavý. Celkový počet činí 38 kusů. Ze souboru je nejpočetnější skupina okrajů, které jsou v počtu 13 kusů. Dále 11 kusů dna, 2 ucha a 13 kusů střepů výdutí. Nachází se v depozitáři muzea v Teplicích.

Třetí soubor inv. č. 138785 - 138847 je také uložen v Teplicích a celkový počet činí 62 kusů keramického materiálu. Nejpočetnější skupinou jsou opět okraje, 25 kusů. Dále 10 dýnek, 4 ucha a 23 kusů střepů plecí.

Oba soubory z Teplic byly získány povrchoým sběrem pod severní terasou Ralska a vedl jej doc. František Gabriel.

Jak jsem již předeslal výše, nikdy nebyl na hradě Ralsko ani v jeho okolí proveden archeologický výzkum jako takový, pouze povrchový sběr. Nešlo však pouze o sběr fragmentů určitých velikostí, ale je zde vidět snaha o určitou selekci. Například se jedná o skupiny okrajů, dna, ucha a zdobených i nezdobených výdutí. Drtivá většina nálezů nebyla spojována, či slepována dohromady. O celých nádobách nemluvě. Z předchozích výsečových grafů lze vyčíst procentuální zastoupení částí nádob v jednotlivých souborech.

Okraje

Okraje patří k hlavním ukazatelům k určování keramických nálezů a jsou ze všech částí nádoby nejcitlivější na chronologické datování. U nálezů z Ralska se vyskytuje deset z jedenácti základních typů okrajů, které ve své práci zmiňuje Mgr. Doležalová (Doležalová 2013, 129 - 130). V tabulce č. 1 se nachází stručný popis a příklady nálezů z lokality Ralsko.

Typ	Stručný popis	Příklad
Jednoduchý	Nejjednodušší forma okraje. Mohou být zesílené, seříznuté, zaoblené a další. Typické je pro ně plynulé zakončení.	
Jednoduchý vyhnutý	Okraj je jednoduše zakončený vyhnutím směrem ven.	
Jednoduchý zahnutý	Jednoduše zakončený okraj zahnutím dovnitř.	
Přehnutý	Jednoduchý okraj je podříznutý nebo podžlabený, tzn. přehnutý.	
Zavinutý	Okraj je podobný přehnutému, rozdíl spočívá v míře zahnutí k tělu nádoby. Někdy se okraj může dotýkat plecí nebo tvořit jakousi dutinu.	
Vodorovně vyložený	Jednoduchý okraj, který není podříznutý ani podžlabený a jeho zakončení se orientuje horizontálním směrem.	
Ovalený	Jednoduchý okraj zesílený vnitřním nebo vnějším směrem, někdy však může být oběma. Okraj není výrazněji podříznutý ani podžlabený. Má mnoho variant.	

Římsovítý	Vnější plocha tvoří prožlabenou římsu o svislém nebo nálevkovitém sklonu. Římsovité okraje jsou podžlabené nebo podříznuté.	
Okružní	Jedná se o složitější formu okraje, která budí dojem, že je okraj spíše nasazen na zbytek nádoby. Bývají profilované s různými typy výzdoby, jako žlábkování a ryté linky. Nevýrazné odsazení pro pokličku, nebývá ale pravidlem, může i chybět.	
Nepravé okružní	Téměř totožné s okružím, s tím rozdílem, že jsou menší. Typické je pro ně vnitřní odsazení pro pokličku.	

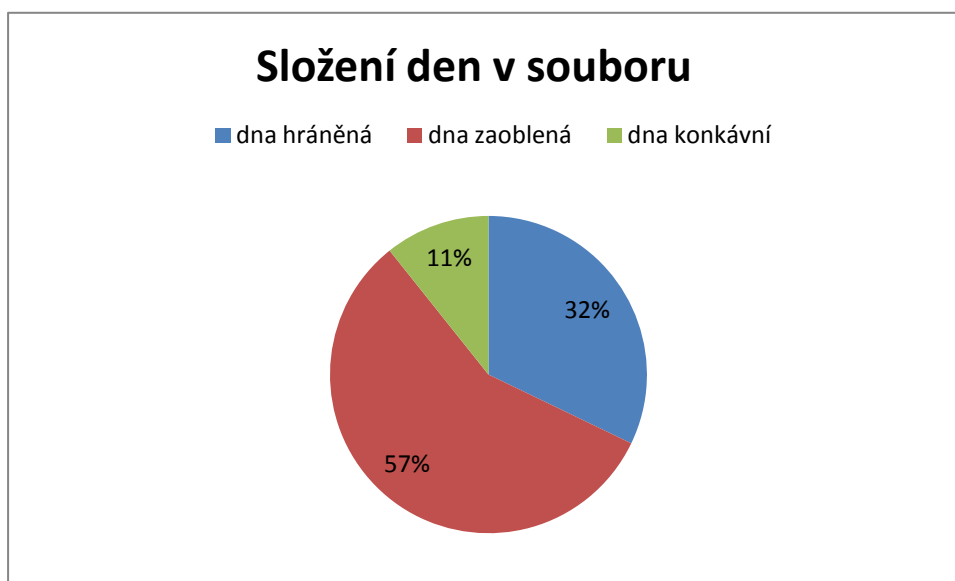
Tab. č. 1: Typy okrajů, stručný popis a příklady okrajů nalezené na lokalitě Ralsko (Podle Doležalová 2013, 129 - 130)

Jak je z grafu patrné, největší zastoupení mají okraje ovalené a jednoduché vyhnuté. Ve větší míře jsou zastoupeny okraje jednoduché zahnuté a přehnuté a naproti tomu okraje zavinuté jsou nejméně početné.

Dna

U popisu a zpracování nálezů den jsem se inspiroval Mgr. Doležalovou (2013, 128), která ve své práci vychází ze systému O. Wolfa (2002, obr. 10) a P. Sehnoutkové (2011, tab. 10). Zde se vyčleňují celkem 4 základní typy den. Jde o dna rovná plochá a konkávní, přičemž dna plochá se dále dělí na dna se zaobleným okrajem a hráněným okrajem (Doležalová 2013, 128).

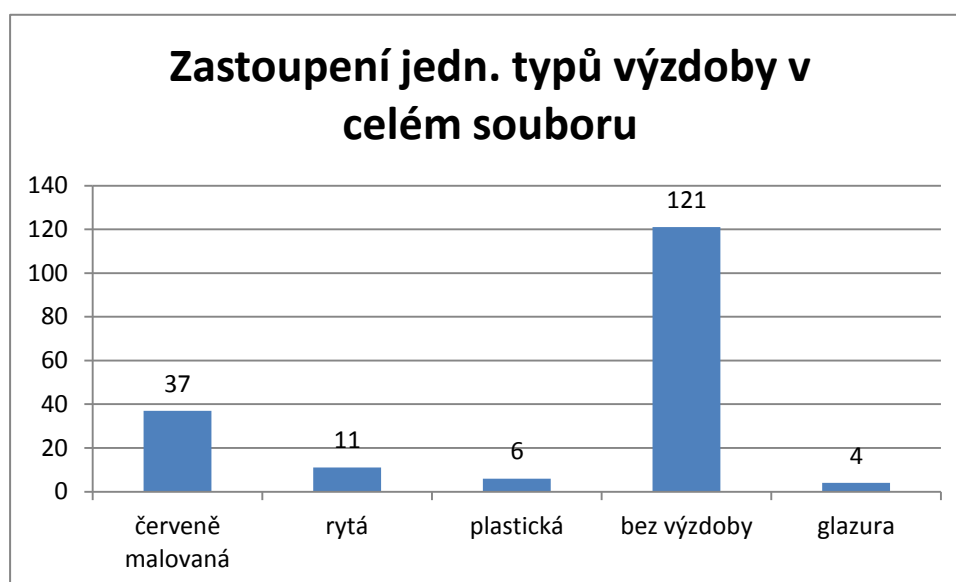
Výzdoba

Výzdobné prvky se také dají považovat za chronologický prvek, i když ne tak citlivý jako okraje. V kapitole Keramika na Českolipsku se věnuji tématu výzdoby a její jisté chronologii více. Zde je třeba zmínit, že červený dekor je nejpočetnější výzdobnou technikou v tomto souboru a stopy červené výzdoby nese 37 kusů střepů z plecí, ale jsou tu i 4 okraje, které rovněž zdobí červený dekor.

V menší míře má zastoupení výzdoba rytá. Zde dominuje především soustava dvou až tří rytých rovnoběžných linií či šroubovic. Rozestupy se různí, ale nejčastěji jsou situovány těsně vedle sebe.

Výzdoba plastická se zde nenachází v přesné slova smyslu. Spíše jsem sem zařadil zvlnění povrchu nádoby. Zde jsem ale nezohlednil okraje s částí plecí ale pouze samotné střepey z těla nádoby.

Nejméně početnou skupinou je glazura. Pravděpodobně je tomu tak v důsledku opuštění lokality, kdy pozdější majitelé zde již pravidelně nepobývali ani zde nebyla umístěna posádka, která by nový stolní mobiliář potřebovala.

Vyhodnocení

Z jednotlivých grafů složení keramických souborů je patrné, že při sběru byl kladen největší důraz především na získání chronologicky citlivých okrajů, dále na střepey z plecí s výzdobou i bez výzdoby a nejmenší zastoupení pak měly dna a ucha nádob. U těchto uch nádob dominuje ucho páskové a dvě jsou dutá.

Výzdobné prvky jsou zastoupeny v největší míře červeně malovanou výzdobou, dále rytou, plastickou a nejmenší zastoupení v souboru má zboží

glazované. Tato medová poleva se nachází na vnitřní straně nádob, přičemž vnější strany jsou zdobeny rytou výzdobou, nebo výzdobu postrádají.

Datování keramických souborů lze, na základě materiálů publikovaných Františkem Gabrielem (Gabriel 1983), vymezit do intervalu 14. - poč. 16. století. Tomuto datování by pak odpovídala i historická data spojená s dobou největšího rozkvětu lokality a jejím zánikem.

Podle znaků, které nálezy z Ralska sdílejí s nálezy z výzkumu Hrnčířské ulice v České Lípě, lze usuzovat, že se jedná o zboží místní proveniencí a to především tzv. českolipského výrobního okruhu. Pochopitelně lze uvažovat o zásobování hradu Ralsko z produkce města Stáže pod Ralskem, kde máme rovněž doloženu hrnčířskou výrobu. Tyto výzkumy však bohužel ještě nebyly zpracovány a publikovány.

5.1. Keramika na Českolipsku

V nálezovém souboru se nachází rozličné fragmenty z jednotlivých částí nádob. Je velmi důležité se nejprve zaměřit na okraje, jejichž tvar je nejen důležitým chronologickým ukazatelem, ale definuje i funkci celé nádoby (Gabriel 1983, 120). Okraje pak byly doc. Gabrielem rozděleny do tříd, které jsou značeny trojmístnými čísly a rozdělené do několika horizontů, fází a mirkofází a každá má svou charakteristiku.

Do prvního horizontu patří keramické nálezy, jejichž charakteristikou je oxidační výpal, hrubší příměs zrn písku a hrubě drcené slídy a celkově jde o nádoby, které mají hrubší modelace. Z nálezů učiněné na lokalitě Ralsko sem patří inv. č. 138 786, 134 186 a 12042. Je jich opravdu málo z toho důvodu, že keramická výroba této technologické třídy je v Hrnčířské ulici zachycena pravděpodobně až na konci samotného horizontu. Kromě těchto charakteristik tomuto horizontu odpovídá okraj, který doc. Gabriel označil číslem 01 (Gabriel 1983, 125)., což je nízký okraj s okružím se žlábkem.

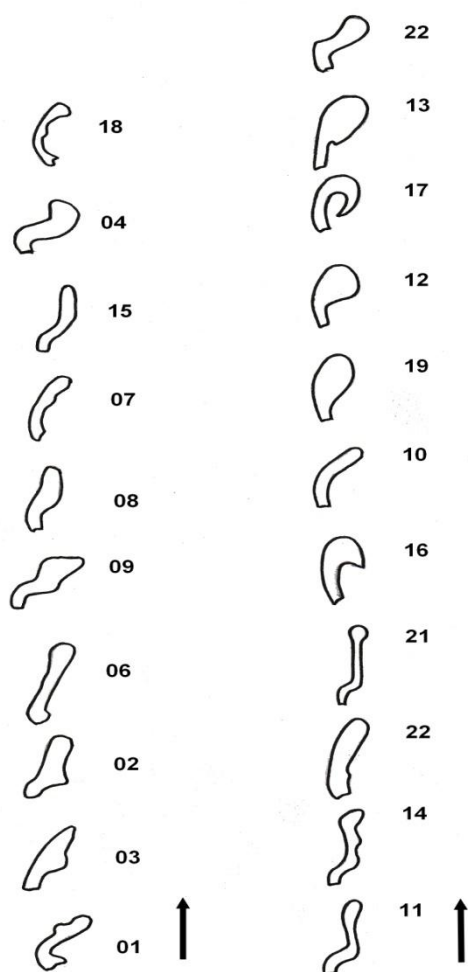
Druhý horizont charakterizuje 2., 3. a 5. technologická třída a všechny třídy okrajů uváděných doc. Gabrielem (Gabriel 1983, 122) a všech technologií

výzdoby. Tento horizont se dále dělí na fázi 1, kdy je výzdoba prováděna převážně červenou malbou a ve výjimečných případech i rytím a reprezentují ji okraje č. 02, 03 a 06. To znamená okraje se zesíleným okružím s nižší výškou a č. 06 je vně zalomený s uvnitř zesíleným okrajem.. Fáze 1 se dělí na mikrofázi, kde výzdobu zastupuje linka, vlnice nebo dvě linky. Rytou výzdobu pozorujeme ve formě mělké, ostře profilované šroubovice, která je pokládána těsně vedle sebe do pásu nad výdutí nebo rytí do červené malby vlnicí či linkou. Sem patří převážná většina nálezů. Typickými okraji jsou čísla 02 a 03, které jsou již popsané výše. U mikrofáze 2 jsou prvky totožné, kromě výzdoby, kde je charakteristická linka případně vlnice mezi dvěma linkami (Gabriel 1983, 126). Ve fázi 2 se zvyšuje výška okraje 03, čímž se z něj stává okraj 07, který je typický pro hrnce z tohoto období 14. století a má podobu ven vyhnutého okraje s malým žlábkem. Doplnují ho okraje 08 (převíslý zaoblený), 09 (převíslý zaoblený a zesílený). Ve výzdobě se dostává oblíbená lince či vlnice a rytému dekoru ve formě vlnice ve dvojitě provedení.

Velké zastoupení má i jemné zboží s hladkým povrchem, úzkými stěnami a červeně malovaným dekorem. Výrobky místní provenience jsou typické svým přepáleným zabarvením, které získalo téměř bílou barvu. Červená výzdoba sestává z větší části z malovaných linií, která jsou buď samostatné rovnoběžné, nebo mají podobu šroubovic, svisle umístěné červené válečky což spadá především do fáze 3 druhého horizontu. U fáze 4 se červený dekor redukuje do jednoduchých vlnic či linek, které mají buď extrémně dlouhou amplitudu, a nebo naopak extrémně krátkou. V krátké formě jsou pak umístovány mezi dvě linky. Horizont 2 v datování spadá do 14. - 15. století.

U fáze 5 se objevuje ve větší míře glazura, která v datování zastupuje konec 15. a 16. století. V této době přestává plnit svou původní funkci a stává se i výzdobnou technikou (Gabriel 1983, 126). Jde především o střepy z těla nádob a okraje s tmavě hnědou až černou glazurou nacházející se v souboru z povrchového sběru na lokalitě Ralsko. Velkou měrou je ve výzdobě zastoupeno již složitější radélkování a výsledný pás je poté zvlněn. Velká pozornost je

věnována především ryté výzdobě v podobě jedné až třech linek. Červeně malovaná výzdoba je v útlumu a zaměřuje se především na linku, vlnici a její propletenou variantu.

Vývojová řada okrajů v českolipských hrnčírších (Gabriel - Smetana 1983, 127)

5.2. Výroba keramiky v České Lípě³

Při výstavbě nového českolipského sídliště Střed II v letech 1977 - 1979 byl uskutečněn záchranný archeologický výzkum pod vedením doc. Františka Gabriela za pomoci zaměstnanců muzea v Teplicích. Byli jimi J. Klimentová, K Šimková, A. Strnadová, T. Spáčilová, P. Hrich a PhDr. J. Muška. Výzkum probíhal v oblasti od křižovatky třídy Klementa Gottwalda (dnes Hrnčířská ulice)

³ Stať této kapitoly čerpá z větší části z práce doc. Františka Gabriela a Ing. Jaroslava Panáčka z regionálního periodika Bezděz z roku 2000 a z toho důvodu uvádím citaci pouze jen za pár odstavci a pak až na konci celé podkapitoly

k nábřeží Bedřicha Smetany. Podle hodnocení topografie města zasahoval tento vymezený prostor z větší části do míst, kde se dříve nacházely hrnčířské dílny. Během čtyřletého výzkumu bylo odkryto mnoho sond o rozsahu 580 m², což podle autora článku představuje pouze jednu šestnáctinu celkové plochy. F. Gabriel uvádí: "... velikost plochy odhadujeme podle fragmentů pecí z různých výkopů přibližně na 9 000 m²." (Gabriel - Panáček 2000, 6).

Ve světle provedeného výzkumu vystupují na povrch dva typy problémů. První z nich vyplývá z užití pramenné základny. Nalezené artefakty a jejich fragmenty jsou archeologizované, tudíž je nelze, kromě jiného, přímo funkčně zařadit. Dá se tedy říci, že odborníci nemohou ani jednoznačně rozhodnout, s jakým typem aktivity artefakty korespondují. Nachází se tu velké množství funkčně neurčených objektů, ale kromě nich tu jsou k vidění relikty pecí na vypalování keramiky, jámy na ukládání hlíny, podsklepení domů a jejich podlahy a je třeba přičíst i nově destruované pozůstatky zděných staveb. Vystává ale i otázka vazeb mezi objekty a jejich majiteli. Podle exkavovaných objektů lze s velkou jistotou říci, že zdejší městská část nenáležela pouze hrnčířům, ale na základě dalších nálezů se tu nacházela i kovárna. Dále by se dalo usuzovat, že část neurčených objektů mohl souviset se zemědělskou výrobou, kterou si místní řemeslníci pěstovali pro vlastní potřebu. Tato teorie je založena na tehdejší zvyku, kdy lidé, kteří zde pracovali a bydleli nepochybně v blízkosti své dílny. Je tu i jistá pravděpodobnost, že kromě podlah obytných domů se tu nachází i podlaha zájezdní hospody s názvem Zum schwarzen Stiefel (K černé botě). Tato krčma je poprvé v písemných pramenech zmíněna roku 1643 (Panáček 1991).

Nyní se dostáváme k druhému typu problémů a tím je rozsah hrnčířského výrobního střediska. Jak říká doc. Gabriel, je důležité vymežit časové období, jelikož se plocha území využívaného hrnčířů v průběhu času měnila. Z předchozího odstavce je jisté, že celou plochu nezabíraly jen dílny hrnčířů. Kromě zmiňované kovárny a zájezdního hostince sem zasahoval špitál při kostele sv. Máří Magdalény. V tomto problému se hlásí o slovo i druhý špitál ležící blízko dřívější Dlouhé brány (Panáček 1999), kde dnes stojí obchodní dům

Prior. Při jeho výstavbě nebyl proveden archeologický výzkum, a tudíž byli vědci značně ochuzeni o pramennou základnu a tím i možnost odpovědět na otázky obou typů problémů. Navzdory uvedeným problémům a nedostatkům v archeologickém výzkumu, dokáže tento předložit nejen produkci, ale i pozůstatky objektů, které souvisely s hrnčířskou výrobou nebo alespoň s domy, které hrnčířům patřily.

Mezi pece na výpal keramiky jsou doc. Gabrielem řazeny relikty se stopami po ostrém výpalu u nalezených podlah, které mají alespoň z části dochované obvodové stěny. Ve výplni těchto zahluobených objektů byly nalezeny vypálené destrukce mazanice s nádobami. Podle takovýchto znaků a podle profilů u některých objektů vedoucí výzkumu přiřadil k pecím na pálení keramiky celkem 15 reliktních. Dále však dodává, že č. 15 není jednoznačně zařaditelná společně s pecemi č. 6 a 9 a to především kvůli zohlednění jejich fragmentárnosti. A pece č. 11 - 14 náleží stavebním etapám jednoho výrobního objektu. Všechny 15 objektů se dle vrstev pod podlahami datuje do dvou horizontů, které definovali F. Gabriel a J. Smetana v roce 1983. První z nich reprezentuje pouze pec č. 2 a spadá do poloviny 13. století. Ve druhém horizontu se pece dělí do dvou fází. První fáze je datována do druhé poloviny 13. století a prvních dvou desetiletí 14. století a řadí se do ní pece č. 1, 3 - 5, 7, 10, 14. Druhá fáze končí někdy na přelomu sedmdesátých a osmdesátých let 14. století a spadají sem zbývající pece č. 8 a 15.

Pec č. 2 jako jediná zastupuje vertikální typ pece. Vypálením několika vrstev bílého a říčního písku vznikla mírně konkávní podlaha. Obě vrstvy pak výpalem změnila barvu na oranžovou až červenou a spekly se do tvrdého povrchu, který zvolna přechází do původního materiálu. Malé kúlové jamky pak lemují podlahu o průměru 1,5 m, která je téměř kruhového tvaru. Nález mazanicové destrukce ve výplni dna pravděpodobně náleží omazu stěn jílem. F. Gabriel předpokládá, že vnitřek pece od vypalovacího prostoru oddělovala deska, na kterou se ukládaly vypálené nádoby.

Nejstarší dochovanou část pece překrývala pec č. 3, která patří do typu horizontálních pecí, ke kterým patří jednoznačně relikty pecí č. 1, 3 - 5, 7, 8, 10 a 14 s tím, že některé z nich mají více vývojových mikrofází. Ty se projevují například ve výmazu podlah nebo v jejich rozměrech. Nejlepší dispozice byla objevena při výzkumu u pece č. 3. Ostatní dochované relikty nabízely pouze určitý výčet typických znaků. Z výzkumu dále vyplynulo, že délka podlah se pohybovala od 3,5 m (pec č. 3), do více než 3,7 m (pec č. 5). Co se týče šířky podlah, tak ta se pohybuje v rozmezí 2,0 m (pec č. 3, 7) do 2,6 m (pec č. 4). Zahloubené podlahy v písčítých vrstvách se žářem spekly a výpal změnil jejich do oranžových, červených a šedozelených odstínů. Do zahloubených stěn z jílu byly hrncíři umístěny menší čedičové kameny, které často žářem popraskaly a povrch jílových stěn místy získal červené až hnědé odstíny. O podobě kleneb pecí se informace pocházejí z charakteru destrukcí, ovšem značné množství nalezených nádob ukazuje na klenutí pomocí hrnců. S největší pravděpodobností se nádoby sesazovaly dny do hrdel a vznikl tak klenební pas, který se opíral o jednu stěnu pece dnem nádoby a o protilehlou stěnu jejím okrajem. Klenební pasy, které byly řazené za sebou, kryl jílový omaz, což dokazují otisky nádob ve vypálených destrukcích. Zajímavostí je nález několika měkce vypálených cihel u čelušní pece. Jejich využití při stavbě pece nejsou dosud známy. Záhadou zůstávají i malé nádoby se svislými stěnami o výšce 4,5 - 5 cm a kruhovým dnem o průměru 8 cm. Pod vodorovně vytaženým okrajem se nachází dva otvory o průměru 1 -2 cm.

Rozdíly mezi jednotlivými pecemi jsou patrné i z vnitřního uspořádání pecí. Nejjednodušší vnitřní interiéry jsou od vypalovacích prostorů odděleny od konkávního topeniště nevýrazným zvýšením, za kterým podlaha mírně stoupala k závěru pece. Takto vypadají prostory pecí č. 3, 5, mladší forma č. 7 a snad i č. 1). Starší podoba č. 7, dále č. 4 a 14 neodděluje žádná stěna, dokonce ani její náznak. Pokud vezmeme v úvahu, že podlahy vypalovacích prostorů se nemění, u níže situovaných topenišť je rozmanitost širší. Oddělují je například dvojice převýšených výstupků na horní hraně z čedičových kamenů, jejichž povrch je

omazaný vypáleným jílem. Nejspíše jde o základ stěn, které chránily vysušené nádoby před přímým žářem. Nacházejí se tu ale tři malé otvory, které dovolovaly průchodu vysokých teplot k vypalované keramice.

Výzkum dále odhalil úpravu předpecní jámy. Před pecí č. 14 byla situována prkenná výdřeva, která byla usazená za svislými kůly. Před čelušní tak vznikla nad úrovní vypalovacího prostoru pískovcová lavice. Doc. Gabriel předpokládá, že vývoj pecí směřoval od jednoduššího vymezení interiérů ke složitějšímu, nicméně se zde setkává i s vývojem opačným. Vývoj pecí vrcholil u pece č. 4, kde starší podoba zvýrazňovala dělení interiéru a mladší pak pouze přidala vzduchový kanál umístěný u jedné z obvodových stěn.

Do závěru souběžného časového horizontu sledovaného u předchozích pecí spadají i nálezy pece č. 15. Navzdory tomu, že byl objekt zařazen mezi hrnčířské pece, není jeho funkce jednoznačná. Výzkum ukazuje na zahloubení obdélníkové dispozice, již vyplňuje mazanícová destrukce. Po jejím odstranění se vykreslilo dno, z jedné části typicky probarvené a vytvrzené, na straně druhé však naprosto bez stop po propálení. Rozdíl mezi jednou a druhou stranou si odborníci vysvětlují narušením pece při jejím opuštění a možné likvidaci. Zásah odstranil podlahu i přechod ke stěnám a osazení hrncovitých kachlů (Halzbauer 1998. 20), které byly odkryty v dochované části. Další kumulace těchto kachlů, které byly zřejmě při likvidaci pece značně poškozené, a tudíž jsou velmi neuspořádané, zachytil prováděný výzkum v protilehlém nároží. Respektuje rozvrh dispozice objektu, která je odvozována z terénní nerovnosti podlahy. Hrnčovitě kachle možná náležely ke keramickým klenebním pasům, které nesly klenbu z neznámého měkčího materiálu. Rekonstrukce je však nejednoznačná (Gabriel - Panáček 2000, 5 - 11).

Jednu z dalších možných funkcí objektů napovídají objekty s výplní tvořenou šedý jílem, jenž prostupují keramické střepy, nebo výplní která obsahuje pouze střepy. Zmiňované výplně zřejmě sloužily hrnčířům při úpravě materiálu, přičemž šedý jíl tvořil základní hrnčířskou hmotu. Doplnovala se

pochopitelně ostřivem, které mohlo vzniknout rozdrčením střepového materiálu.

V následující tabulce se nacházejí jámy zařazené mezi tyto objekty (1 - 6):

č. jámy	rok výzkumu	Sonda	označení objektu	datace hor./fáze	Výplň
1	1977	I/B	obj. 10	2/3	Střepy
2	1977	II/A	obj. 3	2/5	šedý jíl
3	1977	II/B	obj. 2	2/4	šedý jíl
4	1979	II/D	obj. 1	2/4	Střepy
5	1979	II/D	obj. 2	2/5	šedý jíl
6	1979	II/D	obj. 4	2/5	Střepy

Datace ukazuje, že výzkum zachytil jen ty jámy, které pocházejí z druhé poloviny druhého horizontu, tedy fáze 3 -5. Jako nejstarší z nich byla vyhodnocena jáma č. 1, která byla naposledy zaplněna ke konci 14. - první polovině 15. století. Jámy č. 3 a 4 náleží fázi 4. druhého horizontu, kterou lze datovat do druhé poloviny 15. nejdéle pak do prvního desetiletí 16. století. Dále jámy č. 2, 5 a 6 patří 5. fázi, která je F. Gabrielem a J. Smetanou zasazena do čtyřicátých až šedesátých let 16. století (*Gabriel - Smetana 1983, 128*).

Datace ukazuje, že výzkum zachytil jen ty, které pocházejí z druhé poloviny (fáze 3 - 5) druhého horizontu. Rozdíly v dataci jsou patrné i ve složení výplně ukládacích jam, kdy doba budování pecí je rozdílná od doby posledního uložení keramického materiálu. Časový rozdíl je natolik markantní, že jen s velkými obtížemi se dá usuzovat, že pece s keramikou ze 14. století by mohly přetrvat až do šedesátých let 16. století. Právě v této době pravděpodobně došlo k poslednímu zaplnění jam. Zajímavá otázka se nabízí v úvaze o předchůdci jam na ukládání hrnčířské hlíny. Existuje možnost, že množství jam mohlo uniknout jasnému zařazení mezi objekty, z důvodu nejednoznačnosti a trvalosti jejich

znaků. Tvary a konstrukce jsou navíc natolik různorodé, že neumožňují stanovení formálních typů.

Jámy č. 1, 3, 4 a 6 jsou objekty zahloubené prostým způsobem do podloží nebo narušují starší nálezové situace (jáma č. 1 narušovala okolní vrstvy a jáma č. 4 zasahuje do č. 6). Jejich dispozice pak mají téměř oválný tvar. Dále co se týká stěn ukládacích jam, čísla 1, 3 a 4 se kónicky rozevírají a č. 6 kónicky klesá pouze do poloviny a nižší část u dna se naopak rozevírá. Jáma č. 2 se však do podloží zahlubuje velmi prostě. Zcela odlišná situace nastává u jámy č. 5, kdy nejspíše obdélný půdorys s téměř svislými stěnami zpevňovala na dně dochovaná prkenná podlaha. Rovněž rozměry a hloubky jsou rozdílné. Delší strany se pohybují od 100 cm (č. 4) do 450 cm (č. 3). Kratší měřitelné úseky pak do 84 cm (č. 4) do 200 cm (č. 3). Nejmenší hloubka byla naměřena u jámy č. 2, a sice 24 cm. Maximální pak 112 cm u jámy č. 1. Hloubka zbývajících čtyř jam nepřesahuje 60 cm.

Dříve uvedené typy objektů jednoznačně patřily hrnčířské výrobě, a tudíž dokládají existenci hrnčířských řemeslníků ve sledované lokalitě. Zbývajících odkryté objekty pak doc. Gabriel řadí mezi objekty obytné. To vede k domněnce, že nemusely nutně náležet pouze hrnčířům, ale i ostatnímu obyvatelstvu (Gabriel - Panáček 2000, 5-11).

5.3. Českolipské hrnčířství v písemných pramenech

Počátky keramiky v našich zemích sahají až do neolitu a stala se neodmyslitelnou součástí každodenního života. První písemné zprávy o hrnčířích u nás pocházejí z druhé poloviny 11. století a hovoří o usazování řemeslníků na klášterních panstvích. Koncem 12. století se už usazují v bezprostřední blízkosti významných hradisek. Ve 13. století již dochází k rozmachu měst a z toho důvodu pak přibývá řemeslníků a mezi nimi samozřejmě nechybějí ani hrnčíři. Rozlehlou oblast zásobovaly svými výrobky dílny v České Lípě. Jejich největšími konkurenty byli mistři v Levíně (od 15. století), Ústí nad Labem (od

14. století) a Žitavě, kde se vyráběla především kamenina. Co do kvality však dílny z České Lípy zaujímaly prioritní postavení (Gabriel - Panáček 2000, 15-16).

Výzkum vedený F. Gabrielem potvrdil existenci dílen od poloviny 13. století do poloviny 18. století. Naneštěstí pro prvních 200 let existuje pouze jediný písemný pramen. Z toho důvodu bylo použito celkového rozboru majetkoprávních souvislostí, které v souvislosti existence kostela sv. Máří Magdalény a probošství, které obývali plaští cisterciáci v letech 1489 - 1492 (Panáček - Gabriel, 1995), tak rovněž prokazatelně doloženou existenci špitálu hradištského kláštera, nejméně od poloviny 14. století (Panáček 1999). Právě z tohoto kontextu později vyplynula hypotéza o založení hrnčířského střediska cisterciáky z Mnichova Hradiště (Smetana 1979, 588). Tímto počinem sledovali zásobování nově založených osad hrnčířskými výrobky. Navzdory vodítku, kterým je nástup horizontu červeně malované keramiky, nelze rozhodnout, zda došlo ve druhé polovině 13. století k nové kolonizační fázi ani odkud kolonisté pocházeli (Gabriel - Smetana 1980, 129).

5.4. Hrnčířská tradice v České Lípě

Jediná zpráva, bohužel nespolehlivě doložená, o českolipských hrnčířích z této doby pochází z roku 1346. Jak uvádí F. L. Hübsch (1849, 179), tohoto roku byly dodány kachle pro stavbu kamen na hradě Hazmburg z dílny nejmenovaného hrnčíře z České Lípy. Autor dále uvádí, že pražští a českolipští hrnčíři vytvářeli nejkrásnější a nejtrvanlivější kachle. Výroba kachlů však tvořila pouze zlomek celkové produkce, jelikož jejich výroba by neuživila specializovaného kamnáře. V 15. století totiž nebyla kamna umístována ve většině domů (Petráň 1985, 769).

Písemné prameny na rozdíl od hmotných se o hrnčířích nezmiňují až do roku 1462. Z dřívějších let je zmiňují pouze čtyři městské listiny od roku 1381, tři církevně-právní listiny od roku 1388 a zápisy v knihách erekčních a konfirmačních z pražského biskupství o českolipských kostelích. Z nich ale není

mnoho možností získání informací o hrnčířích (Gabriel - Panáček 2000, 16 - 17). Nejstarší lipská městská kniha "verschlossenes Stadtbuch" zmizela za nejasných okolností v 18. století. Nová městská kniha byla založena roku 1461 (SOkA Č. Lípa, AM Č. Lípa, inv. č. 41) a nacházejí se v ní zápisy do roku 1720. Je dosti pravděpodobné, že hrnčířský cech v České Lípě existoval již ve 14. století, ale jeho mistři nechali svá statuta zapsat až v roce 1462. Přesto jde o nejstarší známá statuta v českých zemích (Skružný 1974, 161). Tato mají pouze 5 článků, které se týkají vstupu mistrů do cechu, najímání a přetahování tovaryšů, uvolněných míst a vzájemné polohy jam na hlínu (Gabriel - Panáček 2000, 17).

V 15. století se ve zdejších dílnách objevuje tzv. "dílo polívané", tedy glazované, které je zmíněné v artikulech hrnčířského cechu Nového Města pražského. Tuto jejich výrobu jim jako směřodatnou pro České království potvrdil roku 1488 král Vladislav. Zmíněné artikuly se v 17. století staly vzorem i pro českolipský hrnčířský cech (Gabriel - Panáček 2000, 17).

V roce 1560 českolipská vrchnost vydala sumární schválení pořádků pro 12 cechů, tedy i pro hrnčíře a kamnáře (SOkA Č. Lípa, AM Č. Lípa, inv. č. 13). Zde je mimo jiné zmíněn Jan z Vartenberka a na Novém Vítkovci a jeho matka, jako majitelé tří čtvrtin města a Zikmund Berka z Dubé jako majitel zbývající čtvrtiny. V cechovním privilegiu byly uvedeny všeobecné zvyklosti, jako předkládání mistrovského kusu, získávání mistrovského práva, tovaryšů, pomocníků, morálních zásad členů cechu, poplatků za uznání kvalifikace a další obecná pravidla. Desátý bod privilegií svědčí o snaze omezit příchod nových mistrů do města. Toho se snažili dosáhnout zvýšením poplatku za přijetí do cechu na 4 kopy míšeňských grošů a 4 libry vosku (Gabriel - Panáček 2000, 18).

Roku 1577 byla hrnčíři založena kniha mistrů, do níž se zapisovali všichni do cechu přijatí mistři. Dle tehdy platných zvyklostí nesměl mistr pálit ve více než jedné peci a využívat více než jednoho učně a jednoho tovaryše. Z roku 1579 pochází urbář novozámeckého a lipského panství, který obsahuje jména všech osedlých v předměstí před Dlouhou branou (Šimák 1937, 13 - 14).

Z výpovědí uvedených pramenů je jasné, že Hrnčířská ulice, předměstí před Dlouhou branou a osada Dörfel vytvářely jednu celistvou správní jednotku, která byla spravována vlastním rychtářem. V letech 1579 - 1619 jím byl Jan Leypolt a rozmezí let 1641 - 1649 Georg Leypolt. Tato správní jednotka, zřejmě residuum stavu z doby založení hrnčířského centra zapisovala nálezy rychtářského práva do vlastní knihy. Českolipský urbář z roku 1579 uvádí: "*Na tomto předměstí oni své právo mají, že mohou sami o své věci řídit, tak jakožto od starodávna to bývalo; krom v městě tu vouli mají: sobě dáti zapsati, což jim potřeba jest.*" (Šimák 1937, 76). Jak potvrzují zápisy pořízené v knize rychtářského práva Hrnčířské ulice, hrnčíři bydleli a pracovali jak v Hrnčířské ulici, tak i v místech předměstí před Dlouhou branou. O tom nám dávají informace i zaznamenané prodeje domů. V roce 1666 byl prodán dům v Hrnčířské ulici "*... s veškerou k tomu náležející hlínou a ručním nářadím, ...*" za 300 kop grošů, roku 1670 dům za 222,5 kopy a roku 1675 "*... dům a dvůr a dílna v Hrnčířské ulici...*" (Gabriel - Panáček 2000, 19).

Počet mistrů v České Lípě kolísal od 16. do poloviny 19. století k počtu 21, k tomu 6 - 10 tovaryšů. Ke dni 20. března 1655 vydal purkrabí a rada města hrnčířskému cechu artikuly podle vzoru již výše zmíněných artikulů hrnčířů na Novém Městě pražském z roku 1488. Podle toho měli českolipští hrnčíři už koncem století potvrzený opis novoměstských artikulů (Vojtíšek 1983, 142).

Hrnčíři však museli stále více soupeřit s konkurencí, kterou představovali jiní výrobci nebo nové druhy zboží. Od 16. století na naše území začíná pronikat kvalitní fajáns a německá kamenina. O dvě stě let později začal keramické produkci konkurovat porcelán. Čím dál častěji se museli hrnčíři z České Lípy bránit konkurenci. Roku 1820 protestovali proti povolení novozámecké vrchnosti k výrobě kameniny v Popelově a obzvláště tvrdě se postavili v letech 1825, 1834, 1837 a 1839 proti prodeji hnědého saského a lužického nádobí na zdejších trzích. Jejich snahy však přišly v niveč. Výroba v Popelově, někdy také nazývána jako v Chlumu, byla skutečně zavedena a fungovala až do roku 1850 (Gabriel - Panáček 2000, 20 - 21).

6. Vývoj pozemkové držby pánů z Vartenberka

Páni z Vartenberka, nebo též z Vartemberka, je jméno panské rodiny, která se vyčlenila z velikého rodu Markvarticů. Jejich erb se skládal ze zlatého a černého štípeného štítu, kterou obtáčela zelená saň (Halada 1992, 172). V předhusitském období patřili mezi nejmocnější šlechtice v zemi. Jejich jméno odvodil již František Palacký od zakladatele komorníka Markvarta z poloviny 12. století. Stejně jako jejich další příbuzenstvo z rodu Markvarticů, jako byli páni z Lemberka, Michalovic, Zvířetic a Valdštejna, měli své hlavní sídlo v severních a severovýchodních Čechách. Téměř všechny vartenberské državy protínala tzv. záhvožd'anské stezka, a proto bývá někdy také nazývána stezkou vartenberskou (Raková 1979, 69).

Markvart z Března založil po roce 1268 nedaleko města Mimoně hrad Stráž, nebo-li Vartenberk, což ale nelze považovat za jednoznačně doložený fakt (Halada 1992, 172). A právě tato oblast je považována za nejstarší rodové území, jež pravděpodobně jako část bratrského nedílu získal jeho syn Beneš I. zvaný Velký, v jehož predikátu se poprvé setkáváme se jménem hradu (Durdík 1999, 582). Hrad Vartenberk se nachází na návrší nad soutokem Dubnického a Ještědského potoka a s velkou pravděpodobností chránil rozcestí na záhvožd'anské stezce. Podle něho se Beneš I. píše z Vartenberka poprvé v listopadu roku 1281 (Raková 1979, 69). Prof. Šimák ve svém díle píše: "*K panství příslušely vsi Postřelná (poté léno děvínské), pak Brniště, manství s farou, Březina (dnešní Grtinou, Grunov), Pertoltice, splývající dnes v jedinou ulici, dlouhou téměř 3 hod. podle potoka a vedlejší cesty z Jablonné do Mimoně, a všechny rysů výslovně emfyteutických, ...*" (Šimák 1938, 777). Lokalitu Ralsko zde také zmiňuje společně se Sedlištěm a Žďárem jako pouhé dvory (Šimák 1938, 777). Beneš I. dále vlastnil pozemky neznámého rozsahu podél řeky Jizery, a sice na jejím levém břehu, s centrem v Sobotce. Tyto državy sahaly na severu až k majetku královny Jitky (pozdější Jičín) a na jihu byly sousedem s Novým Bydžovem, který rovněž patřil králi. Dokládá to i zápis z roku 1287, kdy se zde

píše Beneš jako "Benessius de Wartenberch, possessor civitatis Sobunka (tedy Sobotka)" slibuje věrnost svému králi Václavovi II. (Raková 1979, 70). Ten mu také udělil titul královského komorníka a pražského purkrabího. Jeho synové si později jednak rozdělili zděděný majetek, ale také získali další území a založili vlastní rodové větve (Halada 1992, 172), o kterých se zmiňuji dále. Tím vytvořili zárodky držav, které byly celkově vzato po celé století stabilní (Raková 1979, 70).

6.1. Veselská větev

Benešův prvorozený syn, rovněž Beneš, zdědil pozemky na již zmiňovaném levém břehu řeky Jizery. Jako své centrum zvolil Vysoké Veselí, podle nějž se také tato větev nazývá. Sféra jeho vlivu však dosahovala až do Podkrkonoší. Král Václav II. zřejmě zastavil pozemky na horním toku řeky Cidliny Benešovi po smrti královny Jitky v roce 1297 a roku 1302 na Benešovu žádost povyšuje ves Židínaves na město, které později dostalo název Jičín (Raková 1979, 70). V dalších dvaceti letech se v držení Jičina vystřídala velká spousta majitelů, nicméně Beneš o něj nikdy zájem neztratil a po roce 1320 zaplatil 2000 kop pražských grošů za jeho znovuzískání. Král Jan Lucemburský v březnu roku 1327 opět zastavil hrad Veliš s Jičínem i celým příslušenstvím, dokud nebude tato zástava českými králi vyplacena, nicméně se tak nikdy nestalo a tak se tyto pozemky Vartenberkům z Veselské větve dostaly do dědičného držení (Raková 1979, 70-71).

Patrně po roce 1325 získal Beneš bývalé královské město Nový Bydžov se 42 poplatnými lány. K Bydžovu dále patřily vsi Starý Bydžov, Skřeneň, Humburky, Prasek, Zechovice, Metličany, Metličánky, Nedaměřice a dvůr u Chudonic. Později, v lednu roku 1337 dostal jeho nejstarší syn Jan od Jana Lucemburského jičínsko - velišské dominium do dědičného držení. Oproti roku 1327 je patrné zvětšení držav veselských pánů z Vartenberka. V listině k lednu roku 1337 jsou uváděny hrady Veliš a Brada a město Jičín s příslušenstvím. Spadaly sem vesnice Starý Jičín, Holín, Veliš, Bukvice, Vokšice, Čejkovice,

Ohaveč, Hlásná Lhota a Zebín (Raková 1979, 71). Navíc od krále Karla IV. za věrné služby obdržel vsi Albrechtice, Štěpánovsko, Velkou a Malou Běleč a les "Grützenwald".

Bratr Jana, Beneš II., se neznámým způsobem stal vlastníkem hradu Rychenburka i s přiléhajícími vesnicemi a půdou, nicméně nikdo z rodu Vartenberků tento majetek nezdědil, jelikož on sám byl bez potomků. Jako další nám známí majitelé byly páni z Pardubic a to až na konci 14. století (Raková 1979, 72).

Významný, z hlediska postavení, byl další Vartenberk Čeněk II., který držel titul nejvyššího komorníka a pražského purkrabího od roku 1356 (Halada 1992, 172). Jemu také náležely statky v Českém ráji západně od hradu Veliše. Někdy v osmdesátých letech 14. století začíná s výstavbou hradu Trosky. To ale značně převýšilo jeho finanční možnosti, tudíž byl nucen se zřítí stále ještě nedostavěných Trosek, ale zadlužil i Nový Bydžov. Část tohoto východočeského panství ke svému majetku připojil roku 1393 Václav IV. Další část byla zastavena Hanuši Kuplířovi ze Sulevic a další Smilu Flaškovi z Pardubic. Zbytek po jeho smrti připadl jeho synům Janovi a Čeněkovi III. (Raková 1979, 73).

Čeněk III. je oním slavným mužem, který sehrál velice významnou roli v prvních letech husitských válek. Postavil se program mistra Husa a byl inspirátorem protestního listu české šlechty proti Husově upálení. Z počátku totiž odmítal přijmout Zikmunda Lucemburského za svého krále, ale po roce 1422 přebíhá na jeho stranu. Stalo se tak z důvodu definitivního rozchodu s husitským hnutím. Za jeho následnou věrnost mu byl Zikmundem udělen uherský dračí řád, jehož saň mu byla dána do rodového znaku. Dříve v letech 1410-1420 byl nejvyšším pražským purkrabím a poručíkem Oldřicha z Rožmberka (Halada 1992, 173). Po smrti jeho bratra Jana mu připadl díl v Novém Bydžově a ostatní spolujednatelé záhy vyplatil. Soudní spory se ale navzdory tomu vedly až do roku 1419 a poté se Čeněk stává v podstatě jediným vlastníkem Nového Bydžova. Roku 1407 prodal novobydžovským měšťanům a dalším vsím v okolí právo královo i se všemi jeho výhodami po vzoru Hradce Králové. O devět let později

stejná privilegia prodal městu Jičínu. Postupem času se kromě dědictví po otci chopil i majetku dalších vartenberských rodin, když se po roce 1416 stal jediným žijícím mužským příslušníkem veselských pánů z Vartenberka. Získal tedy hrad Veliš a Bradu s celým panstvím, Jičín a zboží veselsko - bydžovské. Brzy po jeho smrti roku 1425 má jeho syn Jindřich veliké problémy kráčet ve stopách svého otce a musí řešit spoustu potíží s udržení zděděných statků. Tyto problémy ale vyřešil především jeho poručník Oldřich z Rožmberka (Raková 1979, 74).

6.2. Děčínská větev

Syn Beneše I., Jan, je zakladatelem děčínské větve a od začátku 14. století vlastní rodový hrad Vartenberk. K němu náležela i stejnojmenná ves v podhradí, dále ves Noviny pod Ralskem (dříve Lilant), Brniště, Grunov, Pertoltice a Postřelná. Král Václav II. Janovi a jeho bratru Vaňkovi udělil město Děčín i s hradem a veškerým zbožím do dědičného držení roku 1305 a vlastní jej po dvě století (Durdík 1999, 109). Jan I. umírá roku 1316 při bojích za osvobození Jindřicha z Lipé v Kostelci nad Orlicí. Jeho synové obdrželi 10. září 1319 od Jana Lucemburského Střekov s tvrzí a vsí Budkovem, dále k tomu jim za 250 kop pražských grošů král zastavil úrok v Ústí nad Labem a clo na řece Labi a Litoměřicích (Raková 1979, 74-75).

Vaněk se později zcela osamostatnil a založil vlastní vartenberskou větev. Bratři Beneš a Jan II. si rozdělili děčínsko - střekovské zboží po roce 1342, do té doby zůstávali v nedílu. V té době Jan držel větší část města Děčína, Beneš oproti tomu vlastní Střekov se Svádovem a ves Libouchec (Sedláček 2006, 39). Za jejich držení Děčína tento hrad za neznámých okolností vyhořel a byl značně poničen (Durdík 1999, 110). Velmi podobné rozdělení přešlo pak i na jejich syny. Synové Beneše I. - Beneš II., Václav Bílý a Mikuláš společně spravovali celé zděděné majetky nejméně do roku 1374. Střekov se Svádovem se pak po jejich rozdělení stal Václavovým výhradním panstvím a roku 1377 se stává

patronem v Libouchci (Sedláček, 39). V prosinci téhož roku prodali Vysokou Ves, Mukařov a les Častolov s patronátním právem (Raková 1979, 75).

Celý majetek roku 1376 získává do svých rukou Václav Bílý, který umírá v roce 1383, a jeho državy jsou prohlášeny za odumřelé z důvodu absence legitimních dědiců. Nakonec je získali potomci Jana II. z Děčína, kteří do té doby vlastnili střekovsko - svádovské panství. O rozsahu tohoto zboží se zmiňuje provolávací zápis v deskách dvorských. V té době zahrnovalo hrad Střekov, tvrz Svádov spolu s příslušející částí Labe s právem rybolovu. Dále sem spadaly vsi Braná, Kramola, Novosedlice, Nová Ves, Neštěmice, Libouchec, Pohořelice, Proboštov, Povrly, Roztoky, Skřítín, Tasov, třetina Kínice, šestina Žandova a Ždírnice. Zde také již od osmdesátých let 14. století stály dva menší hrady, či tvrze, Varta a Velké Březno s vesnicemi Malé Březno a Vlatířov (Raková 1979, 76).

Po smrti Jana III. v roce 1392 si majetek rozdělili jeho synovci Jan IV. a Václav. Jan získal větší část Děčína s právem patronátu k místnímu kostel a zboží směrem na jihozápad i s farnostmi. K tomu se také připočítalo clo v Ústí nad Labem a Litoměřicích. Václavovi naproti tomu připadly statky na sever a severovýchod od Ústí, kde byl na konci 14. století vystavěn hrad Blansko, podle kterého se Václav od roku 1401 nazýval. Po jeho smrti v roce 1407 vše získal Jan IV. Ten v květnu roku 1400 prodal hrad Střekov, Svádov a již zmiňovaná cla společně s desátkem z vinic mezi Ústím a Střekovem šlechtici Ješkovi z Vychynic za 1400 kop grošů pražských. Mimoto zastavil hrad Vartu Benešovi z Dubé a Kostomlat. Od Ješka z Vychynic výměnou získal tvrz v Syřejovicích u Lovosic a zároveň si vymohl právo odkoupit zpět své statky. Ješek ale v průběhu let zaplatil ze smluvených 1400 kop pouze 400, a tak vznikl spor, který se Jan rozhodl vyřešit silou. Vedl své muže proti hradu Střekov s úmyslem dobýt ho zpět, ale tento pokus se nezdařil. Jedním z hlavních důvodů se mohl jevit zásah Viléma I., míšeňského markraběte, který hrad oblehl a dobyl sám, přičemž ho později svěřil svým purkrabím. Tento dotyčný Vilém I. později roku 1405 vzniklý spor definitivně urovnal. Na smírové dohodě je podepsána Ješkova

manželka Dorota, jelikož Ješek byl již po smrti. Nadto prostřednictvím míšeňského markraběte Jan IV. z Děčína vydává listinu, ve které se 29. října 1405 vzdává nároku na hrad Vartu a celé Syřejovice, které již prodal rytíři Janu Kumpáncovi a zároveň uznává ztrátu hradů Střekova a Svádova. Ztrácí tak majetek, který byl ve vlastnictví pánů z Vartenberka téměř sto let. Po tomto roce teda z otcovských statků zůstává větší část děčínského panství s městem a hradem, jehož měšťanům roku 1407 prodává právo královo (Raková 1979, 77-78). V novějších pramenech se nachází zmínka o Zikmundovi z Varteneberka a na Děčíně, jemuž byl v roce 1428 prodán hrad Fredevald Jindřichem Berkou z Dubé. Zdejší hradní posádka se pak účastnila malé války se šestiměstím v Lužici. Odvetné výpady však hrad značně poničily, především ty ve čtyřicátých a šedesátých let 15. století, a zřejmě vedly i k jeho opuštění (Durdík 1999, 134).

Jedním z posledních mužských příslušníků této větve byl Ota Jindřich, "hlava divoká a života rozmařilého". Tento Ota byl osvoboditelem dědičky ohromného smiřického majetku, Elišky Kateřiny, která byla vězněna na hradě Kumburku. Učinil tak z čistě zjištěných důvodů. Jeho snaha nicméně přišla v niveč, jelikož Eliška Kateřina později zemřela při výbuchu jičínského zámku. Svou roli sehrál i při stavovském povstání. Po porážce českých stavů mu byla udělena milost a později kupuje statek Markvartice, kde údajně poddaní za své bídačení a utiskování z jeho rukou zavraždili v roce 1625. Poslední člen tohoto rodu, Jan Jiří, jeho bratr, po bitvě na Bílé Hoře všechny své majetky ztratil a umírá někdy po roce 1630 v Sadu a s ním vymírá celý rod (Halada 1992, 173).

6.3. Vartenberská větev

Počínaje Vaňkem z děčínské větve se odštěpila vlastní větev vartenberská. Vaněk držel rodový hrad Vartenberk s již vzpomínaným příslušenstvím, ke kterému v roce 1325 připojil Svěbořice (pod Ralskem), které odkoupil od vladyky Soběhrda ze Stakor, dále Brannou a Zákupy. Mimoto později připojil Osečnou s hradem Děvínem, který drží od poloviny 14. století až do roku 1516 (Durdík 1999, 111), dále vzdálenější Fojtovice a Krásnou Lípu. Poslední ze vsí

náležela k hradu Tolštejnu, u kterého lze předpokládat, že byl Vaňkovým vlastnictvím, ale nemáme o tom dochované žádné dobové zprávy. O přítomnosti Vartenberků na Tolštejně se zmiňuje kronikář Jan z Gubenu. Ve svém díle nám sděluje, že jistý Bohuslav z Vartenberka se zúčastnil litevského tažení krále Jana a jeho purkrabí z tohoto hradu škodil hornolužickým městům. S určitou mírou pravděpodobnosti se tyto události mohou vztahovat právě k Vaňkovi (Raková 1979, 78-79).

Květen roku 1337 byl pro Vaňka a celou větev velice významný, protože mu byl králem udělen post nejvyššího číšníka do dědičného držení, kterýžto přecházel vždy na rodového seniora. Šlo o úřad velice významný a rovněž výnosný. Jeho držiteli náležel poplatek z každé krčmy či hospody, clo v Mladé Boleslavi, Soběnicích, Kněžmostě, Čáslavi a také dvě celé vsi Postřižín a Kozárovice (Raková 1979, 79).

Synové Jan a Václav dlouhou dobu setrvali v nedílu. Majetek si rozdělili až po roce 1377. Král Karel IV. oběma bratrům potvrdil výnosy ze cla v Mimoni a na záhvožd'anské stezce, jejichž vlastníkem byl už jejich otec. Stalo se tak v roce 1371.

Po rozdělení obou bratrů Jan získal hrad Vartenberk i s městečkem, hrad Děvín s Osečnou a Svěbořicemi. Václav obdržel Zákupy, Tolštejn s příslušenstvím, které tvořily vsi Varnsdorf, Krásná Lípa, Horní Grunt a další. Společně s bratrem pak nadále drží Jablonec (u Mimoně) a patronátní právo v Mimoni (Raková 1979, 80).

Dědictví tolštejnské a vartenberské si rozdělili Janovi potomci, jelikož Václav zemřel bez následníků. Nejstarší Jan držel Vartenberk a roku 1398 dobyl blízký hrad Lemberk kvůli neshodám s majitelem Haškem, kterého poté uvěznil ve věži, jak dokládá zpráva: "...as der Jone von Wartenberg das hus Lember dirloufen und ern Hasken gevagen und in der torm geleit, ...". Jan se tak stal na kratší dobu pánem lebersko - jablonského panství s přilehlými vesnicemi, přičemž druhou část vlastnili Berkové z Dubé od roku 1386 (Raková 1979, 80). Ti také od 30. let 15. století vlastní i Lemberk samotný a za Jindřicha Berky z

Dubé dochází k razantní renesanční přestavbě (Durdík 1999, 324). K Janovu dědictví náležela i dominanta vrchu Ralska, kde si roku 1400 postavil nové sídlo. V pramenech bývá od roku 1401 podle tohoto hradu nazýván, Jan z Ralska. Kromě toho byl také nazýván Jan Chudoba. Zastával funkci pražského kanovníka, ale později v době husitské revoluce se funkce zřekl a střídavě lavíroval mezi jednou a druhou stranou, což se mu nakonec stalo osudným. Kromě jiného byl přítomen na korunovaci Albrechta I. českým králem a zúčastnil se tažení proti Táboru (Halada 1992, 172-173).

Roku 1404 drží ves Bělou, kterou získal zástavou od markraběte Prokopa, kterému ji zastavil Václav IV. Jan z Ralska se ale v té době ocitl ve velké finanční tísní a kromě svých statků zadlužil i tento královský statek. V roce 1406 bylo vydáno ubrmanské rozhodnutí a Jan se mu podrobil. Tím se zavázal, že králi zaplatí způsobené škody ve výši 30 000 kop grošů a navrátí zdejšímu rybníku jeho původní ráz (Raková 1979, 80-81).

Zbylí tři bratři si rozdělili panství zákupské, děvínské a tolštejnské, podle kterých byli později nazýváni. Václav z Tolštejna, Petr z Děvína a Vilém ze Zákup. Hrad Tolštejn byl však v roce 1402 prodán Hynkovi Berkovi z Dubé (Durdík 1999, 556). Nejmladší bratři Beneš a Jindřich nezdělili nic a tak se, lidově řečeno, "museli zařídit sami". Jindřich kolem roku 1398 od Valdštejnů zakoupil hrad Nístějku a později roku 1404 i Valdštejn i s polovinou turnovského zboží (Sedláček, 60). Mezi lety 1412-1414 držel hrad Veliš, jelikož ho veselší příbuzní přizvali ve spolek (Raková 1979, 81).

Zde se nepohodl s bratrem Čeňkem III. ohledně manipulace se zdejším majetkem a odvolal se na královnu Žofii. Dle jejího rozsudku musel Veliš vydat Čeňkovi i s veškerým jeho příslušenstvím (Raková 1979, 82).

Oproti tomu Beneš obdržel či zakoupil kolem roku 1400 násilím dobytý hrad Lemberk. Do roku 1402 přikoupil tvrz ve Vinařicích a ves Dobrovice, kde měl spory s vladyky ze Vtelna až do roku 1438. K roku 1431 je mu přisuzováno vlastnictví skalního hradu Stohánku (Durdík 1999, 470).

Po roce 1410 jak je vidno došlo v majetku vartenberské větve k rozdělení mezi početné rodinné příslušníky. Tudíž zde nastala situace ryze opačná, než u ostatních větví rodu pánů z Vartenberka (Raková 1979, 82).

6.4. Kumburská větev

Dějiny této rodové větve jsou nejvíce zahaleny tajemstvím. Prvním známým členem rodu byl Markvart a snad šlo také o prvního majitele hradu Kumbruka (dříve Goldengurg - Kolenburk), podle něhož celá větev odvodila své jméno už v roce 1325. Državy tohoto hradu na západy sousedily s jičínským panstvím veselských příbuzných. Nejpozději od roku 1349 vlastní na hrad Drnholec na jižní Moravě a výměnou získali tvrz v Mohelně (Náměšť nad Oslavou). Zde svá domini drží do sklonku 70. let 14. století a poté se natrvalo přesouvají do Čech.

Ze vsí náležejících k hradu Kumburku lze mínit Novou Paku, Starou Paku, Radi a Úbislavice. Z dalších příslušenství se uvádějí Vrchovina, Rokytná, Šlikov, Vlkov, Kumburský Újezd, Libštát, Tample, Syřenov a další.

Poslední člen rodu Jan z Kumburka celé panství během patnácti let zadlužil a byl nucen ho rozprodat. Zůstala pouze jediná Radim, jež ale byla nakonec 23. dubna 1410 prohlášena za odumřelý majetek (Raková 1979, 82-83).

6.5. Kostecká větev

Zakladatelem této rodové linie byl Benešův nejmladší syn - Beneš, který se chopil svého údělu podél levého břehu řeky Jizery se sídlem v Sobotce. Od roku 1346 se tak také nazýval. O tři roky později zakládá hrad Kost (Durdík 1999, 273) podle něhož se poslední rodová linie pánů z Vartenberka nazývá. K hradu patřila již zmiňovaná Sobotka, Přepeře, Osek, Libošovice a Nepřívěc.

Markvart a Petr, Benešovi synové, drželi zboží společně do roku 1373. Po rozdělení Petr vlastní téměř celé kostecké panství a po roce 1370 nechává celý

hrad radikálně přestavět (Durdík 1999, 273). Markvart oproti tomu zakoupil polovinu turnovského zboží až k Hrubé Skále, které rovněž zahrnovalo ves Skuhrov. Markvart kupuje také vzdálenější Žleby s přiléhajícími statky. Z majetku byla ale vyňata ves Zehub společně s poplužním dvorem v Trubkách, které byly přiděleny špitálu pro chudé roku 1377.

Kromě těchto majetků vlastní i Hrubý Rohozec a Zbirohy, které vzhledem k poloze snad kupuje s již zmiňovanou částí turnovského zboží. Mimoto vlastní i statky ve východních Čechách a smiřickou tvrz.

Markvart z Kosti se později dostal do konfliktu s městy v Horní Lužici, v čele se Zhořelcem, z důvodu přepadu kupecké výpravy. Jak spor dopadl, nevíme, i přestože se zhořelečtí obrátili na krále Václava IV. O šest let později od této události se v dobových zprávách dovídáme o situaci přesně opačné. Zhořelečtí měšťané odmítají Markvartovi zaplatit dlužných 1500 kop grošů pražských i navzdory příkazu samotného českého krále. Kostecký pán se tento spor rozhodl řešit silou, ale v létě roku 1390 byl poražen zemskou hotovostí a uvězněn. Majetek mu byl zkonfiskován a jeho větší část připadla králi. Nicméně Zhořelec se v roce 1399 zavázal splatit dlužnou sumu každoroční zásilkou piva jeho bratru Petrovi: "... ein halb futir birs, das ma ym yerlich globit hat zu gebin, ...".

Kromě Kosti a zdejšího panství Petr mezi lety 1373-1398 vlastní tvrz v Městci Králové a od roku 1386 Lysou nad Labem, tvrz v Kostomlatech s farností a dále Sycínem a Byšicemi. Od roku 1397 drží Dražice, což dokládá listina, kterou prodal Petr z Vartenberka a Kosti poddražický mlýn Haškovi z Brodce. Po jeho smrti Dražice získala dcera Škonka s manželem Alešem Škopkem z Dubé (CC VI., 76).

Tento zmiňovaný Petr z Kosti byl posledním mužským příslušníkem rodu Vartenberků z kostecké větve a s jeho smrtí se rozpadá celé vartenberské panství na Sobotecku. Pánem na Kosti se po smrti jeho manželky Žofky v roce 1413 stal manžel její vnučky Mikuláš Zajíc z Hazenburku (Raková 1979, 83-85).

7. Závěr

Závěrem bych rád shrnul dosavadní poznatky k lokalitě Ralsko a sice jak hradní dispozici a jeho funkci, nálezům keramiky a v neposlední řadě i významným osobnostem z řad hradní pánů.

Hrad Ralsko je situován na stejnojmenném vrchu v nadmořské výšce 694 metrů. Hrad samotný je jednodílné dispozice s dvojicí obytných věží. Proti útoku byl chráněn jak hradbami, tak i přírodními ochranami, které mu poskytovalo jeho umístění na stejnojmenném vrchu. Jednu z nejdůležitějších, ne-li přímo nejdůležitější, ochranu poskytovala hradu masivní štítová hradba.

Podle dřívějších zdrojů ve zdejší pevnosti kdysi její majitelé, páni z Vartenberka, skutečně sídlili, v pozdějších letech ale jejich potřebám přestalo zdejší prostředí vyhovovat, a tudíž pak sloužilo jako refugium, tedy místo, kam se mohli uchýlit v případě nebezpečí. V první polovině 20. století došlo k opravám a konzervaci některých úseků hradeb a rozpadlých staveb, tudíž je jejich další výzkum narušen novodobým zásahem.

Z keramických nálezů drtivá většina spadá do kategorie červeně malované keramiky místní, spíše tedy českolipské provenience, čemuž odpovídají také rysy keramických střepů. Charakteristickým rysem pro zdejší červeně malovanou keramiku je především světlá barva keramického těsta po výpalu. Nachází se tu ale i několik střepů spadající do starší doby, čemuž odpovídá povrch a struktura střepů. Podle chronologicky citlivých okrajů lze uvést dataci veškerých nálezů do horizontu 14 - 16. století. Pozdější opuštění hradu tedy nepodporují jen písemné prameny, ale i téměř úplná absence glazované keramiky, která nejvyššího rozmachu dosahuje v 16. a 17. století.

Páni z Vartenberka, kteří založili a po většinu času existence hradu Ralsko její drželi, patřili v našich zemích k její elitě, což dokazuje i udělení titulu vrchního číšníka a s ním spojenými benefity. Beze sporu nejvýznamnější osobou, z tohoto rodu, pro naši oblast byl Jan z Vartenberka a Ralska, zvaný Chudoba, který své državy značně rozšířil. Pravdou zůstává, že ne vždy se držel dobrých mravů, ale na druhou stranu jen využíval všechny možnosti, které se mu nabízely, jak ostatně činili všichni šlechtici a rytíři. Panství celého rodu, který se skládal z pěti

větví, dosahovalo od oblasti Děčína až k Hradci Králové a menší oblast patřila Kumburské větvi na jižní Moravě.

Domnívám se, že své cíle vytyčené v úvodu jsem splnil a přinesl jsem ucelenější informace poznatky k problematické lokalitě hradu Ralsko.

8. Literatura

Anděl, R. 1961: Husitství v severních Čechách. Liberec

Anděl, R. – Kabiček, J. 1957: Hrady a zámky Libereckého kraje. Liberec .

Bernau, F. 1881: Album der Burgen und Schlösser im Königreiche Böhmen I. Žatec.

Brotz, K. 1990: Ralsko VP-31 a VP-33. Dokumentační deník. MS Archiv Diamo Stráž pod Ralskem.

Coubal, M. – Adamovič, J. 1995: Strukturně tektonické mapování zájmové oblasti. In: Geologické a geofyzikální mapování JZ předpolí ložiska Stráž, etapa 1995. Radium Liberec. MS Archiv Diamo Stráž pod Ralskem.

Doležalová, K. 2013: Vyhodnocení archeologických nálezů z areálu obléhacího stanoviště v trati Ohrada u hradu Lichnice. Brno. Magisterská diplomová práce, 128-134.

Durdík, T. 1995: Encyklopedie českých hradů. Praha.

Friedrich, E. 1937: Neue Entdeckungen auf dem Roll, Deutsche Leipziger Zeitung 88, č. 155 z 11.7.1937, s. 3.

Gabriel, F. – Ebel, M. 1993: Stavebně historický průzkum – Ralsko hrad. Archiv PÚ v Ústí nad Labem, strojopis.

Gabriel, F. – Panáček, J. 1997: Prameny k dějinám středověkého osídlení vojenského prostoru „Ralsko“ – Quellen zur Geschichte der mittelalterlichen Besiedelung des Militärrazms „Ralsko“. Bezděz 5, 47-52.

Gabriel, F. – Panáček, J. 1998: Severočeské hrady na kupách – Nordböhmisches Burgen auf Bergkuppen. CB 6, 69-106.

Gabriel, F. – Panáček, J. 2000: Hrady okresu Česká Lípa. Praha.

Gabriel, F. - Smetana, J. 1980: Sídlně historické aspekty vzniku města České Lípy. Archaeologia Historica 5, 131-142.

Gabriel, F. - Smetana, J. 1983: K vývoji výrobních okruhů červeně malované keramiky v severních Čechách. Archaeologia Historica 8, 119-138.

Göbel, W. 1938: Die Arbeiten zur Erhaltung der Ruine Roll. Jahrbuch des Deutschen Gebirgsvereines für das Jeschekn- und Isegebirge 48, 134-136.

- Halada, J. 1992:** Lexikon české šlechty. Praha, 172-173.
- Halzbauer, Z. 1998:** Krása středověkých kamen. Str. 20, Praha.
- Kasík, S. 2000:** Nejvyšší číšník Království českého v rodě pánů v Vartenberka. Heraldická ročenka 1999-2000, 58-71, Praha.
- Kavka, F. 1948:** Strana Zikmundova v husitské revoluci. Disertační práce UK Praha, obhájena 1948. - citace v textu
- Menclová, D. 1976:** České hrady II. Praha.
- Müller, B. 1924a:** Geologische Sektion Neimes Roll des Topographisches Planes 3753/2 (Kartenbl. B. Leipa – Dauba). Sborník Státního geologického ústavu České republiky, 4, 231-288. Praha.
- Panáček, J 1991:** Českolipské hostince XX. Názor II/1991, č. 18. Česká Lípa.
- Panáček, J. 1997:** Hradní nomenklatura na Českolipsku. Acta onomastica 38, 69-82.
- Panáček, J 1999:** K dějinám špitálu v České Lípě. Bezděz 8, 35-50. Česká Lípa.
- Panáček, J. 2008:** Opravy hradu Ralsko v letech 1937-1939 – Reparaturen auf der Burg Ralsko (Roll) in den Jahren 1937 bis 1939. CB 11, 313-324.
- Petráň, J. a kol. 1985:** Dějiny hmotné kultury I. 769.
- Raková, I. 1979:** Vývoj pozemkové držby pánů z Vartenberka v letech 1281-1415. Historická geografie 18, 69-102.
- Sedláček, A 2006:** Hrady, zámky a tvrze X. Praha.
- Scheumann, K. H. 1913:** Petrographische Untersuchungen an Gesteinen des Polzengebietes in Nord-Böhmen. Abb. der Königl. Sächsischen Gesellschaft der Wissenschaften, math. phys. Klasse, 32, 7, 605-776. Leipzig. (Uvádím jako citaci v textu. Svazek jsem neměl v ruce)
- Skružný, L. 1974:** Příspěvek k vývoji hrnčířských cechů a hrnčířských pracovních nástrojů. Český lid 61, 161-168.
- Šimák, J. V. 1937:** Zpovědní seznamy arcidiecése pražské z r. 1671-1725. Historický spolek, 1, 13-14, 76.
- Šimák, J. V. 1938:** Středověká kolonisace v zemích Českých. Praha.

Vodička, O. 2011: Jan Chudoba z Vartenberka na Ralsku. Bezděz, 20., 11-36, Česká Lípa.

Vytlačil, L. 2008: Jan Chudoba z Vartemberka a Ralska. Heraldika a genealogie 41, 105-110, Praha.

Ullrych, J. a kol. 1990: Chemismus melilitických vulkanitů v severní části Českého masívu. MS Přírodovědecké fakulty UK Praha, 123.

Wurm, F. 1915: Beträge zur Kenntnis der Eruptivsteige der B. Leiper Umgebung III. Verh. der k. k. geolog. Reichsanstalt, 1915, 12, 217-227. Wien. (Stejně jako u Scheumanna).

Wurm, F. – Zimmerhackel, P. 1882: Basalt und Phonolitkupenn in der Umgebung von B. Leipa. Programmaufsatz der Kommunal Oberrealschule zu B. Leipa. s. 32, Česká Lípa.

Zuman, F. 1934: Ohrožené Ralsko. Bezděz V, 131-132.

9. Přílohy

Inventární čísla 11967 - 12043

OKRAJE

11968 – stěp bílé barvy s viditelnými povrchovými deformacemi ať už se jedná o úmyslné či jakékoliv jiné; levá strana stěpu je výrazně oprýskaná a nachází se tu také důlek, jehož protějšek se nalézá také na vnitřní straně a podle zanechaných stop by se mohlo jednat o otisky prstů (obr. č. 10).

11969 – fragment hrdla téměř oranžové barvy a to jak na povrchu, tak i uvnitř nádoby; pod vytaženým okrajem viditelná plastická linka; v profilu jsou patrné kamínky ostřiva (obr. č. 1).

11977 – okraj hrncovité nádoby hnědo-oranžové barvy a lesknoucím se povrchem (možná jde o glazuru), vnitřní strana šedo-žlutá; vytažené plece nejsou příliš výrazné (obr. č. 1), fragment je ve spodní části velmi oprýskaný.

11978 – okraj tmavě hnědé nádoby, který v plecích mění zabarvení na červeno-žluté; vnitřek hladký bez viditelných kamínků světle žluté barvy (obr. č. 1).

11979 – stěp menší tenkostěnné nádoby tmavě šedé barvy s poměrně výrazně vytaženým okrajem; na vnitřní straně nádoby patrný široký žlábek v místech přechodu okraje do hrdla (obr. č. 2).

11980 – šedá barva, úzký okraj (obr. č. 2).

11981 – šedo-žlutá barva, velmi výrazně vytáhlý okraj (obr. č. 2).

11982 – světle šedo-žlutá barva; poměrně hodně vytažený okraj, jenž je zdoben červenou barvou; bez polevy (obr. č. 2).

11983 – stěp okraje tenkostěnné nádoby červeno-hnědé barvy na vnějším povrchu, zatímco na vnitřní straně je povrch žlutý; úzké hrdlo a velmi vytažené plece naznačují, že by se mohlo jednat o hrdlo lahve (obr. č. 3).

11984 – profil šedé barvy; povrch barvy hnědé s medovou polevou; na hrdle pět viditelných linií (obr. č. 3).

11985 – menší zlomek okraje malé nádoby s tmavě šedým povrchem, přičemž vnitřek nádoby je tmavě žluté barvy (obr. č. 3).

11986 – šedý profil; písčité zbarvení povrchu s červeným malováním na okraji; na výduťi patrné výzdobné ryté linie (obr. č. 3).

11987 – střep šedo-žluté barvy s vytaženým okrajem; v podhrdlí přechod na žlutou barvu; jemná keramika (obr. č. 3).

11988 – povrch střepu má nádech tmavě žluto-šedé barvy; vnitřní stěna má světlejší odstín; výrazněji vytažený okraj; větší výduť plecí (obr. č. 4).

11989 – šedá barva střepu; okraj tmavě šedý a velmi oprýskaný; bez polevy (obr. č. 4).

11990 – šedo-žlutá barva s červeným malováním na okraji (obr. č. 4).

11991 – povrch tmavě šedo-žlutý; vnitřní stěna střepu světle žlutá; okraj silně oprýskaný; viditelné dvě červené šroubovice, výraznější se nachází na podhrdlí, částečně dochovaná i na okraji (obr. č. 4).

11992 – střep šedo-hnědé barvy; viditelná výzdobná rýha pod okrajem, která se vinula vodorovně po celém obvodu nádoby; ve spodní části střepu plastická šroubovice (obr. č. 4).

11993 – šedá barva s výrazným červeným malováním; velmi nepatrný okraj (obr. č. 5).

11994 – šedá barva; úzký okraj s viditelnou rýhou, která byla pravděpodobně vytvořena neúmyslně; hrubší keramika (obr. č. 5).

11995 – povrch střepu zbarven do odstínu světle hnědé barvy; vnitřek je světle žlutý; okraj naopak tmavě hnědý, pravá část okraje je více vytažená a přehnutá k hrdlu, vnitřní strana okraje zdobena červenou vlnicí (obr. č. 5).

12003 – jedná se pouze o okraj bez fragmentů hrdla či plecí a jde opravdu o nepatrný zlomek okraje nádoby šedé barvy (obr. č. 5).

DNA

12004 – velmi mocné dno s tenkou stěnou těla nádoby; povrch byl původně světle šedý, přičemž u dna přechází do tmavě šedé; dnešní fragment je ale velmi oprýskaný; vnitřní strana nese světle žlutý nádech a směrem vzhůru se

mění na tmavě šedou (obr. č. 6).

12005 – vnější povrch dna je tmavě šedý; vnitřek naopak nese odstín šedo-žluté barvy; v profilu dna patrná změna z tmavě šedé barvy na šedo-žlutou z důvodu výpalu (obr. č. 6).

12006 – střep šedo-zelené barvy, jehož vnitřní strana je šedo-žlutá; profil je mocnější, ale postupně se zužuje a dno je poměrně tenké (obr. č. 6).

12007 – světle šedé tělo nádoby přechází do tmavě šedého dna; vnitřek šedý bez polevy (obr. č. 6).

12008 – tmavě šedo-hnědá barva vnější části střepu; vnitřek světlý v odstínu žluté barvy; hrubý povrch (obr. č. 6).

12009 – tělo střepu jemné keramiky je tmavě šedé barvy, ale dno samotné je žluté; to samé platí i pro vnitřní stranu dna; v přechodu těla do dna je viditelná vrstva neforemného keramického těsta (obr. č. 7).

12010 – povrch střepu je velmi jemný šedo-zelené barvy; vnitřek dna šedo-žlutý; tmavá linie v profilu po výpalu dosahuje $\frac{1}{4}$ šířky profilu (obr. č. 6).

12011 – povrch hladký tmavě šedé barvy; v oblasti špičky střepu barva získává světlý odstín plynule přecházející opět do tmavě šedé a to směrem dolů; v profilu dobře viditelný výpal dosahující $\frac{1}{4}$ mocnosti profilu; na vnější straně je dobře patrná hluboká rýha oddělující dno od těla nádoby (obr. č. 8).

12012 – vnitřní strana střepu dna je šedo-zelené barvy ale pouze do jedné třetiny pak už povrch pokrývá žlutá barva; v místě lomu těla nádoby patrný červený kamínek (obr. č. 8).

12013 – povrch vnitřní i vnější strany dna má hnědo-červenou barvu; velmi mocné dno; v profilu jsou okraje červené a střed naopak tmavě šedý (obr. č. 8)

12014 - konkávní dno světle žluté barvy, spíše jemnější keramika (obr. č. 8).

UCHA

11970 - zlomek ucha žluté barvy, v pravé dolní části vyboulené místo v místech přiléhání ucha k tělu nádoby, v horní části tento zlom chybí, vnitřní strana světle žluté barvy v důsledku výpalu (obr. č. 10).

- 11971** - fragment ucha s chybějící dolní polovinou, horní okraj ucha je šedo-bílé barvy s viditelnými částmi ostřiva, spodní část ucha je šedo-žlutá s velkým důlkem (obr. č. 10).
- 11972** - jedná se o střep velkého ucha šedo-žluté barvy s vnitřní stranou tmavě hnědé barvy a žlutými místy v dolní části (obr. č. 10).
- 11973** - duté ucho s tmavě žlutým povrchem, přičemž uprostřed se nachází šedo-bílý pruh ohraničený žlábkem (obr. č. 10).
- 11974** - střep dutého ucha téměř bílé barvy a velkým vyhnutím (obr. č. 10).
- 11975**- malý fragment malého dutého ucha téměř bílé barvy se žlutohnědými skvrnami (obr. č. 10).
- 11976** - malý zlomek malého dutého ucha šedo-žluté barvy s vnitřní stranou téměř bílou (obr. č. 10).
- 11998** - část páskového ucha světle šedé barvy, v místech oddělení od nádoby stopy po červené barvě, bez glazury, jemná keramika (obr. č. 10).
- 11999** - – fragment ucha šedo-hnědé barvy s nádechem červeného barviva u středového výběžku; okraje ucha tmavě hnědé (obr. č. 10).
- 12000** - velká část tmavě šedo-žlutého ucha s dvojicí hlavních a dvojicí sekundárních výběžků v místě úchytu, v místech odlomení od těla nádoby v horní levé části nepatrná stopa po červeném barvivu (obr. č. 11).
- 12002** - fragment páskového ucha žluté barvy, uprostřed klasicky prohnuté (obr. č. 11).

STŘEPY

11967 – střep větších rozměrů, skládá se ze dvou kusů, které již byly konzervátory spojeny; větší kus je ze ^{2/3} tmavě šedý a poté ve spodní části přechází do šedo-žluté barvy; na povrchu patrné černé skvrny; menší střep je pouze v pravém horním okraji šedý, jinak je šedo-žlutý; vnitřek je hnědo-žlutý, bez polevy (obr. č. 9).

11996 – střepek hnědo-červené barvy, v jehož levé spodní části je patrný defekt, který není recentní (dle mého názoru); nepatrně zvýrazněný okraj; domnívám se, že jde o pokličku (obr. č. 12).

11997 – pravděpodobně poklička téměř bílé barvy; vnitřek stejné barvy s hnědými skvrnami; na povrchu patrné žlábkování (obr. č. 12).

12015 – šedo-žlutá barva střepe; v horní části značně oprýskaný; pod lomem patrná červená linie (obr. č. 13).

12016 – fragment světle šedo-hnědé barvy se zvlněným povrchem; v horní levé části červená výzdoba (obr. č. 13).

12017 – střepek šedé barvy se zvlněným povrchem; oprýskané lomy; ve spodní části červené barvivo (obr. č. 13).

12018 – šedo-zelený střepek s oprýskaným okrajem v pravé části se stopami červené výzdoby; vnitřek šedý (obr. č. 13).

12019 – šedo-zelená barva; velmi oprýskané rohy; černé zbarvení pravděpodobně přírodního původu v pravé části střepe; v levém spodním okraji červená linie (obr. č. 13).

12020 – střepek šedé barvy; v horní části přechod na šedo-hnědou; vnitřek světle žlutý; na povrchu dobře patrné červené linie (obr. č. 13)

12021 - žlutá barva povrchu s viditelnými kamínky a červenou výzdobou; vnitřek světle žlutý (obr. č. 13).

12022 – střepek žluté barvy se stopami červeného barviva v horní části; jemný povrch (obr. č. 13).

12023 – hladký povrch střepe hnědo-oranžové barvy s červenou linií ve spodní části; vnitřek žlutý (obr. č. 13).

12024 – fragment šedo-žluté barvy s mírně zvlněným povrchem; červená barva v levém dolním okraji (obr. č. 13).

12025 - střepek silnostěnné nádoby tmavě žluto-šedé barvy se stopou tmavě červené barvy v pravém horním rohu v podobě svislé linie, vnitřek světle žlutý s viditelným zvlněním (obr. č. 13).

- 12026** - střep z jemné keramické nádoby žluté barvy, v levé části mírně oprýskaný, povrch zdobí jedna samostatná, tmavě červená linka ve vrcholu střepu a dvojice sdružených červených linií ve spodní části, vnitřek šedo-žlutý (obr. č. 13).
- 12027** - malý střep z těla nádoby šedo-žluté barvy s jednou samostatnou a trojicí sdružených linií červené barvy, samostatná se nachází opět ve vrcholu střepu a trojice se nachází ve spodní části, vnitřek světle žlutý (obr. č. 13).
- 12028** - střep pocházející z těla tenkostěnné keramické nádoby žluté barvy, vnitřní stěna tmavě žlutá, povrch zdobí trojice rovnoběžných červených linií, které se postupně rozšiřují (obr. č. 13).
- 12029** - fragment nádoby šedo-žluté barvy s červenou výzdobou v podobě dvou mocných červených, rovnoběžných linií, ve vrcholu střepu náznak další červeně malované linky, vnitřní strana žlutá (obr. č. 13)..
- 12030** – střep šedo-zelené barvy s nepatrnými červenými výzdobnými liniemi; kraje oprýskané; vnitřek světle žlutý (obr. č. 13)
- 12031** – šedo-žlutý povrch s oprýskanou hranou ve spodní části; od poloviny směrem od hrotu přechod k šedavé barvě; 2 linie červené výzdoby
- 12032** – světle žlutá barva; vlnitý povrch; dvě červené výzdobné linky (obr. č. 13).
- 12033** – střep šedo-žluté barvy se zvlněným povrchem bez polevy; v levé spodní části pruh červené výzdoby; jemná keramika (obr. č. 13).
- 12034** – šedo-žlutý střep s oprýskaným povrchem; velmi malá část povrchu se stopami červeného barviva (obr. č. 14).
- 12035** – fragment šedé barvy se dvěma liniemi výzdoby ve formě rytých obdélníků; spodní část střepu žluté barvy; tři červeně malované girlandy po celé délce střepu (obr. č. 14).
- 12036** – střep šedé barvy s červenou výzdobou; vnitřek žlutý bez polevy; jemná keramika (obr. č. 14)
- 12037** – oprýskaný střep šedé barvy; pouze vrchol nese malý trojúhelník povrchu nádoby žluté barvy s červeným barvivem; vnitřek bez polevy (obr. č. 14).

12038 – šedá barva s červenou výzdobou; v horní části hluboká rýha; bez glazury (obr. č. 14).

12039 – fragment hnědé barvy s medovou polevou s viditelnými kamínky; žlábkovaný povrch; vnitřní strana střepeu nazelenalá s viditelnými kamínky (obr. č. 14).

12040 – střepeu světle žluté barvy se zvlněným povrchem; vnitřní strana s tmavě medovou polevou; velmi tenký střepeu jemné keramiky (obr. č. 14).

12041 – povrch střepeu je hnědo-červený s viditelnými kamínky; vnitřek hnědo-oranžový s velkým kamínkem; žlábkovaný povrch (obr. č. 14).

12042 – červeno-hnědá barva; na povrchu viditelné linie s množstvím malých kamínků a stopami po těch vypadlých; hrubá keramika (obr. č. 14).

12043 – šedo-žlutá barva povrchu bez červené výzdoby, který je mírně zvlněný s viditelnými kamínky (obr. č. 14).

Inventární čísla 134170 - 134208

OKRAJE

134170 - okraj tenkostěnné nádoby šedé barvy; na povrchu stopy po kamíncích, profilace výraznější, okraj více konvexní a podseknutý; středem okraje a na jeho vršku běží červené linie (obr. č. 15).

134171 - okraj silně vyhnutý a na spodní části okraje viditelné žlábkování; tenkostěnná keramika šedé barvy vně i uvnitř a na hrdle se nachází červená linka (obr. č. 15).

134172 - silný okraj poměrně hodně vytažený; povrch hrubší šedožluté barvy, postrádá výzdobu; vnitřek světle šedý (obr. č. 15).

134173 - tmavě šedý střepeu s hrubým povrchem a nevýrazným vyhnutím; hrdlo tmavě šedé a místy se nacházejí červené skvrny; vnitřek šedočervený (obr. č. 15).

134174 - původní nádoba měla světle žlutou barvu a hrubý povrch; v levé části patrná deformace v podobě spečeného keramického těsta; vnitřek světle žlutý se šedými skvrnami (obr. č. 16).

- 134175** - méně vyhnutý okraj tenkostěnné keramické nádoby šedožluté barvy; plynulá jemná profilace přechodu okraje do hrdla a plecí (obr. č. 16).
- 134176** - malý střep okraje menší nádoby světle šedé barvy; okraj není výrazně konvexní; na spodní straně tmavě šedý odstín a na přední straně pozůstatek červeného dekoru (obr. č. 16).
- 134177** - fragment šedohnědé silnostěnné nádoby se spíše nevýrazně vytaženým okrajem, na němž se na vnější straně nacházejí dvě červené linie, jedna se táhne napříč po povrchu a druhá horizontálně po vrchu okraje, ale částečně splývá; vnitřní stěny má tmavě šedé zbarvení (obr. č. 16).
- 134778** - tmavě šedý hrubší povrch s jemnými rytými liniemi; jde o silnostěnnou keramiku; na vnitřní světle šedé straně patrný jakýsi zobáček nebo žlábek na dosednutí pokličky.
- 134179** - velmi nepatrně vyhnutý okraj silnostěnné keramické nádoby s hrubým povrchem; na vnější straně viditelná deformace v podobě uštípnutí či odlomení části povrchu, kde je vidět rozdíl v zbarvení po výpalu - povrch je tmavě hnědý, ale v místech odštěpu se mění na světle hnědou; vnitřní stěny jsou tmavě šedé a směrem dolů pak tmavě hnědé (obr. č. 17).
- 134180** - fragment s nevýraznou profilací světle šedé až tmavě šedé barvy s malým výstupkem na vnější straně, pod nímž se nachází červená výzdoba v podobě girlandy; vnitřek tmavě šedý (obr. č. 17).
- 134181** - střep větší nádoby šedočervené barvy se zvlněným a hladkým povrchem s drobnými kamínky a výrazně vytaženým okrajem; v profilu rozpoznatelný rozdíl v barvě keramického těsta po výpalu kdy se z tmavě šedé stává červená; vnitřní strana tmavě šedá (obr. č. 17).
- 134182** - dochovaná malá část okraje se silně konvexním okrajem, na němž se nachází nerezetní lom; povrch hrubší, šedožlutý; zvláštností jsou dvě tenké linie na vnitřní straně okraje (obr. č. 17).
- 134183** - malý fragment šedo-žluté barvy s hrubším povrchem bez výzdoby, okraj rovný bez jakéhokoliv vyhnutí (obr. č. 22).

UCHA

134184 - zlomek ucha světle šedé barvy s tmavě šedými skvrnami; okraje ucha vytažené a ve středu typické prohnutí; vnitřní strana je šedožlutá (obr. č. 18).

134185 - ucho nádoby s výraznou konvexní profilací tmavě šedožluté barvy; na vnější straně viditelné hluboké ryté linie (obr. č. 18).

DNA

134186 - fragment dna silnostěnné nádoby šedočerné až černé barvy; část vnitřní stěny dna zachována i s šedým zabarvením; vnější stěny nádoby jsou silně oprýskané a povrch je plný malých dírek a bublinek; místy viditelná šedočervená barva (obr. č. 19).

134187 - původně součást tenkostěnné nádoby s šedozeleným povrchem bez vyhlazení; vnitřní strana šedožlutá a na dně jasně patrné zvlnění (obr. č. 19).

134188 - zlomek nádoby se silnými stěnami ale naopak tenkým dnem; vnitřní strana, lehce zvlněná, má nádech khaki barvy; vnější strana je světle šedožlutá a místy má tmavší odstín; u přechodu těla ve dno je patrný plastický výstupek, který vznikl po spojení těla nádoby se dnem (obr. č. 19).

134189 - jde o nález těla s fragmentem dna, které byly dříve součástí silnostěnné nádoby šedozelené barvy; přední strana má hladký, ale místy značně oprýskaný povrch; vnitřek je šedohnědý a zvlněný; na spodní hraně viditelné odštípnutí části dna a jeví se jako recentní zásah (obr. č. 19).

134190 - původně silnostěnná nádoba s tenkým dnem, jejíž povrch je hladký, světle šedé barvy, přičemž v horní levé polovině přechází do tmavě šedé; vnitřek šedožlutý a ve spodní části patrná vodorovná rýha (obr. č. 20).

134191 - malý fragment dna malé nádoby světle šedožluté barvy; vnitřní strana totožná s vnější (obr. č. 20).

134192 - patrně šlo o větší nádobu se světle šedožlutou barvou s vyhlazeným povrchem; ve spodní části dna je viditelná nerovnost, u které byla snaha vodou

deformaci vyspravit; povrch této opravy je více hladký; vnitřní stěny jsou tmavě šedé se světlými místy (obr. č. 20).

134193 - jde o velmi nepatrný fragment šedohnědé barvy, jehož povrch byl silně oprýskaný (obr. č. 20).

134195 - nádoba s hladkým povrchem světle šedé barvy; ve středním pásu těla nádoby viditelná horizontální linie; směrem dolů se zbarvení mění na tmavě šedou; vnitřní stěny značně oprýskané (obr. č. 20).

134196 - střep cihlově červené barvy s dvojicí vodorovných linií a stopami po vypadlých kamíncích; vnitřek tmavě šedý (obr. č. 21)..

134197 - zlomek těla nádoby je hladký, tmavě šedožlutý a ve spodní části patrný výstupek po přilepení dna; vnitřní stěny světle šedožluté a na dně dírka po vypadnuvším kamínku, který byl součástí ostřiva (obr. č. 21)

STŘEPY

134194 - úlomek těla nádoby tmavě hnědé barvy s pravidelnými ostrými lomy, poměrně mocné stěny s patrnými malými kamínky ostřiva, špatně viditelné dvě vybledlé červeně malované linie (obr. č. 23).

134198 - střep z těla nádoby s rovnou profilací hnědé barvy, přičemž v pravém horním rohu přechod do tmavě hnědé; bez výzdoby (obr. č. 23).

134199 - fragment téměř trojúhelníkového tvaru s rovnými lomy; povrch šedobílý s téměř nečitelnou červenou linií v dolní polovině; povrch poměrně hladký (obr. č. 23).

134200 - malý zlomek tenkostěnné nádoby šedobílé barvy s tmavě šedými místy; v pravé části se protínají dva pruhy červeného dekoru; jednalo se o jemné zboží, jelikož síla profilu je velmi malá (obr. č. 23).

134201 - keramický střep silnostěnné profilace šedožluté barvy; ve spodním rohu ve tvaru trojúhelníku viditelné dvě rovnoběžné červené linie a v menším odstupu pod nimi se nachází část třetí linie (obr. č. 23).

134202 - trojúhelníkový střep bílé barvy s jemným povrchem, na němž je patrné malé prožlabení a vznikají tak tři vystouplé linie, což by se dalo považovat za

zvlnění; lomy jsou zvlněné a neostré; ve spodní části červené barvivo (obr. č. 23).

134203 - fragment nádoby, který by se dal přiřadit k předchozímu střepu z důvodu stejné barvy i zvlněnému povrchu; v pravé části prohnutá červená linie (obr. č. 23).

134204 - střep z těla nádoby bílé barvy a v horní části tmavě šedé skvrny; povrch velmi oprýskaný, tudíž není možné k němu více říci; mocnost profilu poměrně malá (obr. č. 23).

134205 - malý zlomek nádoby černé barvy se zvlněným povrchem; lomy nepravidelné a poměrně ostré; původně šlo o silnostěnnou nádobu (obr. č. 23).

134206 - větší střep tmavě hnědočervené barvy s hrubším povrchem a viditelnými kamínky; lomy na pravé straně sou rovné a hladké, kdežto v levé části nepravidelné; bez výzdoby; fragment má konkávní profilaci a tenké stěny (obr. č. 23).

134207 - malý střep hrubé keramické nádoby téměř černé barvy s množstvím viditelných bílých kamínků; okraje lomu jsou hladké a nepravidelné (obr. č. 23).

134208 - opět střep hrubé keramiky, mírně konkávní, světle hnědé či šedohnědé barvy a malými dírkami na povrchu; bez výzdoby (obr. č. 23).

Inventární čísla 138785 - 138 847

138795 - střep velkých rozměrů s šedým hrubým povrchem, kde místy tmavne a místy světlá; horní okraj střepu je zaoblený a celé tělo má konkávní profilaci; domnívám se proto, že jde o pokličku (obr. č. 24).

138796 - střep z těla nádoby černé barvy s hrubým povrchem a viditelnými kamínky; horní okraj je zaoblený, zbývající ale nepravidelné a ostré (obr. č. 24).

138821 - střep silnostěnného profilu s hladkým povrchem světle šedé barvy, která v levé části mění odstín do tmavě šedé, dále jsou na povrchu vidět nerovnosti v podobě menších dírek a jedné rýhy v pravé spodní části; dle mého názoru jde znovu o pokličku (obr. č. 24).

138822 - malý fragment tmavě šedé barvy s hladším povrchem s výzdobou ve formě radýlka, lomy nepravidelné a tupé (obr. č. 24).

UCHA

138813 - páskové ucho světle žluté barvy s hladkým povrchem a výrazným širokým prožlabením; levý okraj přisedal na okraj nádoby a lomy jsou rovné a ostré, z vnitřní strany zaoblené a hladké; povrch hladký (obr. č. 18).

138814 - malé úzké páskové ucho červené barvy s širokým prožlabením; levý okraj je šikmý a rozevívá se a přisedal k tělu nádoby; tloušťka ucha odpovídá rozměrům cca 4 mm, povrch hladký (obr. č. 18).

138815 - hladký fragment ucha tmavě šedožluté barvy s méně výrazným prožlabením; lom levé strany hladký a ostrý; tloušťka pravého se plynule snižuje a lom je hladký, stejně tak celý povrch (obr. č. 18).

138816 - lomy levého okraje je rovný a ostrý, levý nemá rovný lom nicméně ostrost je stejná; jedná se o širší páskové ucho tmavě žlutošedé barvy s nevýrazným prožlabením a hladkým povrchem; uprostřed dole velký červený kamínek (obr. č. 18).

DNA

138817 - střep s částí těla a dna světle žluté barvy; lom hladký a ostrý; profilace dna hraněná, šikmá (obr. č. 25).

138818 - zlomek nádoby se dnem a tělem světle šedé barvy se silnějšími stěnami a odsazeným hraněným profilem; dno rovné (obr. č. 25).

138819 - dno hraněné odsazené s patrně esovitě prohnutým dnem, lomy nepravidelné ostré; silnostěnná nádoba (obr. č. 25).

138820 - nález s malou částí dna a částí těla; světle žlutá barva; profil okraje hraněný a svislý (obr. č. 25).

138822 - profilace dna je hraněná šikmá, lomy nepravidelné a ostré; síla stěn odpovídá kuchyňskému využití nádoby (obr. č. 25).

138823 - fragment rovného dna bez části těla nádoby, vypálená do světle žluté barvy s hladkými a tupými lomy; nenese pozůstatky po vytáčení na kruhu (obr. č. 25).

138824 - opět zlomek dna bez těla se šedohnědým zabarvením s ostrými lomy; beze stop po vytáčení na kruhu (obr. č. 25).

138825 - rovná část dna s malým náznakem těla v pravém dolním rohu, kde mění barvu výpalu ze světle šedé do tmavě šedé (obr. č. 25).

138826 - fragment dna s tělem a hraněným svislým dnem; silnostěnná keramika s hladkými lomy (obr. č. 25).

138827 - zlomek rovného dna nádoby bez těla s velmi oprýskaným povrchem; hladké lomy (obr. č. 25).

OKRAJE

138785 - vodorovný nevýrazný okraj zakončený zaoblením; povrch těla nádoby hladký bez výzdoby; profilace těla mírně konkávní s ostrými lomy (obr. č. 26).

138786 - přímý okraj silnostěnné nádoby tmavě šedé barvy, bez výzdoby a bez výduti, těsně pod okrajem se nachází první ze dvou rytých šroubovic, druhá je rovnoběžná a je umístěna centimetr pod první (obr. č. 26).

138787 - okraj fragmentu je přímý, vodorovně převislý a na vnější straně zesílený, jednalo se o nádobu se svislými stěnami světle šedé barvy, bez výzdoby (obr. č. 26).

138788 - stěp nádoby má nevýrazný přímý okraj bez zesílení, stěny svislé a poměrně silné, lomy fragmentu ostré a nepravidelné, povrch hladký bez viditelných větších částic ostřiva (obr. č. 26).

138789 - mírně zesílený svislý okraj nádoby s mírně konkávními stěnami, lomy ostré a pravidelné, na hrdle viditelné červená tečka, pravděpodobně pozůstatek červeně malovaného dekoru (obr. č. 26).

138790 - vodorovný zesílený okraj nádoby téměř bílé barvy s velmi rozsáhlé poškozeným povrchem na vnější stěně, okraj mírně podříznutý, velmi málo patrná profilace stěn (obr. č. 27).

138791 - výrazně ovalený a zesílený okraj nádoby téměř bílé barvy zakončený špičatým výběžkem, levá část značně poškozená lomem, díky němuž je ale velmi dobře patrná profilace okraje, povrch je hladký a bez výzdoby (obr. č. 27).

138792 - fragment okraje nádoby s vodorovným a zesíleným okrajem, lomy pravidelné a ostré (obr. č. 27).

138793 - malý střep s vodorovným zesíleným okrajem na vnější straně, malý zlomek hrdla naznačuje svislou profilaci stěn bez výdutě, lomy na hrdle pravidelné a ostré (obr. č. 27).

138794 - přímý a mírně zesílený okraj na vnější straně, povrch střepu je hladký bez patrných částic ostřiva a výzdoby, lomy pravidelné a tupé (obr. č. 27).

138797 - malý fragment okraje nádoby téměř černé barvy s oblým přehnutým okrajem, hrdlo i část plecí bez výzdoby, lomy pravidelné a tupé, povrch hladký (obr. č. 28).

138798 - jedná se téměř pouze o velmi výrazně ostře přehnutý okraj nádoby, jehož povrch nese šedo-žlutou barvu a místy je oprýskaný, na malém zlomku hrdla nejsou patrné žádné známky výzdoby, povrch hladký, lomy nepravidelné ostré (obr. č. 28).

138799 - šikmý, ven vytažený okraj tenkostěnné nádoby s výraznější profilací hrdla, vnější strana střepu velmi oprýskaná, vnitřní část zdobí medové poleva, které zasahuje až na okraj (obr. č. 28).

138800 - vodorovný zesílený okraj nádoby se svislými stěnami bez profilace, lomy pravidelné a ostré, povrch hladký a bez výzdoby (obr. č. 28).

138801 - malý střep okraje keramické nádoby, který má výrazně ovalenou formu s mírným podříznutím, lomy nepravidelné a ostré, povrch hladký (obr. č. 28).

138802 - část okraje a hrdla šedo-hnědé nádoby, okraj je šikmo vyhnutý směrem ven a má zvlňžený tvar v důsledku oprýskání či lomu, okraj samotný má úzkou stěnu, ta se ale v místě hrdla umocňuje a nachází se tu také rytá šroubovice, lomy jsou nepravidelné a tupé (obr. č. 29).

138803 - část nádoby s dochovaným malým fragmentem okraje, který byl zesílený a mírně šikmý, střep má téměř bílou barvu a pravidelné ostré hrany (obr. č. 29).

138804 - maličký střep s torzem vodorovného a zesíleného okraje, v pravé části patrný lom s ostrými hranami, povrch hladký a bez výzdoby (obr. č. 29).

138805 - střep s okrajem téměř černé barvy s hrubším povrchem a místy má načervenalé odstíny, okraj samotný je vodorovný a zesílený, lomy střepu jsou pravidelné a ostré (obr. č. 29).

138806 - střep náležící stejné nádobě jako předešlý se stejnými vlastnostmi (obr. č. 29).

138807 - fragment nádoby s velmi silně oprýskaným povrchem a zlomkem vodorovného okraje (obr. č. 30).

138808 - zlomek těla nádoby s vodorovným okrajem, který je opět zesílený, mírná konkávní profilace hladké stěny bez ryté výzdoby, ale zato se tu nachází červeně malovaný dekor v podobě jakéhosi velkého válečku, lomy ostré a pravidelné (obr. č. 30).

138809 - střep s vodorovným a zesíleným okrajem, není patrná žádná výzdoba na přední straně stěny z těla nádoby cihlové barvy, lomy nepravidelné a ostré (obr. č. 30).

138810 - okraj střepu je šikmo ven vyhnutý a zaoblený, v levé části viditelná červeně malovaná výzdoba v podobě prohnutého válečku a pod ním se táhne samostatná rytá šroubovice, povrch světle žlutý a hladký, lomy pravidelné a ostré (obr. č. 30).

138811 - podlouhlý střep okraje nádoby světle hnědé barvy, okraj se zdá být vodorovný a zesílený, lomy nepravidelné a ostré, ve spodní části jsou tupé (obr. č. 30).

STŘEPY (obr. č. 31)

138829 - fragment z výdutě nádoby šedo-žluté barvy s červeným dekorem v podobě dvou šikmých linek, pod nimiž se nacházejí tři vedle sebe situované červené tečky, lomy nepravidelné a tupé.

138830 - malý silnostěnný střep s výdutí, povrch světle šedý s dvojicí tmavě červených vlnic, lomy pravidelné a ostré, v pravé horní části lomy okraje tupé.

138831 - fragment bez výdutě světle žluté barvy, v horní části trojice rovnoběžných červeně malovaných vlnic, lomy nepravidelné a tupé.

138832 - střep z plece silnostěnné nádoby světle šedé barvy, v horní části červeně malovaný dekor v podobě obrácených girland, v levé spodní části pozůstatek bohatší a tmavější červeně malované výzdoby s tečkou, lom jsou nepravidelné a ostré.

138833 - větší fragment z těla nádoby se silnějšími stěnami tmavě šedo-žluté barvy s červenou výzdobou v podobě vertikálně situovaných šikmých válečků, které jsou v horní části u okraje lomu spojeny v jeden motiv, lomy jsou nepravidelné a ostré.

138834 - velký střep z těla nádoby světle žluté barvy s pravidelnými a ostrými lomy, v levé spodní části dochovaná část červeně malované výzdoby v podobě nedokončené šikmé linky.

138835 - velký střep téměř obdélníkového tvaru světle žluté barvy s trojicí rovnoběžných červeně malovaných linií, lomy nepravidelné a tupé.

138836 - trojúhelníkovitý malý fragment šedé barvy s dvojicí souběžných červených linií tmavšího odstínu, lomy nepravidelné a ostré, povrch brázdí rytá šroubovice.

138837 - jedná se pravděpodobně o stejnou nebo velmi podobnou nádobu jako u předešlého střepu šedé barvy, zde je viditelná jedna horizontální červená linie, povrch je zde u obou střepů hrubší.

138838 - malý střep světle žluté barvy s povrchem pokrytým rytou šroubovicí a ve spodní části dvě křížující se červeně malované linky, lomy spíše nepravidelné a ostré.

138839 - malý střep, který je uprostřed zesílený silnou plastickou linkou, nad kterou je umístěna ještě jedna menší, povrch je hladký, žlutý a je pokryt červeně malovaným dekorem, lomy nepravidelné, ostré.

138840 - trojúhelníkovitý fragment nádoby s pravidelnými ostrými lomy a tmavě šedou barvou, na povrchu patrný sotva viditelné pozůstatky červené barvy ve dvou vertikálních rovnoběžných liniích.

138841 - střep světle žluté nádoby s červeným malováním ve formě samostatné linie a červenou tečku vpravo v rohu lomu, okraje nepravidelné a ostré, na levé straně tupé.

138842 - pozůstatek hrubší nádoby světle hnědé barvy bez výzdoby, lomy nepravidelné a ostré.

138843 - původně tenkostěnná nádoba světle hnědé barvy s černými skvrnami v pravé části, povrch zvlněný a hladký, mírná výduť, lomy vcelku pravidelné a ostré.

138844 - téměř čtvercový střep s ostrými hranami pravidelného lomu, povrch nese tmavě hnědou barvu a je zdoben medovou polevou, malá výduť.

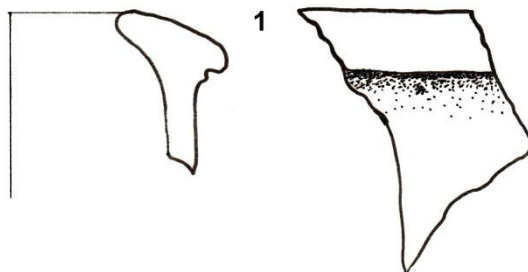
138845 - malý fragment tmavě šedo-žluté barvy s hladkým povrchem bez viditelných částic ostřiva, lomy nepravidelné a ostré, výduť pozorovatelná na okraji lomu v levé části střepu.

138846 - střep s velmi hrubým povrchem černé a místy tmavě šedé barvy, bez výzdoby i bez výdutě, lomy nepravidelné a tupé.

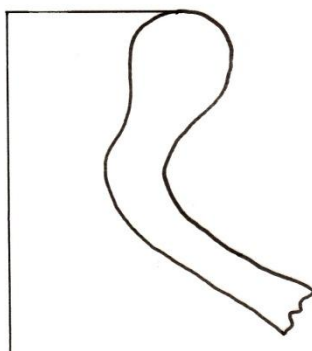
138847 - keramický střep tmavě šedé barvy z těla nádoby s hrubým povrchem s velkými částmi ostřiva, v některých místech destruovaný, lomy nepravidelné ale ostré.

Kresebné přílohy

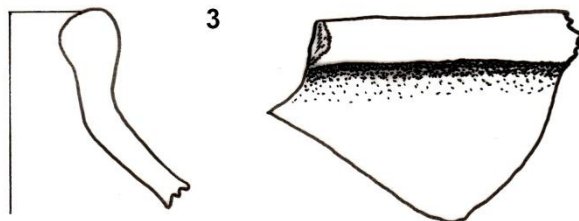
1

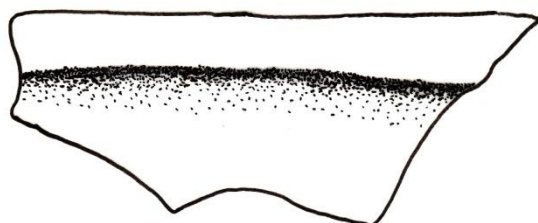
2

3

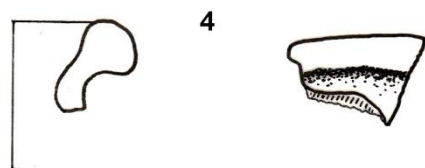
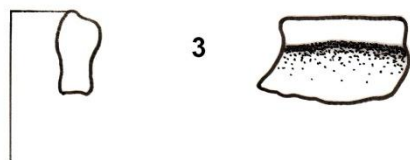
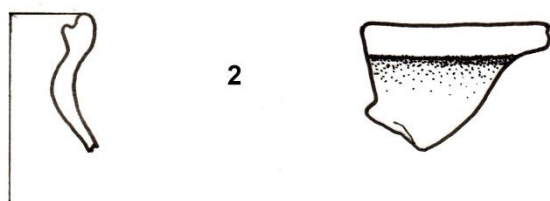
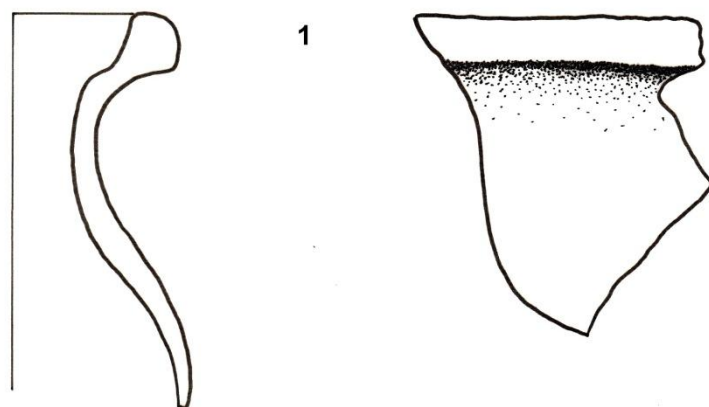

2

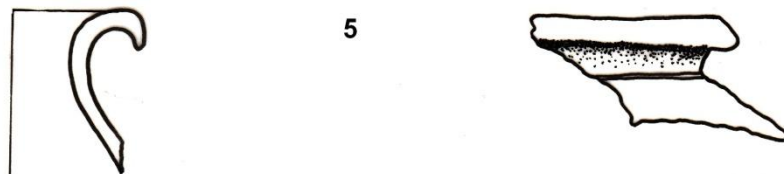
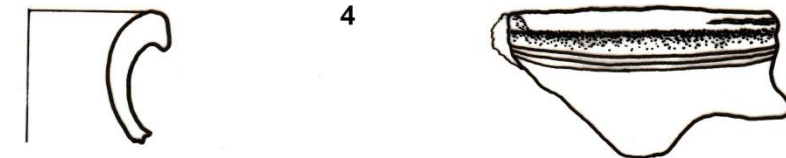
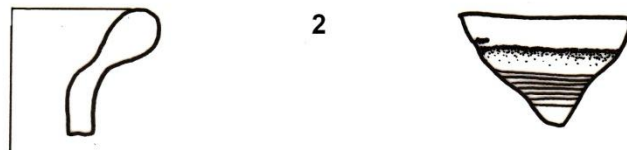
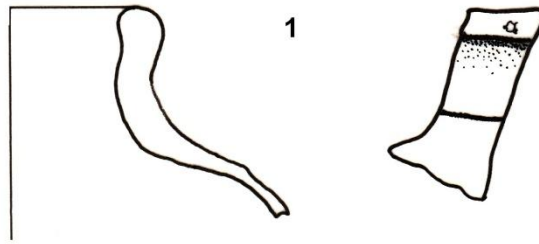
1 - inv. č. 11969, 2 - inv. č. 11977, 3 - inv. č. 11978

2

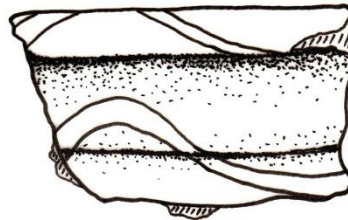
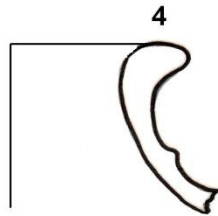
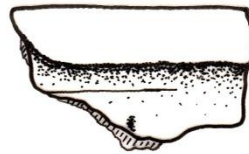
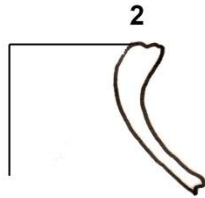
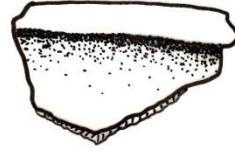
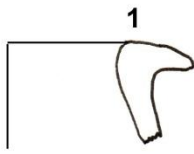
1 - inv. č. 11979, 2 - inv. č. 11980, 3 - inv. č. 11981, 4 - inv. č. 11982

3

1 - inv. č. - 11983, 2 - inv. č. 11984, 3 - inv. č. 11985, 4 - inv. č. 11986, 5 - inv. č. 11987

4

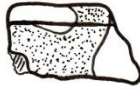
1 - inv. č. 11988, 2 - inv. č. 11989, 3 - inv. č. 11990, 4 - inv. č. 11991, 5 - inv. č. 11992

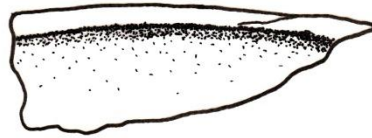
5

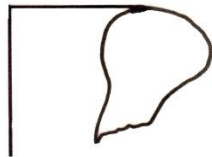
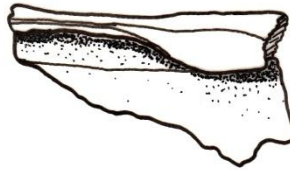
1

2

3

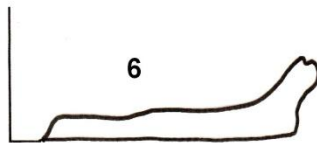
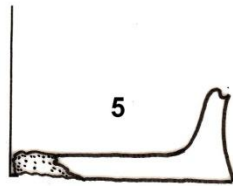
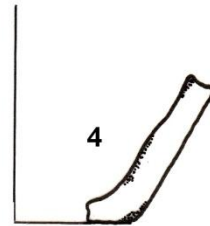
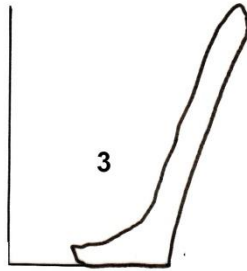
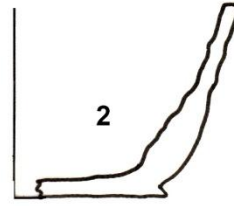
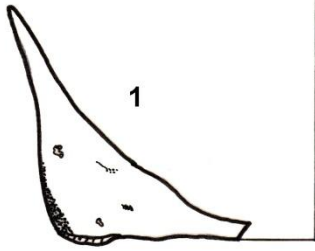

4

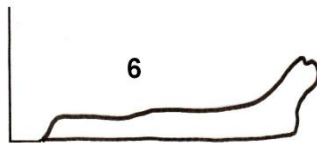
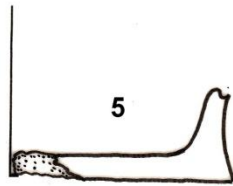
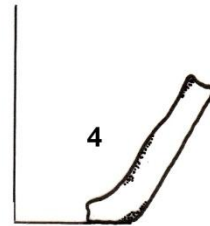
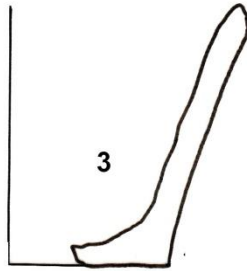
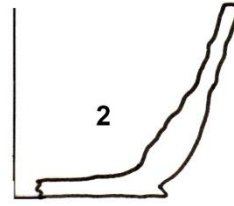
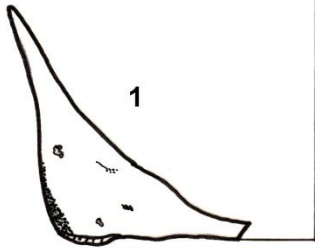
1 - inv. č. 11993, 2 - inv. č. 11994, 3 - inv. č. 11995, 4 - inv. č. 12003

6

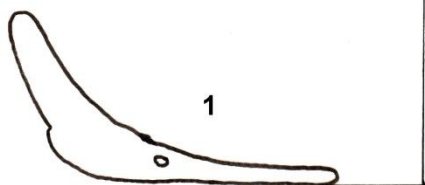
1 - inv. č. 12004, 2 - inv. č. 12005, 3 - inv. č. 12006, 4 - inv. č. 12008, 5 - inv. č. 12007, 6 - inv. č. 12010

6

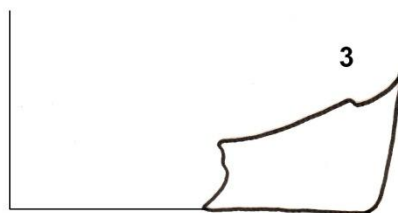
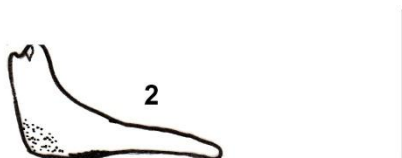
1 - inv. č. 12004, 2 - inv. č. 12005, 3 - inv. č. 12006, 4 - inv. č. 12008, 5 - inv. č. 12007, 6 - inv. č. 12010

7

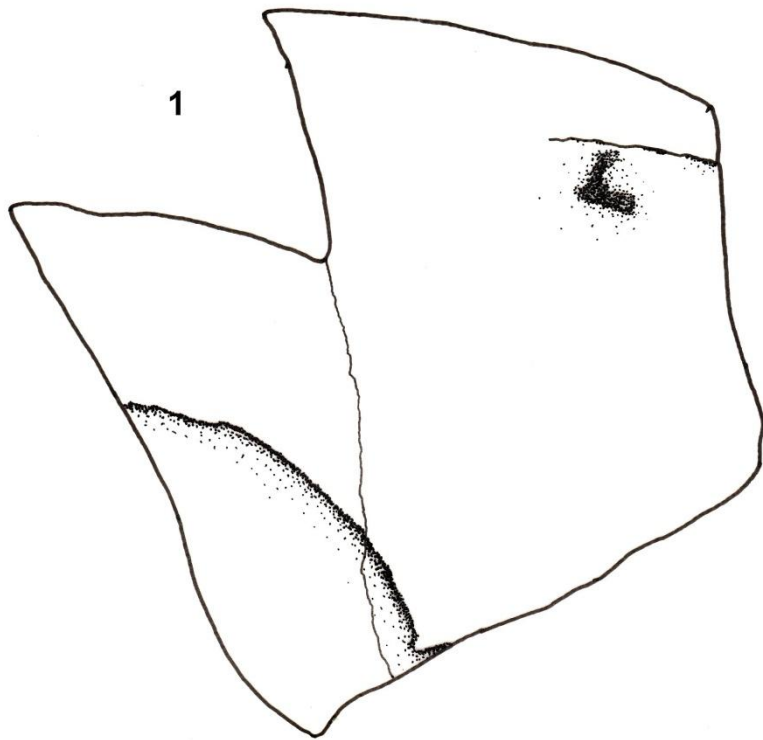
1 - inv. č. 12009

8

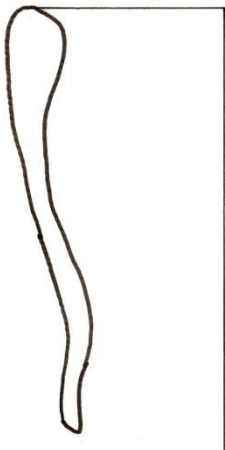

1 - inv. č. 12011, 2 - inv. č. 12012, 3 - inv. č. 12013, 4 - inv. č. 12014

9

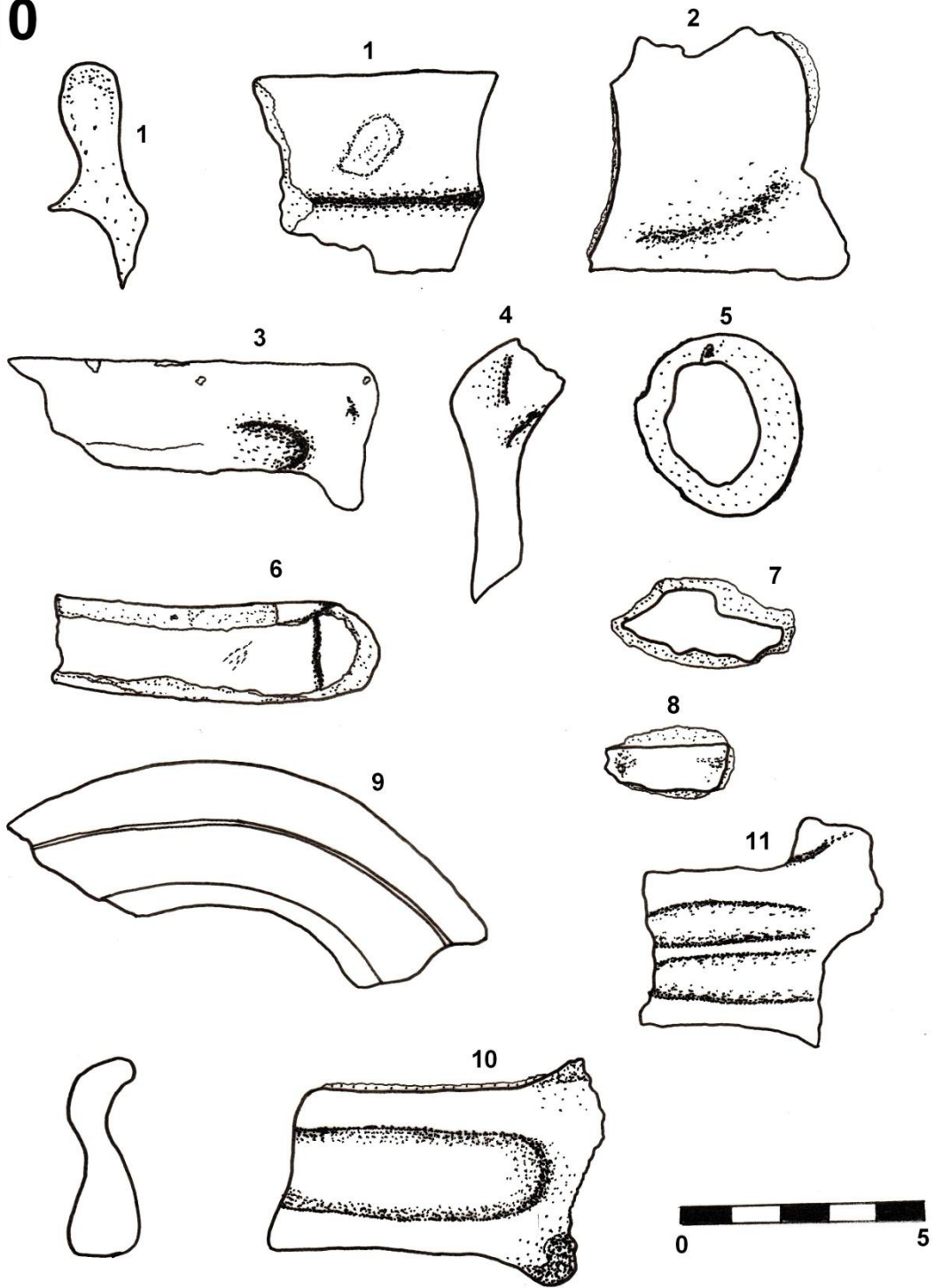

2

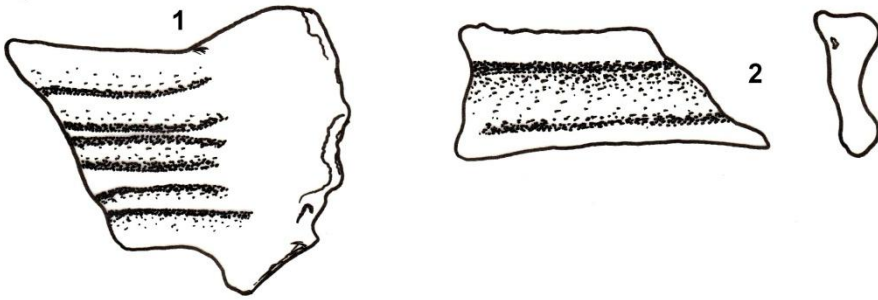
1 - inv. č. 11967, 2 - profil střepu č. 11967

10

1 - inv. č. 11968, 2 - inv. č. 11970, 3 - inv. č. 11971, 4 - inv. č. 11972, 5 - inv. č. 11973, 6 - inv. č. 11974,
7 - inv. č. 11975, 8 - inv. č. 11976, 9 - inv. č. 11973, 10 - inv. č. 11998, 11 - inv. č. 11999

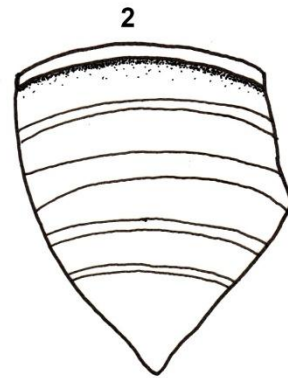
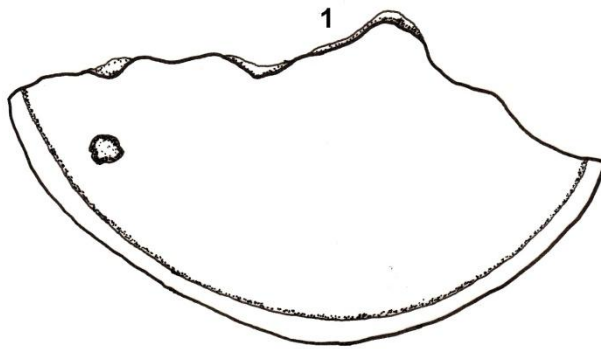
11

1 - inv. č. 12000, 2 - inv. č. 12002

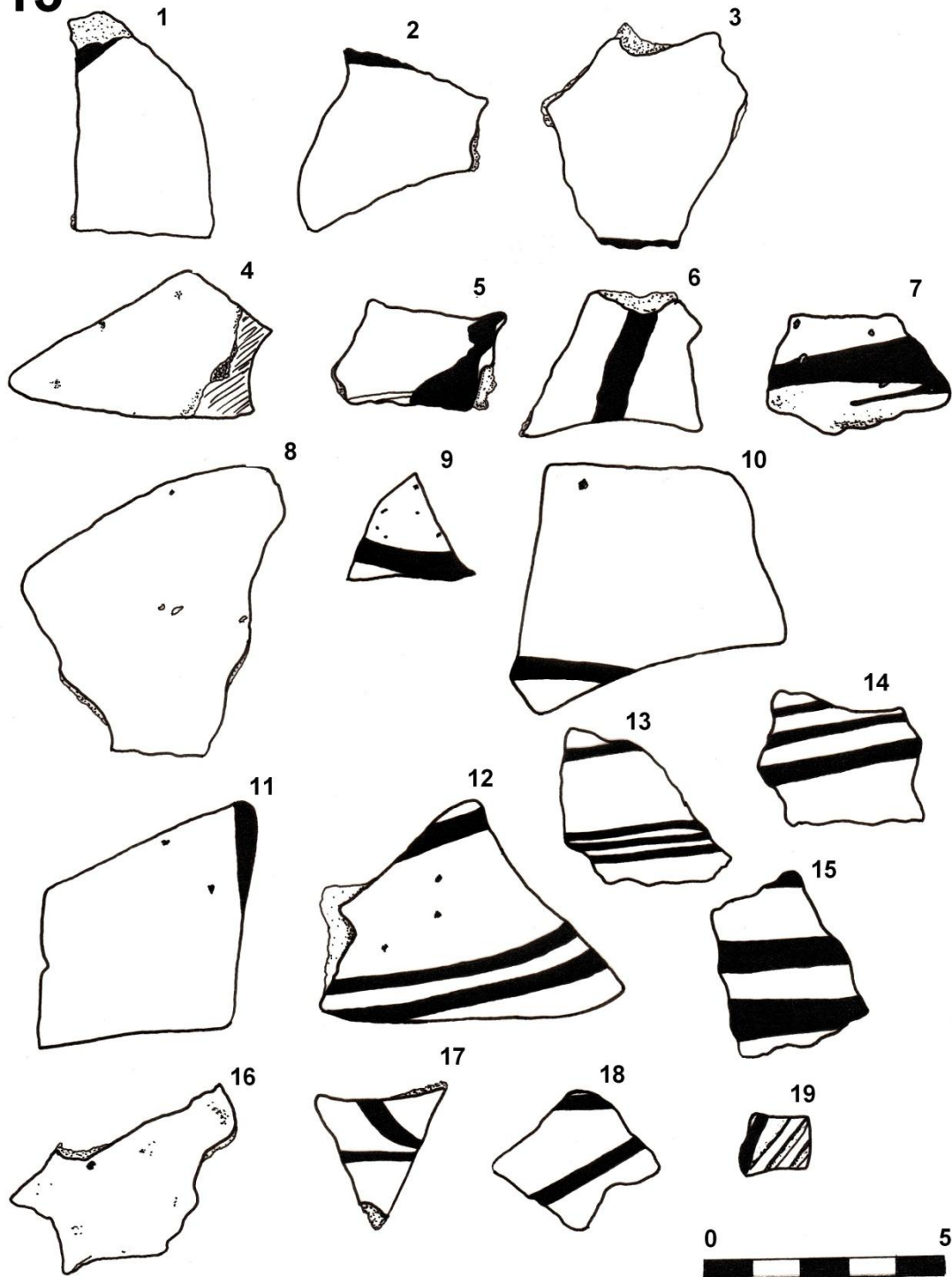

12

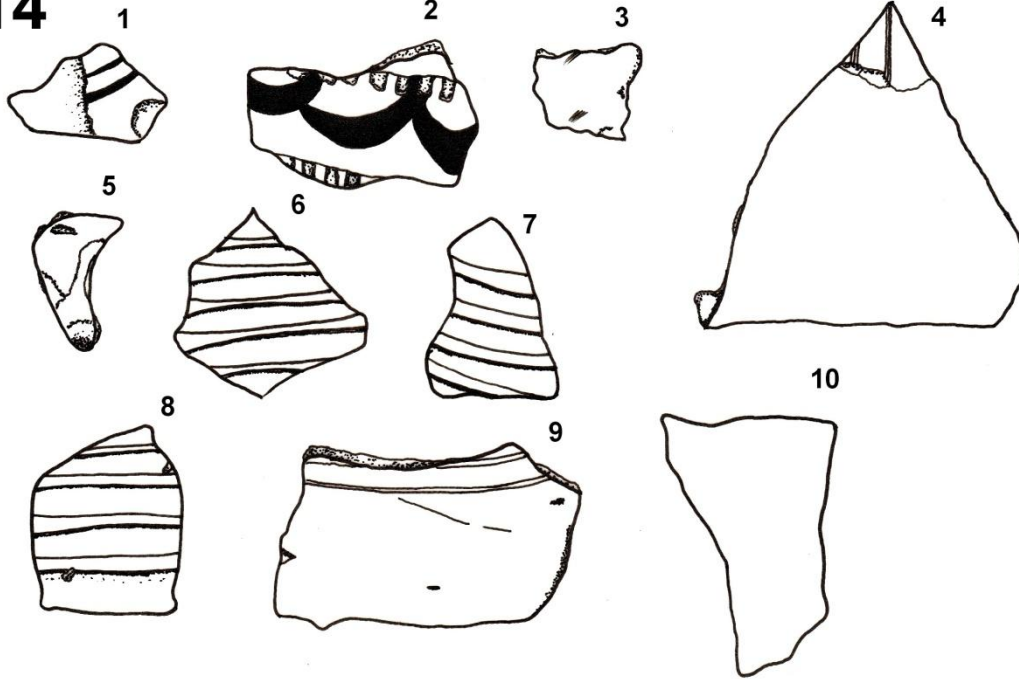
1 - inv. č 11996, 2 - inv. č. 11997

13

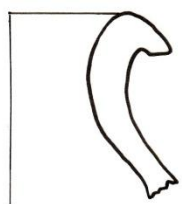
1 - inv. č. 12015, 2 - inv. č. 12016, 3 - inv. č. 12017, 4 - inv. č. 12018, 5 - inv. č. 12019, 6 - inv. č. 12022, 7 - inv. č. 12021, 8 - inv. č. 12022, 9 - inv. č. 12023, 10 - inv. č. 12024, 11 - inv. č. 12025, 12 - inv. č. 12026, 13 - inv. č. 12027, 14 - inv. č. 12028, 15 - inv. č. 12029, 16 - inv. č. 12030, 17 - inv. č. 12031, 18 - inv. č. 12032, 19 - inv. č. 12033

14

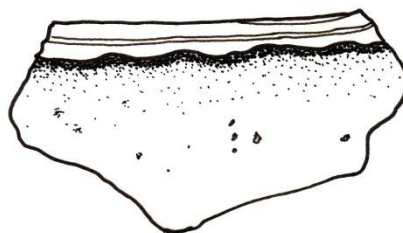

- 1 - inv. č. 12034
- 2 - inv. č. 12035
- 3 - inv. č. 12036
- 4 - inv. č. 12037
- 5 - inv. č. 12038
- 6 - inv. č. 12039
- 7 - inv. č. 12040
- 8 - inv. č. 12041
- 9 - inv. č. 12042
- 10 - inv. č. 12043

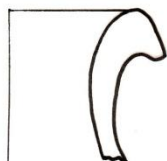
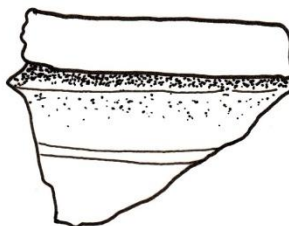
15

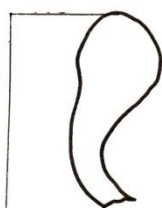
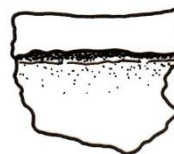
1

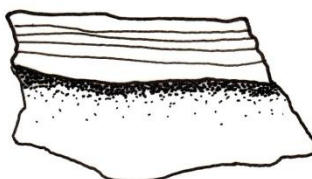
2

3

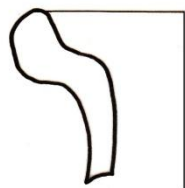

4

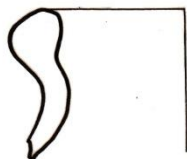
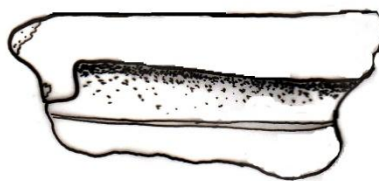

1 - inv. č. 134170, 2 - inv. č. 134171, 3 - inv. č. 134172, 4 - inv. č. 134173

16

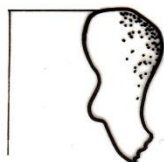
1

2

3

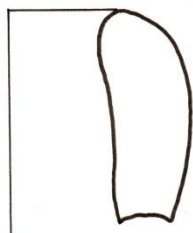

4

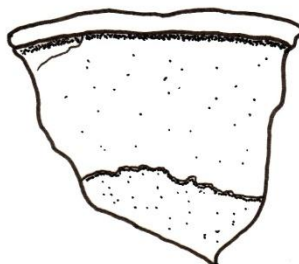

1 - inv. č. 134174, 2 - inv. č. 134175, 3 - inv. č. 134176, 4 - inv. č. 134177

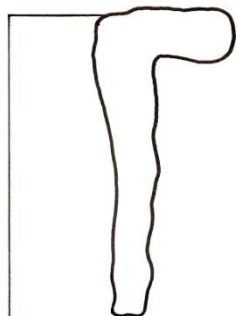
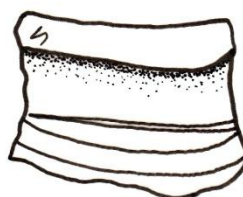
17

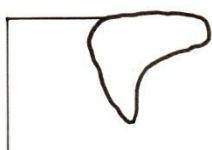
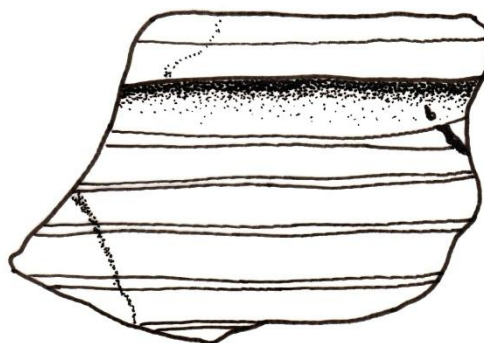
1

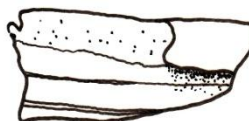
2

3

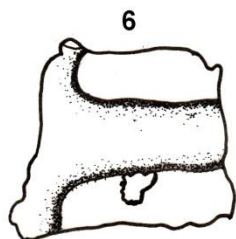
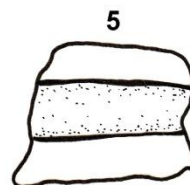
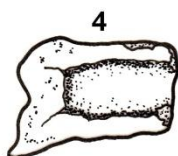
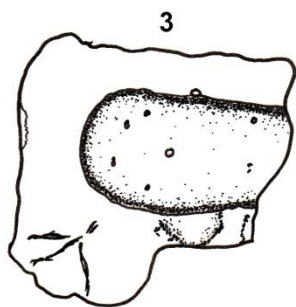
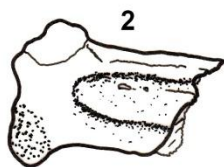
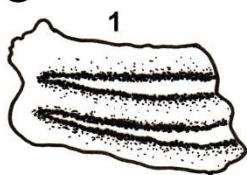

4

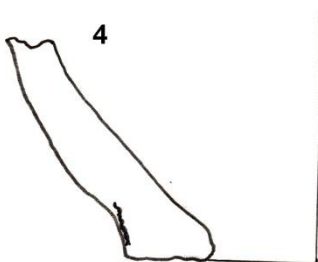
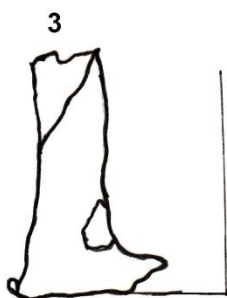
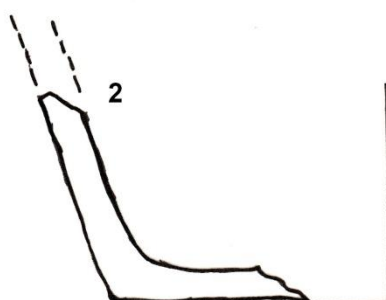
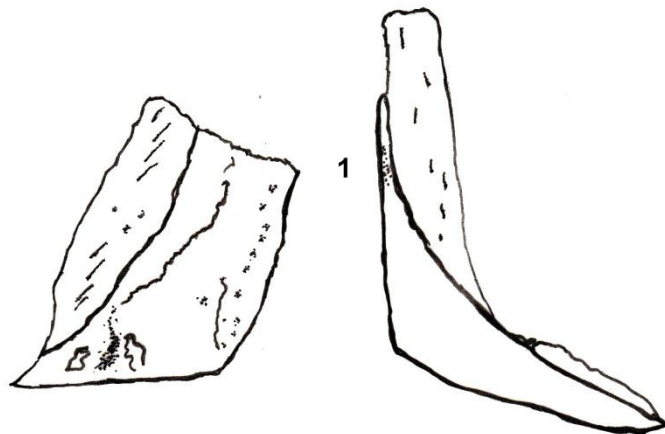

1 - inv. č. 134179, 2 - inv. č. 134180, 3 - inv. č. 134181, 4 - inv. č. 134182

18

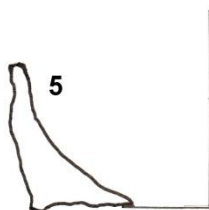
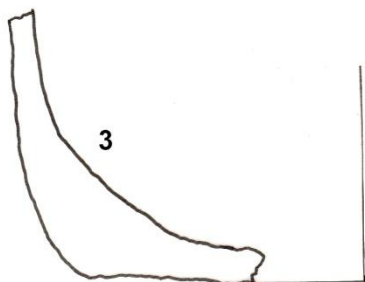
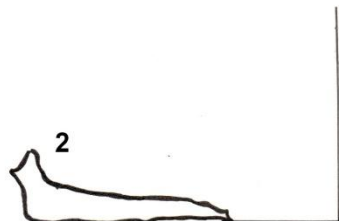
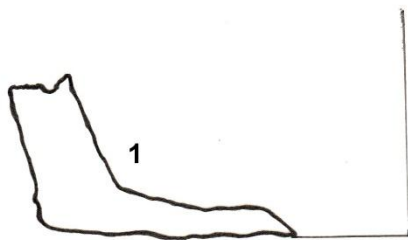

1 - inv. č. 134185, 2 - inv. č. 134184, 3 - inv. č. 138813, 4 - inv. č. 138814, 5 - inv. č. 138815, 6 - inv. č. 138816

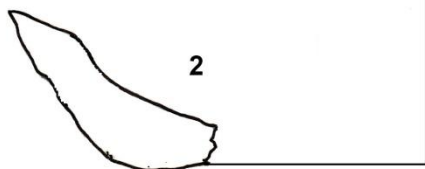
1 - inv. č. 134186, 2 - inv. č. 134187, 3 - inv. č. 134188, 4 - inv. č. 134189

1 - inv. č. 134190, 2 - inv. č. 130191, 3 - inv. č. 134192, 4 - inv. č. 134193, 5 - inv. č. 134195

21

1 - inv. č. 134196, 2 - inv. č. 134197

22

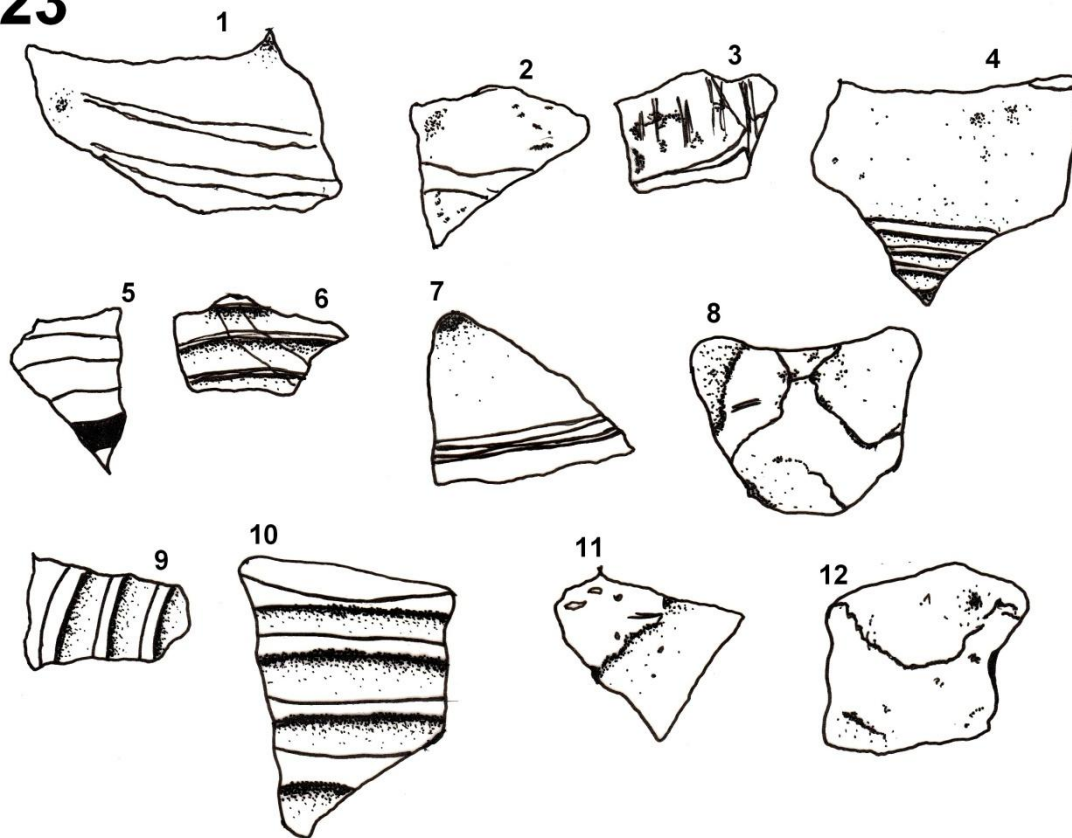

1

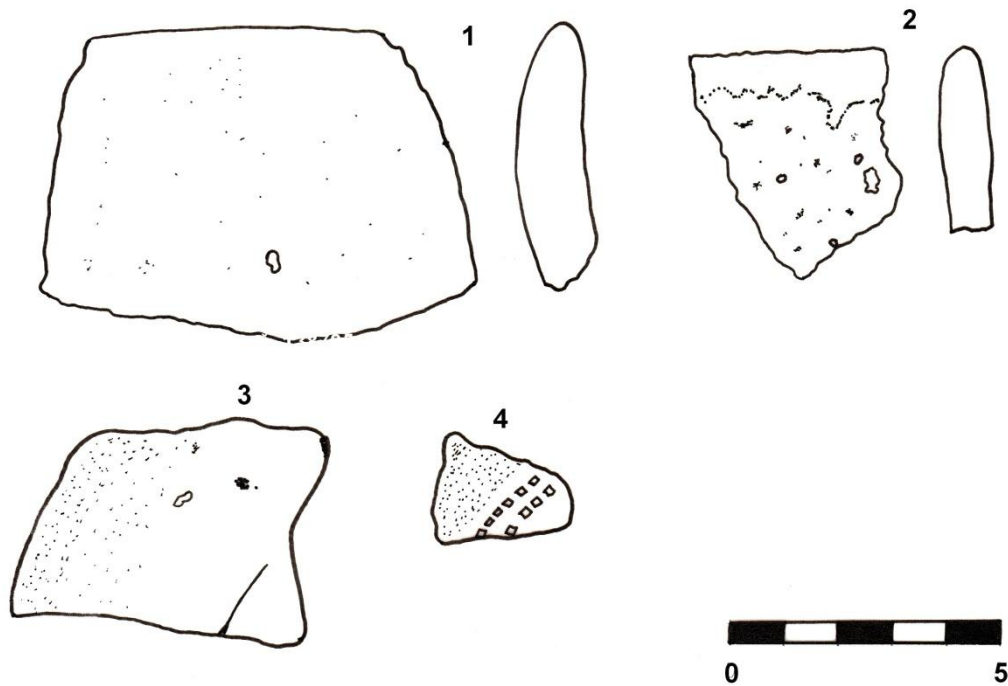
1 - inv. č 134183

23

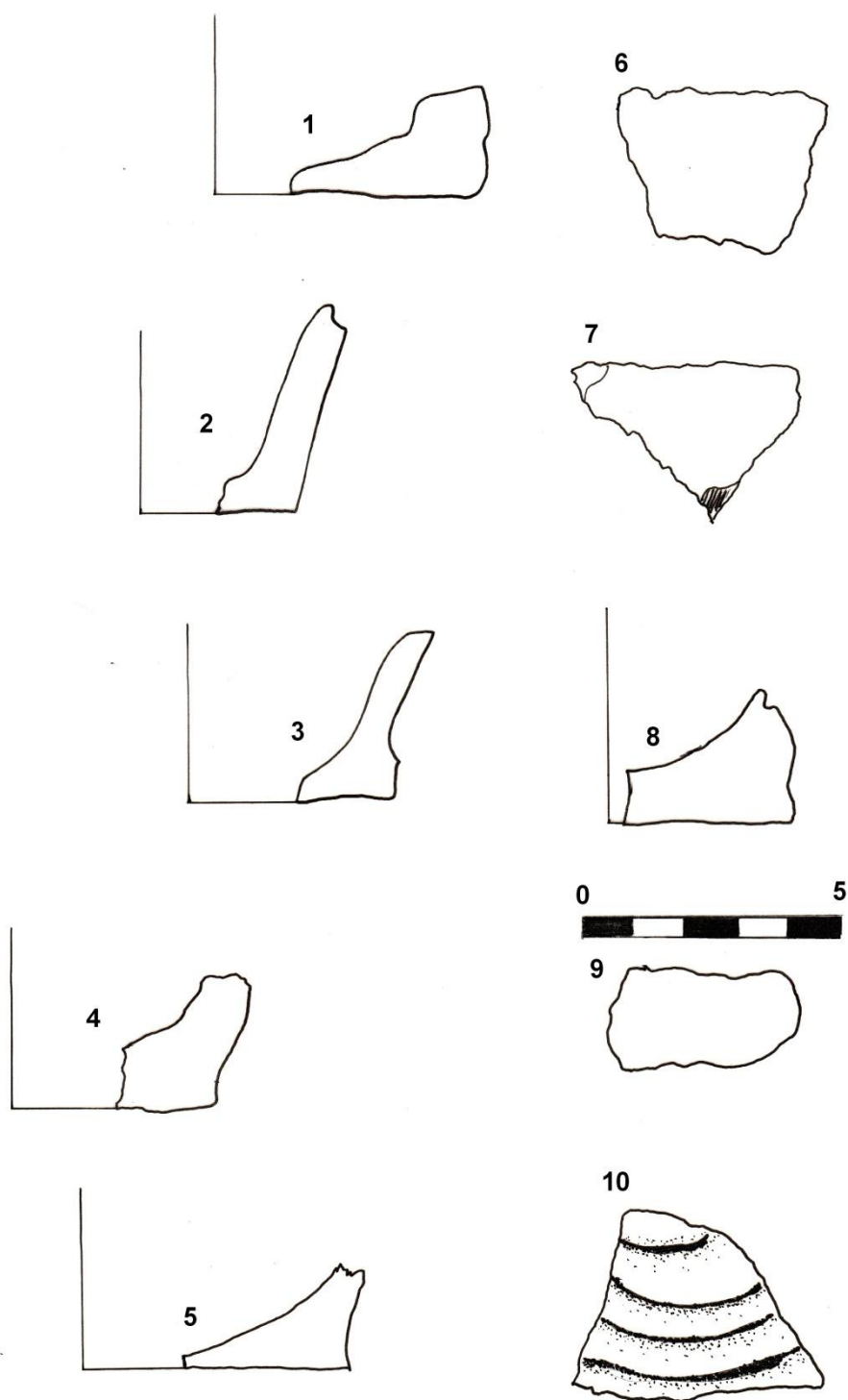

1 - inv. č. 134194, 2 - inv. č. 134198, 3 - inv. č. 134199, 4 - inv. č. 134200, 5 - inv. č. 134201, 6 - inv. č. 134202,
7 - inv. č. 134203, 8 - inv. č. 134204, 9 - inv. č. 134205, 10 - inv. č. 134206, 11 - inv. č. 134207, 12 - inv. č. 134208

24

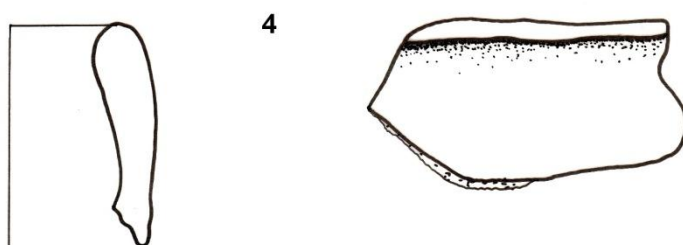
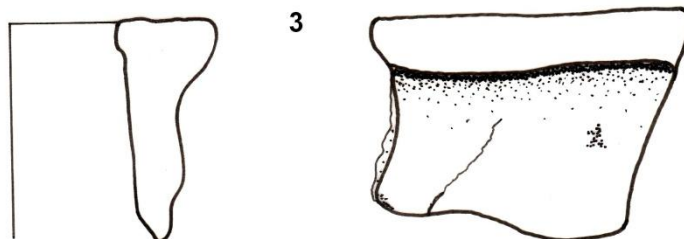
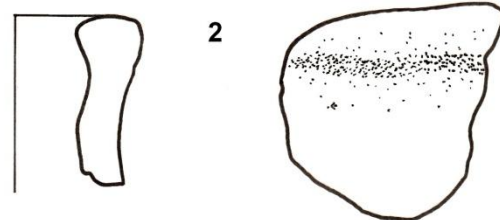
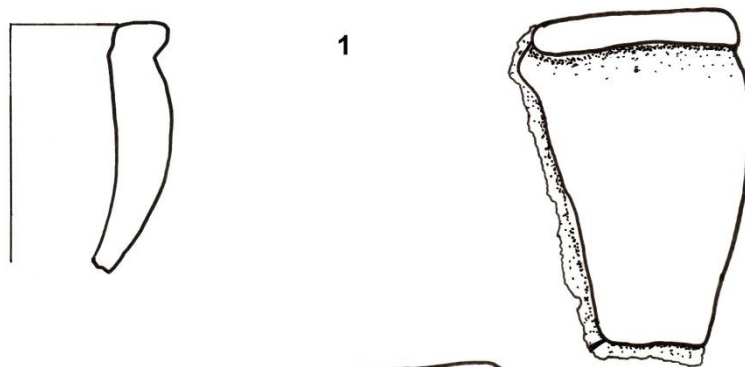

1 - inv. č. 138795, 2 - inv. č. 138796, 3 - inv. č. 138821, 4 - inv. č. 138822

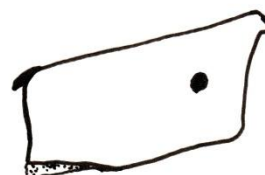

1 - inv. č. 138817, 2 - inv. č. 138818, 3 - inv. č. 138819, 4 - inv. č. 138820, 5 - inv. č. 138822, 6 - inv. č. 138824,
7 - inv. č. 138825, 8 - inv. č. 138826, 9 - inv. č. 138827, 10 - inv. č. 138823

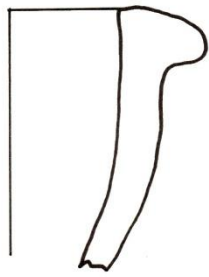
26

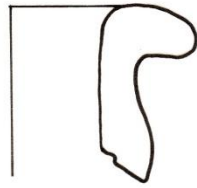
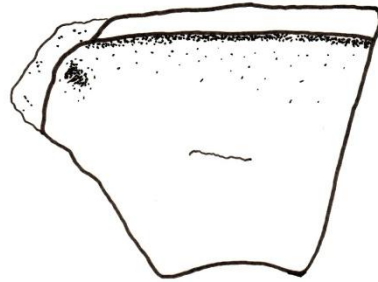
5

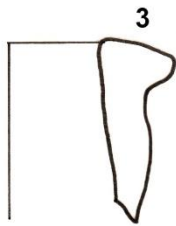
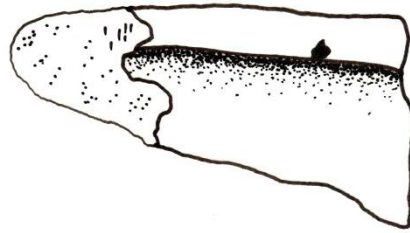
1 - inv. č. 138785, 2 - inv. č. 138786, 3 - inv. č. 138787, 4 - inv. č. 138788, 5 - inv. č. 138789

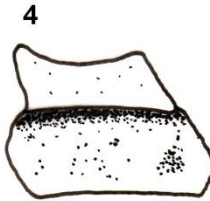
1

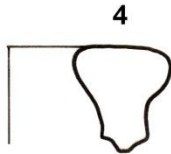
2

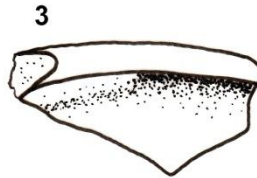
3

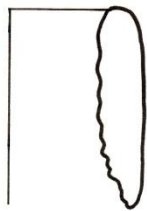
4

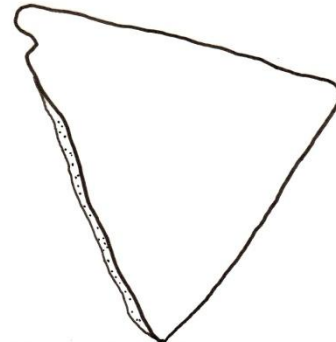
4

3

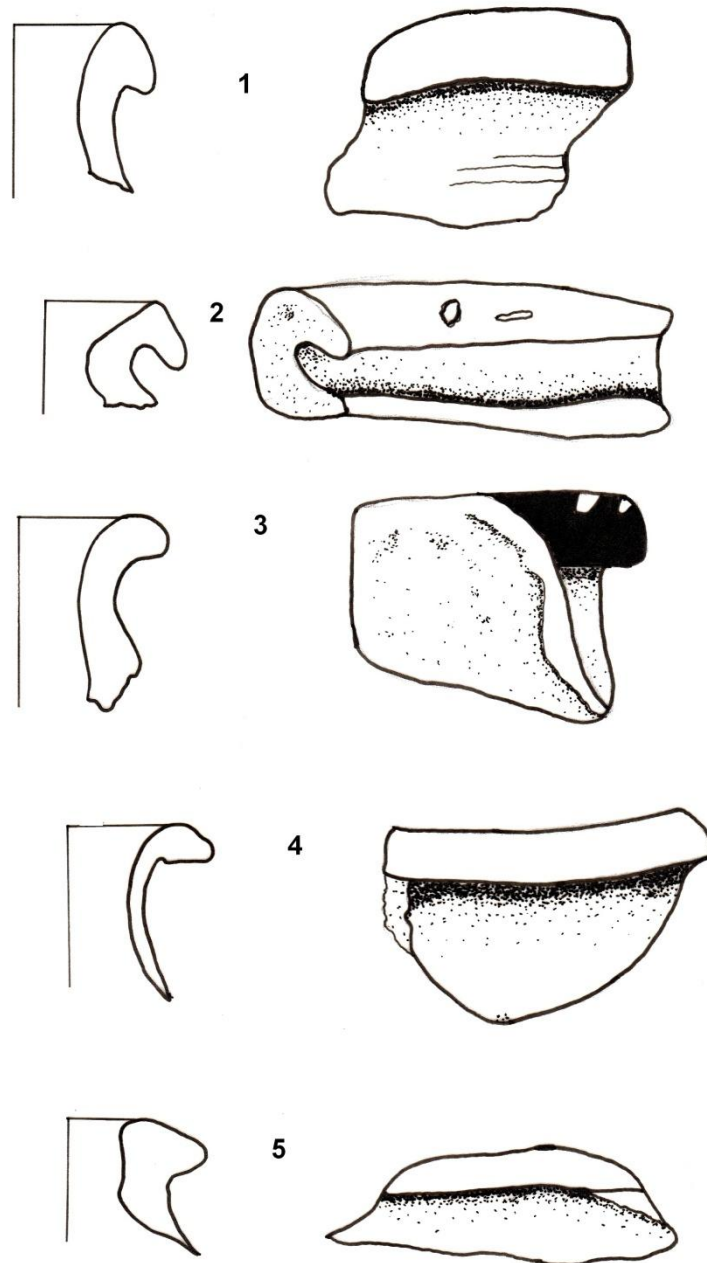

5

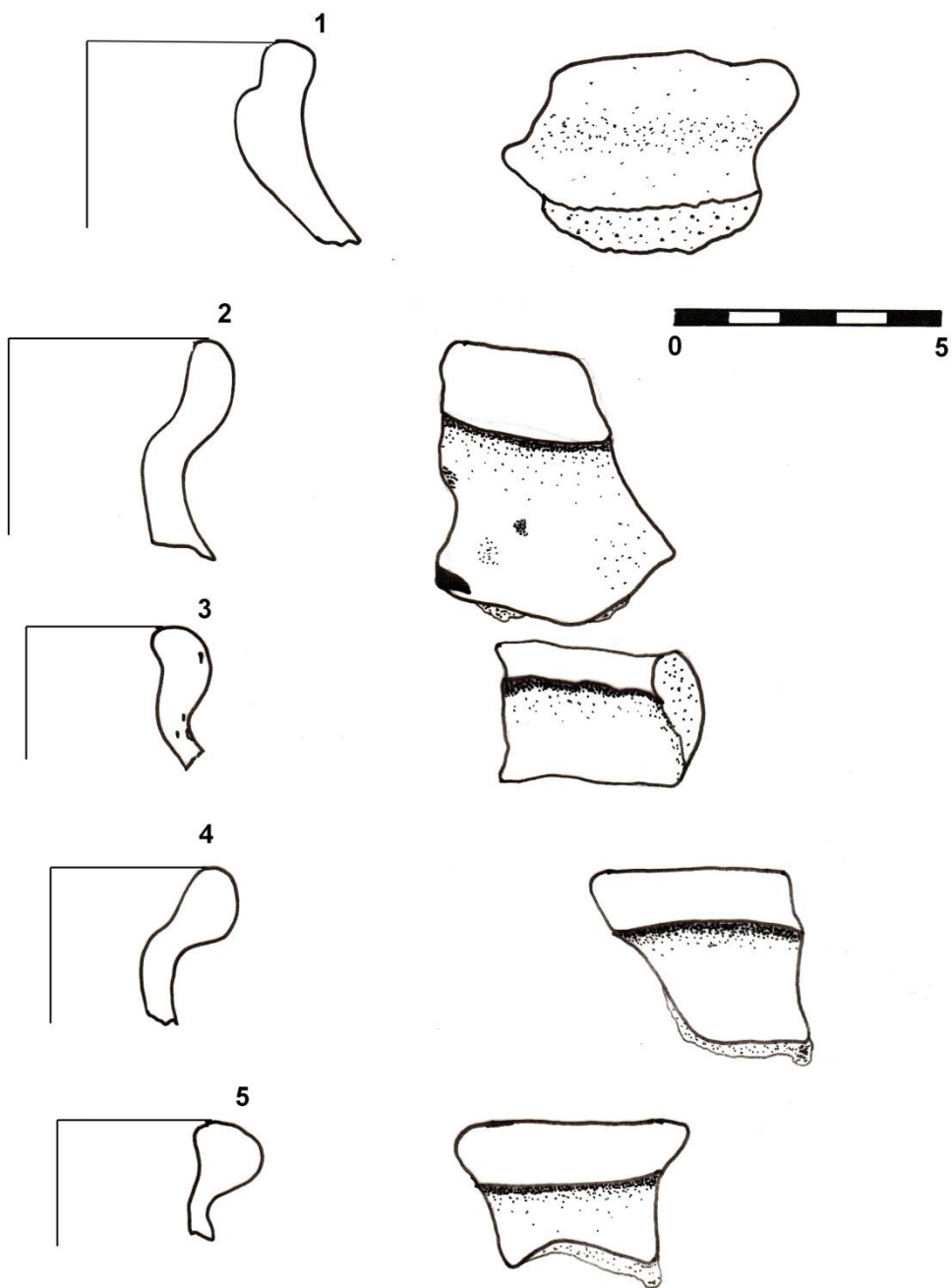

1 - inv. č. 138790, 2 - inv. č. 138791, 3 - inv. č. 138792, 4 - inv. č. 138793, 5 - inv. č. 138794

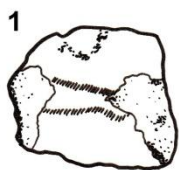

1 - inv. č. 138797, 2 - inv. č. 138798, 3 - inv. č. 138799, 4 - inv. č. 138800, 5 - inv. č. 138801

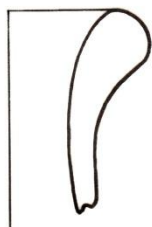
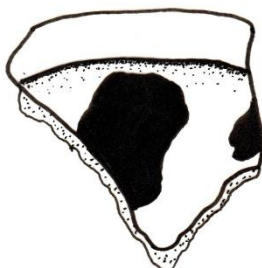

1 - inv. č. 138802, 2 - inv. č. 138803, 3 - inv. č. 138804, 4 - inv. č. 138805, 5 - inv. č. 138806

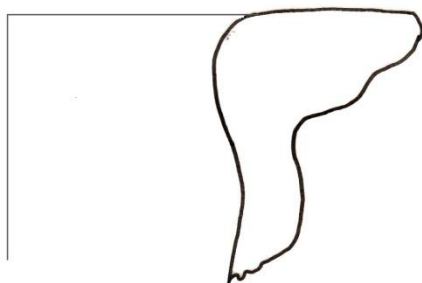
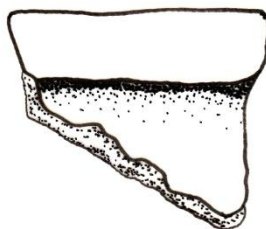
30

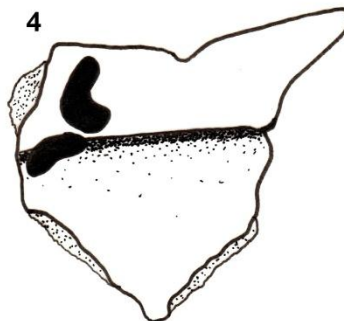
2

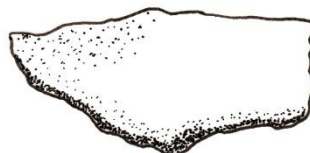
3

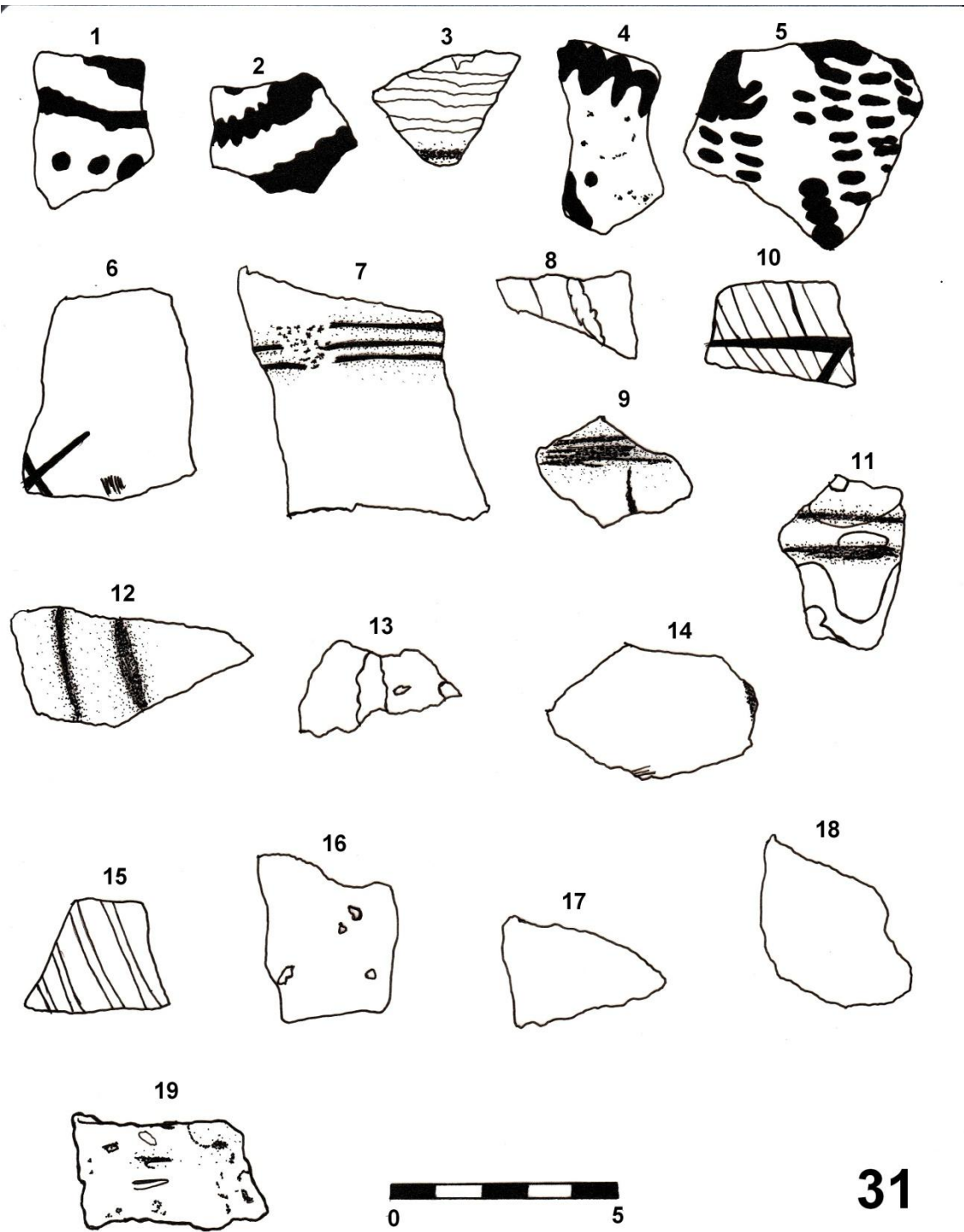
4

5

1 - inv. č. 138807, 2 - inv. č. 138808, 3 - inv. č. 138809, 4 - inv. č. 138810, 5 - inv. č. 138811

1 - inv. č. 138829, 2 - inv. č. 138830, 3 - inv. č. 138831, 4 - inv. č. 138832, 5 - inv. č. 138833, 6 - inv. č. 138834, 7 - inv. č. 138835, 8 - inv. č. 138836, 9 - inv. č. 138837, 10 - inv. č. 138838, 11 - inv. č. 138839, 12 - inv. č. 138840, 13 - inv. č. 138841, 14 - inv. č. 138842, 15 - inv. č. 138843, 16 - inv. č. 138844, 17 - inv. č. 138845, 18 - inv. č. 138846, 19 - inv. č. 138847